

Letnik XXXV
številka 3-4
2001

MED
MED
MED

lobie
dobje

kulturna
revija

meddobje
entresiglo

med

DOBJE
DOBJE

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXV.

2001

Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovana

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: MARIJAN EILETZ (glavni urednik/director general),
VINKO RODE in MILENA AHČIN, sourednika,
LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorica: Milena Ahčin

Oblikovanje in zunanja oprema: Erika Indihar.

Računalniški prelom: Monika Urbanija Koprivnikar

Letno izhajata dve dvojni številki. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 173. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 12/2001

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNA MISEL

- KATICA CUKJATI (Arg.): 163

POEZIJA

- TONE RODE (Arg.): El espejo - Zrcalo (prevedel B. Rebozov) 166 ✓
 ERIKA POGLAJEN (Arg.): Arte de golfo - Zalivska umetnost (prevedel B. Rebozov) 168 ✓
 VLADIMIR KOS (Japonska): Pod južnim križem zvezd 171 ✓
 GREGOR PAPEŽ (Arg.): El borrador - Osnutek (prevedel B. Rebozov) 173 ✓
 BRANKO REBOZOV (Arg.): Vrnitev 175 ✓

PROZA

- TONE MIZERIT (Arg.): Očala 177 ✓

ESEJI IN RAZPRAVE

- JANEZ ZOREC (Arg.): Človek, namen ali naključje 187 ✓
 AVGUST HORVAT (Arg.): Sodobni hlapec Jernej išče pravice 211 ✓

MAGISTRSKA NALOGA

- IRENA AVSENIK NABERGOJ (Slo.): Literarna kritika in esejistika v reviji Meddobje (1954) - IV. DEL 219 ✓

OCENE KNJIG

- JOŽE RANT (Arg.): Tri nove knjige 252
 LEV DETELA (Avstrija): Krščanski roman (Odlomek iz Literarnih kaŕipotov IX) 282 ✓
 JOŽE RANT (Arg.): Znanstveno delo o SPE v Argentini 285 ✓

GLASBA

- FRANC KRIŽNAR (Slo.): Komorni zbor AVE - Turneja po južni Ameriki - II. DEL 296 ✓
 EDO ŠKULJ (Slo.): Slovenske protestantske pesmarice 307 ✓

UMETNIŠKA PRILOGA

- ZALKA ARNŠEK (Arg.): Keramike

KATICA CUKJATI

UVODNIK

Pred nami je novo leto 2002. Z naglico kot vedno so se kazalci premikali na urah tudi letos. Hiter, prehiter potek dogodkov in časa, ki ga mlajši k sreči ne dojamejo, ki ga pa neprenehno padanje peska v klepsidri najbolj simbolizira. Kot vsako leto si verjetno tudi v teh dnevih vsak človek napravi bilanco letošnjega življenja v vsej dimenziji. Take vrste obračun si tudi zastavi vsaka organizacija ali ustanova oz. nje člani, ki se čutijo več ali manj odgovorne pri soustvarjanju dejavnosti.

Ob pričetku novega bližajočega se leta kot vsaki dve leti se na občnem zboru in po odsekih napravi pregled vsega, kar je bilo storjenega. Kratka sinteza o temah predavanj, razstavah, koncertih, publikacijah in drugih stvaritvah nam niti zdaleka ne spregovorijo o urah intenzivnega dela posameznikov, napravljenih korakov, skritih žrtvah, izmenjavi idej in podobno. Koliko let bi seštel, če bi bilo možno izračunati vse ure, posvečene sodelovanju članov SKA kot posameznikov in kot delo v ustanovi sami. In to je bil čas, darovan pod mavrico intelektualnih in estetskih vrednot. Še važnejše je pa to, da je bilo darovan z veliko ljubeznijo. Samo ta zvesta predanost vsemu, kar je slovenstvo, lepota in znanje je bila sposobna usvariti takšno mero vztrajnosti, velikodušja in upanja.

Ob vsej tej aktivnosti se razume, da za posamezne sodelavce vse to ni pomenilo le odpovedi, žrtve in skrbi, temveč tudi veliko osebnega veselja in zadoščenja ob možnosti izžarevati osebne talente in sposobnosti.

Ob takem pregledu na prehojeno pot v SKA, pri ocenjevanju tistih nekaj korakov naprej, ki smo jih prehodili v letu 2001, seveda opazimo, da bi lahko marsikaj bilo drugače ali celo bolj kvalitetno. Vsaka stvar se da izboljšati. Vendar mislim, da bi bilo zelo težko pripisati te ali one pomanjkljivosti površnosti ali neodgovornosti posameznih članov. Prav tako pa

je res, da bi se lahko marsikateri član naše slovenske skupnosti približal in sodeloval pri kateri od številnih aktivnosti SKA.

Ni izgovor, ampak realnost, da so možnosti v naši skupnosti in v naši SKA precej omejene. Te meje so časovne, krajevne, številčne, kulturne in tudi gospodarske. To omejitev po možnosti aktivnega in bolj plodovitega dela je verjetno lažje razumeti v emigraciji in v zamejstvu. Teže doumejo te ovire Slovenci iz Republike Slovenije razen tistih, ki so nas že obiskali in so imeli stik z našim delovanjem, ne samo z bistrim pogledom, ampak tudi s srcem. Toliko let življenja v španskem svetu; več kot petdeset... krajevna oddaljenost – ki z naglico, s katero živimo, predstavlja večje prepade kot bi to pomenilo v drugih stoletjih. Za slovensko skupnost, živečo pod Andi in ob Srebrni reki, razdalja 11.000 km še vedno pogojuje pogoste obiske Slovenije, kjer je nedvomno tudi kulturno žarišče slovenske biti. Ni pa edino. Ne nazadnje zaprtost slovenskega duha v matični domovini zaradi tolikoletne diktature je nedvomno zapustila svoje sledove in še vedno... predsodke.

Majhno število članov naše emigracije nam ne more nuditi zaželeno število kulturnikov in umetnikov. Vsak dan se ne rodi nov genij. Člani SKA, kolikor je bilo le mogoče, so skušali premostiti ali vsaj olajšati te protivne okoliščine.

Pomislimo, kolikokrat se je v zgodovini pokazalo, da se je sredi temačne realnosti nenadoma prižgala iskrica, ki je vzplamtela v grmado in porodila skupino ustvarjalcev, ki so preobrazili tok dogodkov. Kot konkreten primer je pri SKA obetajoč pojav številnih, mladih, ki se zanimajo za likovno umetnost. Kot vedno se bodo nekateri s časom oddaljili, drugi bodo postali več ali manj rutinarni in povprečni ustvarjalci, marsikdobo pa morda postal z leti "pravi umetnik". Saj navsezadnje, če resno pomislimo, pravi umetnik ustvarja in preustvarja do smrti.

Prav tako nam življenje dokazuje, da ni določenega obdobja za dosego intelektualne in estetske dozoritve. Nekateri so ustvarili v vsem svojem življenju eno samo "opero primo" – izredno višinsko stvaritev. Drugi so podobni Giacomu Rossiniju, ki je po letih uspeha kot glasbeni komponist popolnoma prenehal s to umetnostjo in se posvetil kuhinjskim receptom. So pa zopet drugi, ki nas presenetijo s svojimi spisi in kreacijami v dozorelih letih svojega življenja.

Važno je, da sejemo iniciative, upanja, ideje... potem bo prišla žetev.

Ob nežnih jasicah, ob najboljših željah za novo leto velja poudariti upanje in zaupanje v mlade slovenske generacije v naši skupnosti kot prepričanje o vedno večji meri strpnosti in sodelovanja Slovencev in slovenskih kulturnikov, kjerkoli ti živijo.

Naj bo ta blagoslovljena božična doba tudi čas zahvale vsem, ki sodelujejo na naših večerih, in publikacijah.. in ne nazadnje gre zahvala tistim, ki obiskujete naše kulturne večere, prebirate naše publikacije in podpirate vsestransko Slovensko kulturno akcijo.

EL ESPEJO

I

Hoy habluero espectador lo que de Ti he aprendido.
 Con los labios de tus bellas palabras
 pronuncio vocablos de un sueño incógnito.
 La tarde sonni pálido y acurrido ante el peso
 del mudo cómo del palpante universo.
 Cual olvidado mendigo en su espacio mortal
 Te presento y Te evito, y soy sólo un instante
 de la espuma final de tu ser, tu vida, tu mundo.

II

A él escrito en este espejo y como tal
 revés del tiempo en el que vivo
 La ciudad, poblada de sombras y espíritus
 rinta en estas de jugar obscuro
 bajo la oscura caja de la noche
 Aquel instante de luz y tiempo
 origina preguntas e incita teorías
 en cuerpos deductivos
 Yo tan sólo contemplo las ruinas
 de una ciudad segura el vacío
 en existencias solitarias el norte y el sur,
 el llano y el río uniformados de plomo
 y me pregunto por qué, tan sólo por qué
 con mi reloj detenido

EL ESPEJO

I

Hoy balbuceo expectante, lo que de Ti he aprendido.
 Con los labios de tus biblias espirales
 pronuncio vocablos de un sueño inconcluso.
 La tarde senil palidece y sucumbe ante el peso
 del músculo córeo del palpitante universo.
 Cual olvidado mendigo en su espasmo mortal
 Te presiento y Te evito, y soy sólo un infame testigo
 de la espuma final de tu sol, tu pezón y tu ombligo.

II

A él escribo en este espejo y, como tal,
 revés del tiempo en el que vivo.
 La ciudad, poblada de sombras y espíritus,
 tiritita en grafías de fugaz obturación
 bajo la oscura caja de la noche.
 Aquel instante de luz y reflejo
 origina preguntas e incita teorías
 en cerebros deductivos.
 Yo tan sólo contemplo las ruinas
 de una ciudad anciana, el vacío
 en existencias solitarias, el norte y el sur,
 el llano y el río uniformados de plomo
 y me pregunto por qué, tan sólo por qué
 con mi reloj detenido.

ZRCALO

I.

Danes v pričakovanju jecljam, kar sem se od Tebe naučil.
 Z ustnami tvojih biblijskih zavojnic
 izgovarjam besede iz nedovršenega sna.
 Starosten večer bledi in se vdaja pod težo
 srčne mišice utripajočega vesolja.
 Kot pozabljen berač v svojem smrtnem krču
 Te slutim in se Te izogibam in sem samo ničvredna priča
 poslednje pene tvojega sonca, tvoje dojke in tvojega popka.

II.

Njemu pišem na to zrcalo, ki je kot táko
 narobe čas, v katerem živim.
 Mesto, naseljeno z duhovi in sencami,
 trepeta v napisih bežnih prebliskov
 pod temotnim zabojem noči.
 Tisti hip luči in odbliska
 poraja vprašanja in izziva razmišljanja
 v sklepajočih možganih.

Jaz pa le gledam: razvaline
 ostarelega mesta, praznoto
 v osamljenih bitjih, sever in jug,
 ravnino in reko uniformirani v svinec,
 in se sprašujem zakaj, le zakaj:
 ob svoji ustavljeni uri.

(Poslovenil Branko Rebozov,
 z izrecnimi popravki avtorja, Bs.As., 26.10.2001)

ARTE DE GOLFO

(A Finn Bell)

En la nostalgia y tu ternura
el pincel se desliza por mis arterias.
Al paso de los colores
se abren melodiosamente y tu luz las penetra.
Mi sangre bulle
ahora en el verde,
ahora en el azul,
fundándose con el cromático brillo.
Danzando al compás sanguíneo
se abren paso los colores.
Entran peces, arena, jardines
y una mujer, la mujer.

Admiro tu arte de golfo,
tu pincel de tristeza y esperanza confundido.
Tu angustia de infinito me conmueve
y tu traje es otra muerte en la calle.
Aprenda una cosa, la que menos sabes:
No fue hecha para ti,
aunque, fresca de cielos, tu alma
- provincia de hermosura -
se te escapa por los ojos cuando la miras.

El pincel, entonces, se vuelve golondrina
para escapar de la tormenta.
Su sonrisa jamás dolió tanto
como en esta lluvia.
Dame tu muerte de esta noche.
Dame tus grandes esperanzas.
Dame el instante mismo en que se seque tu tinta.
Dame tu pena entera para tenerte todo.

La música de tus manos
Es hoy mi soneto.

Me duele tu tristeza. Tanto dolor cargado en la tela...
Fluyen los oscuros en tu cromática agonía.
La mujer esta en cada pincelada, cada color,
cada amanecer, ella – inmortal – en ti,
por siempre, ya sin remedio.

ZALIVSKA UMETNOST

(Finn-u Bell-u, junaku iz filma VELIKA UPANJA)

V domotožju in tvoji mehkobi
mi čopič drsi po ožilju.
Ob mimohodu barv
se melodično razpre in luč tvoja ga prešine.
Moja kri vre
zdaj v zelenem,
zdaj v modrem,
prelivajoča se v barviti blišč.
Plesoče v krunem ritmu
si barve pot utirajo.
V ples vstopa pesek, ribe, vrt
in neka ženska, ženska.

Zalivsko tvojo umetnost občudujem,
tvoj čopič žalosti pomešane in upanja.
Tvoj nemir po neskončnosti pretrese
in tvoja obleka je druga smrt na cesti.
Eno stvar spoznaj, ki jo najman poznaš:
Bila ni zate ustvarjena,
čeprav nebeško sveža tvoja duša
-pokrajina lepote-
ti iz oči pobegne, ko jo gledaš.

Takrat te čopič v lastovko preslika,
 da ubežiš neurju.
 Njegov nasmeh ni nikdar toliko bolel
 kot v tem dežju.
 Daj svojo smrt mi od te noči!
 Daj svoje velike mi upe!
 Daj mi isti hip, ko posuši se ti črnilo!
 Daj vse gorje mi svoje,
 da boš ves moj! Ženska...

Melodija tvojih rok
 je danes moj sonet.

Tvoja žalost me boli.
 Bol tolikšna na platno položena!
 V barvitem tvojem umiranju dero črnine.
 Ženska je v potezi vsaki s čopičem, v vsaki barvi,
 v vsakem svitanju, ona – neumrljiva – v tebi
 za večno, že brez pomoči.

(Prevedel Branko Rebozov, Bs.As.)

SIRUP IZ NEKTARJA IN TRNJA (Erika L. Poglajen)

Balkon moje spalnice z makom obtežen,
 poznavalec laži, prej je bil žalosten.
 In zdaj se v čebele in v vonje oblači,
 v geranije, v satje in s hlipi in hlapi.

Bil prazen vrč je za dišave, toda okno
 mislim tistemu odpreti, ki mi medu prinese,
 ker sladka bol mi je vpičila svoj žolč,
 čeprav me danes venča vrtnica poletja.

Zelo pogosto mi deli nasmeh,
 nudeč sirupa mi iz nektarja in trnja...
 In prikipi iz duše ta skopuški smeh,
 ki v veter razsipava zlat pepel.

Sonce svoje mi navrgla je pomlad
 in besed tekočih bliža se krdelo,
 duša pustolovska mi v koktailu nudi
 rime in verze in v kupah z ledom.

Naprej, veselje! Večna bol naj se preda!
 Naj roj besed se ugnezdi v moji izbi!
 V moj vrt je končno upanje prišlo,
 ker v svoji žili rano sem pokrila si z jasmimi.

(Poslovenil Branko Rebozov)

Pripomba: ta pesem je bila objavljena v prejšnji številki Meddobja (2001 št.1-2), kjer je pri pretipkavanju izpadla ena kitica, za kar se oprostamo in jo sedaj objavljamo v pravilni obliki. (Op. ur.)

NOVEMBER 2011 VLADIMIR KOS

Ma tih november zgodnji se vznemlja
 magly kolaj zastirajo mu volj
 kot da je božja njiva kmeti sanj
 in tistim, ki trajo še - zarana.

Ne jokiš se, nocojski Duš človek
 ni iz sveta, misli se umreš
 in Božji Sin je sanj koprski dek
 a krsto koprski kaptil - v človek

Če svet bi bil nihno stvaranje,
 bi bil podoben - amobolnik.

BORGADOR

Extremista en la liberia
 podoben svet, svet je svet
 pero mi range es parte de un vasto continente,
 como ni siquiera habes tenido
 olímpic vohal vstopil in svet
 arrojé sus sé castanopom al

POD JUŽNIM KRIŽEM ZVEZD

*Ta del svetà je zibelka usode:
 pod križem južnih zvezd praznuje Noč,
 ko Božji Sin je svetu Svoj prihod
 oznanil z glasom Deteta nemočnih.*

*Izbral je jasli v skalnati votlini,
 izbral Devico si za mamico.
 In Jožefa za ščit pred slo temín.
 Pod križem Svojih zvezd postal je Človek.*

*Mar ni ta sveta noč soneta vredna?
 Za vsakogar od nas postal je Človek -
 saj veš, da Bog kot Bog ne zna umreti.*

*Rodil se je pod daljnim križem zvezd.
 Da kdor Ljubezni se ljubeč odzove,
 pod križem čuti zvezdice blesteti.*

NASMEHNI SE, NOVEMBER SIVI!

*Na zid november zgodnji se naslanja,
meglé solzà zastirajo mu vid.
Kot da je božja njiva konec sanj,
in tistim, ki živijo še - zavida.*

*Ne jokaj se, november! Duh človekov
ni iz snovi, nikoli ne umre!
In Božji Sin je zanj podpisal ček,
s krvjo podpisal kapital - Nebesa.*

*Če svet bi bil edino stanovanje,
bi bil podoben - umobolnici.
Čim bolj smo umni, bolj smo polni sanj.
Nasmehni se v meglò, november sivi!*

NOVO LETO BREZ ŠTEVILA DNI

*Če v Pismu Gospodovem ne bi že stalo,
bi komaj si upal zapeti ta verz.
Da bolj čudovito kot zvezdnat večer,
kot kraj, kjer življenje je prvič nastalo -
je dejstvo:
(o, da bi kot rosa besede vzplamtele
mi v mavrico v tēmi zemljé!)*

*Sam Sveti je Duh pri kristjanu v gosteh
in čisto osebno s človekom se vede.*

*Mordà te to dejstvo osebno ne gane.
A meni je zemlja v objemu nebà:
kot noč, ki se sveti od zvezdnih stezà;
kot zora, ki cel dan smehljaje ostane.*

GREGOR PAPEŽ

BORRADOR

Extendido en la hierba
 podría ser el centro del mundo.
 Pero mi sangre es parte de un vasto continuo,
 pronto ni siquiera habré tenido
 la importancia de una piedra.
 (Siendo el centro surgirían de mí las formas,
 todas las formas abriéndose de la no-persona).

Estoy extendido en la hierba, de cara a la tarde
 porque no tengo nada mejor que hacer
 y porque no hay nada mejor que hacer.
 El tiempo consumirá la vida,
 así como debe ser.
 Que nada quede significa que el todo es lo considerable
 pues en lo cambiante, en el fluir,
 todo puede ser.

Así, sueño acostado sobre la hierba
 con la liviandad de la noche,
 con el rosmarín de los libros
 y con el juego.
 Nada soy, pero la vida se me ha dado;
 Sólo una hoja en el fondo de las aguas
 basta para que todo sea enorme e infinito.

OSNUTEK

Zleknjen v travi
bi bil lahko središče sveta.
toda moja kri je del širnega nadaljevanja,
kmalu ne bom imel
niti važnosti kamna.
(Če bi bil središče, bi iz mene vznikle oblike,
vse oblike izhajajoče iz ne-osebnosti).

Zleknjen v travi zrem v popoldan,
ker nimam ničesar boljšega za početi
in ker ni nič boljšega za početi.
Čas bo použil življenje
tako, kot to mora biti.
Da ne ostane ničesar, pomeni,
da je vse upoštevanja vredno,
kajti v spremenljivem, v tekočem
je lahko vse.

Tako sanjarim zleknjen v travi
z lahkotnostjo noči,
z rožmarinom knjig
in z igro.
Nisem nič, toda življenje mi je bilo dano;
Samo list na dnu vodá zadostuje,
da se vse spremeni v ogromno in neskončno.

(Prevedel Branko Rebozov)

BRANKO REBOZOV

VRNITEV

*Ko sem se iz tujine vrnil domov,
sem našel domačijo zapuščeno,
ovijal jo je bršljan, preraščala trava in grmi
in okolišnje drevje jo je zasulo z listi;
njena streha je razrita štrlela v nebo
kot hudodelca usmiljenja proseči roki;
vhodne duri, izpahnjene v viharne noči,
– priča, da je v hišo treščilo –
so visele čez prag nagnjene
in okna so bila kot votle oči,
iz katerih me je mrtvo gledal mrak.*

Kje ste, sosede?! – sem zaklical trikrat.

*Od prekletstva ogroženi so šli drugam
in pred prekletstvom je izgnila vas,
oko je zastrmelo in zajokala mi je duša,
v kakšno propast gre odsotnosti čas!*

*V brezupu sem se prekrizal in vstopil:
sprejeli so me hlad in molk in mrak,
kot bila bi mrtva moja mati,
kot bi mrtev bil moj oče,
kot bili bi mrtvi brati in sestre...
Le luč prestrašena je hitela kazati po kotih,
kaj vse se je v hiši sesulo v prah.
Na vgrezli postelj v temi
nekdo je ležal tih in v klobčič zvit kot gad;
z divjim sovraštvom me gleda,
kot da morilec sem jaz in on – ubit...
– Hej, kdo si ti!? – planem vanj...
In on v mene sika, jaz sem ti, sem ti, ti!*

Takrat sem dvignil roki in od gneva
so se mi v ogenj vžgale pesti,
z njimi po hiši sem svetil in jo palil,
prastare uroke sem v strahu ponavljal,
katerih smisel in moč več nisem poznal.

Zdaj mojo domačijo použiva požar,
visok ogenj pleše po oskrunjeni zemlji,
kot pošasten duhoven kriči, kdo jo je izdal,
z norim veseljem požira stare svete reči
in jih z dimom bruha v brezdnavo noč...
Rdeč sopar mi je pordečil prej bel obraz,
zublji in dim mi zdaj čarajo neizrazne reči.

Požar je priklical od blizu in od daleč ljudi:
Eni so se pojoč litanije v procesiji bližali bokve odkod,
eni so se kot meglice spustili od belih pokopališč,
drugi so se kot tulež izvili iz izginulih vasi,
tretji so pripošastili iz zamolčanih grobišč
in v mene kričali, zakaj, zakaj sem se vrnil.
Izgovarjal sem se, da je tujina hujša ko smrt
in da na lastni zemlji že tujec drhtim...

Ko je na pogorišču ugašal zadnji plamen,
smo se objeli in do zore strmeli v njegovo luč,
ki se je z nami vred spreminjala v skrivnost.

(Bs.As., 1979, 2001)

TONE MIZERIT

OČALA

Plavo in sivkasto pobarvan vlak je skoraj brezšumno pripeljal na postajo. Danijela je sicer prej že opozoril ropot zvonca na cestnem prehodu čez progo. Potem je vozač tudi prodorno pritisnil na trobljo. A sam tek vlaka je bil miren in tih.

Danijel je čakal skoraj na začetku postaje Carupá. Bila je najbolj zanikrna stavba vse severne železnice, ki vozi iz Retira, skoraj v samem centru Buenos Airesa, v Tigre, kjer se začinja Delta reke Srebra. Okoli železniškega poslopja, kar na pločnikih glavne ceste, ki je ob postaji križala železnico, je bilo polno stojnic, napol razdrapanih in smrdljivih, kjer so branjevci prodajali najbolj raznoliko robo, od jestvin, ki bi se normalnemu zemljanu upirale, pa do čevljev in obleke, glavnikov, pletenin, torbic in košar, kar vsevprek.

Carupá je bilo naselje med bogatim tradicionalnim mestom San Fernando in turističnim Tigre. Obdajalo ga je večje število viž, bednih naselij raznih velikosti, v katerih je kar mrgolelo vseh mogočih južnoameriških ljudstev. Med prebivalci ni manjkalo hudodelcev različnih vrst, ne postopačev in lenuhov, ne delovnih ljudi, ki so bili večina v naselju. Za te zadnje je bilo življenje najtežje. Sredi krize, ki je vedno huje pestila deželo, je le malokateri srečnež imel stalno zaposlitev. Večina se je preživljala s čangami, občasnimi in začasnimi deli. Za številne pa je bila prava življenjska rešitev beseda "siruheo", ki ni pomenila nič drugega kot obhod velemestnih ulic in brskanje po pločnikih in koših za smeti, kjer so nabirali vse, kar je še imelo kako vrednost in bilo možno prodati oduškim prekupčevalcem. Lepenka je bila najbolj cenjena; papir je tudi šel v promet. Seveda pločevinke: to je šlo najlažje, a bilo je zamudno in jih je bilo treba zbrati visoko število, da se je v žepu kaj poznalo. Centav za pločevinko, torej za sto si dobil komaj en sam peso. Poleti je še šlo kar v redu, saj je ves

svet kar goltal pijače in odmetaval pločevinke. Pozimi pa je bila prava kriza.

Danijel se ni specializiral. Nabiral je vsevprek. Tudi ni sam naravnost prodajal prekupčevalcu. Kar je nabral, je oddal drugim, od katerih je vsak zbiral le eno snov. Saj je res dobil še manj denarja za svojo robo, a ni šlo drugače. Vendar je bil zadovoljen s tem, kar je prislužil. Bil je iznajdljiv v iskanju in je imel lepo področje. Da, v okolici postaje Belgrano, po Barrancas navzgor in do križišča Cabildo in Juramento. To je bilo zanj najboljše področje in drugi so to spoštovali. Le malokrat se je zgodilo, da je kateri izmed vižerov zašel na "njegove" ulice, pa še takrat je hitro izginil. Oni drugi, "ta težki", pa se tam niso kazali. V tej četrti je bilo precej policistov in zanje, ki so rajši zmikali kot pa zbirali, ni bilo varno. Teh se je Danijel bal. Bili so nasilni, zlasti skupina, ki se je zbirala okoli El Perrota.

El Perro je bil neke vrste poglavar desnega predela viže. Ukvarjal se je predvsem s tatvino in strahoval sosede in pajdaše. Danijel pa je vedel, da se ne sme krasti. Padre Juan je o tem mnogokrat govoril v kapelici, ki je stala na robu viže. Danijel je rad zahajal v kapelico. Tam se je marsičesa naučil. Tudi pri prvem ohajilu je bil tam, ko ga je padre Juan pripravil h katehizmu. Danijel se je bil trdno navezal na padre Juana. Kar rad ga je imel. On ni bil tak kot drugi, ki so ga zapostavljali, se večkrat norčevali iz njega, trdili, da se mu vsaj en kolešček narobe vrti.

Padre Juan ga je imel resnično rad in Danijel mu je v vsem sledil. Le enkrat ga ni ubogal. To je bilo trkrat, ko je doživel tisto z Delfino. Delfina je bila eno leto mlajša od njega, saj je tedaj štela komaj osemnajst let. Bila je lepa, privlačna, a ljudje so jo gledali postrani, ker so govorili, da dela ponoči, da je zaposlena v nekem lokalu v mestu, kamor zahajajo moški.

Kako se je Delfina zapletla z Danijelom, je bila za vse skrivnost. Saj je bil res postaven fant, a ni imel ničesar, razen tiste luknje iz pločevine, kamor je komaj spravil modroc na tla in štedilnik na mizo v kotu. A Delfina je nekega dne prišla k njemu in potem sta se imela rada. Joj, kako sta se obdelavala tiste tedne! Padre Juan je pa rekel, da se to ne spodobi, da ne sme, da je greh. Pa Delfina je izginila še predno se je Danijel mogel odločiti, ali naj uboga, kar mu padre Juan in vest trdita, ali kar mu vsa bit kriči. Ni jokal za njo, čeprav ga je nekaj stiskalo tam v prsih, ko je spoznal, da je ne bo več na obisk.

Potem se je še bolj navezal na padre Juana, saj je bil dejansko edini, ki se je kdaj zavzel zanj. Danijel se ni spominjal ne očeta ne matere. Mati je baje že davno umrla. Oče pa, da je bil zaprt Bog ve kje, če je bil še živ. Kot otroka ga je imela na skrbi sosedna družina, dokler ni toliko odrasel, da si je sam ob robu viže postavil tisto barako iz pločevine in lepenke. To je bilo potem, ko je že pred leti začel nabirati robo po buenosaireških smeteh.

* * *

Ko je vlak odprl vrata, je porinil voziček v prostor za kolesa in prtljago, kjer ni bil edini izmed nabiračev. A se ni pogovarjal z ostalimi; ves se je zatopil v svoje misli, naslonjen na svoje orodje. Večina nabiračev, ki niso premogli prave dvokolnice ali celo voza s konjem, se je moralo zadovoljiti s temi vozički, ki jih je Bog si ga vedi kdo zmaknil v kakem neznanem supermarketu. Danijel ga ni ukradel; odkupil ga je znancu, ki pa je že naslednji dan imel lepšega in novejšega.

Postaje so kar švigale mimo: Victoria, San Isidro, Martinez, Olivos, kjer je vedno gledal, ko so se peljali mimo predsedniške vile. Dve postaji potem, ko so prešli prehod pod mostom obvoznice General Paz, je izstopil. Kar na postaji je pričel brskati po koših za smeti. Vedel je dobro, da se do opoldanske ure že pojavi žeja in bo kar nekaj pločevink čakalo nanj. Z lepenko je teže, lepenka se pojavi šele zvečer, ko po trgovinah pospravljajo in postavljajo na pločnik vso ropotijo, ki se je nabrala čez dan.

Do tretje ure je obhodil že vse sosedne ulice in se odpravil po Juramento navzgor. Tista mala vzpetina, ki je del obronkov nekoliko višje mestne četrti, mu je bila vedno všeč. Tu je vsako popoldne zavil v park in si odpočil na klopici. Do takrat je tudi že v kakem košu staknil odvržen sendvič, ali kako empanado. Včasih pa mu je tudi v bližnji okrepčevalnici prodajalec podaril kaj za pod zob. Danijel nikoli ni kupoval hrane čez dan. Dan je moral prinesiti sam vse, moral je zadostiti njegovim potrebam. Kar je izkupičil, je vse porabil potem doma, za mleko, nekaj kruha, makarone, pa petrolej, da si je lahko kuhal in se nekoliko ogrel pozimi. Sadja ni kupoval, še manj zelenjave. Sadja se je med odpadki sadjarn vedno našlo dovolj, čeprav je bilo največkrat že malo načeto. Mesnice pa sploh

od znotraj ni poznal. Če mu je dan prinesel kakšen košček mesa, ali ga je našel v empanadi, je bil hvaležen in to mu je zadostovalo.

Imel pa je neko skrivno slabost: kar norel je za lizikami, tistimi okroglimi z veliko bunkico. Če jo je lahko izprosil od kakega trafikarja, je bil vesel, če ne, pa je včasih segel v žep in privlekel na dan tiste male kovance in si jo kupil. In potem mu je majhna palčka molela in ust in bil je srečen in se je sam sebi zdel važen. Denarja pa ni nikoli prosjačil. "Nisem berač, jaz sem siruha" je s ponosom trdil, kadar je komu razlagal svoj poklic.

Danes se je Danijel počutil čudnega. Bil je nekam nemiren, v pričakovanju, kot da se mora nekaj posebnega zgoditi. Dan je bil namreč že od jutra izreden. Pločevinke so mu kar deževale v voziček. Nekaj železa se je tudi nabralo in majhna bronasta cev. Našel je odvržen lonec, lep, cel in še čisto uporaben. Tega bo lahko prodal kar kakemu sosеду v viži. Povrhu so mu v okrepčevalnici na vzhodni strani postaje podarili kar tri empanade. Res so bile od predvčeraj, a kaj za to. Z užitkom jih je prigrizoval in se nato napil vode v majhnem vodometu vrh vzpetine. Ves zadovoljen je pričel drugi, daljši del svojega delovnega dne.

Tedaj se je zgodilo tisto nenadno, a sluteno. Bilo je na Juramento, pred muzejem Larreta. Ob stopnici pred vhodom v muzej jih je zagledal. Očala! Da, pri Bogu, res prava temna očala. Ni mogel verjeti. Kar zavrtelo se mu je. Pa je skočil in jih dvignil. Ni si jih še mogel dobro ogledati, ko mu je težka roka legla na ramo.

"Jaz sem jih prvi videl, boludo, moje so."

El Perro. Razmršeni lasje so mu dajali še hujši prikaz kot se ga je spominjal. Iz oči mu je švigalo in Danijel je vedel, da to ni šala, da gre zares. Vedno se je bal Perrota in se mu je umikal, a danes je bila zadeva drugačna. Danes je našel temna očala. Trdno jih je stisnil v levo pest:

"Ne dam jih, jaz sem jih našel, moja so."

Po prvem udarcu se mu je zavrtelo; drugi ga je zbil na tla; brca v trebuh mu je povzročila, da bi bruhal. A očal ni izpustil, čeprav je El Perro suval, vlekel in mu skušal razpreti prste. Nova ploha udarcev ga je skoraj omamila in pričel je kričati in se zvijati v klopčič, da brce ne bi preveč prizadele

želodca, in z desnico je branil glavo. A levica je jekleno držala očala. Ko je čutil, da ga skoraj zapušča zavest, je vihar ponehal kot bi mignil. Iz parka na drugi strani ceste se je razlegel brlitzg piščalke. El Perro je odskočil, se spustil v dir in izginil za ovinkom.

“Kaj sta imela?” ga je vprašal začuden policist, ki si ni mogel predstavljati da bi kdo tako kruto napadel mirnega Danijela.

“Našel sem očala, pa mi jih je hotel vzeti,” je Danijel mirno povedal po resnici, pokazal čudovito najdbo, medtem ko je skušal priti k sebi in ugotoviti, če je res še cel.

“In za tako malenkost te je tako pretepal? Pojdi, a pazi se. Ta je nevaren. Poznam ga. Vem, da včasih hodi tudi oborožen.” Pokimal je in se oddaljil. Danijel je počasi in šepajoč prival voziček. Vse ga je bolelo, a vse bolečine so se mu zdele malenkost spričo najdenega zaklada. Ta ga je vsega prevzemal. Hotel jih je mirno občudovati, zato je križal park in se napotil do par sto metrov oddaljene cerkve.

Okrogla, “La Redonda”, kot jo pozna ves Buenos Aires, se je sončila v poletni vročini. A na vzhodnem stopnišču je bila senca in prijeten zrak. Danijel je pustil voziček, se najprej pobožno prekrižal, nato se mirno vsedel in končno odprl levo pest. Na roki se je zalesketalo. Sam ni mogel verjeti, da je res, kar vidi. Očala so se skrivnostno svetlikala. Temnosivo ogrodje je obkrožala srebrna črta in še ena svetlosiva. Stekla so izgledala popolnoma črna. Kot da bi bila neprozorna, so zrcalila okolico in Danijela, ki je kar buljil vanje. Ozka ob robu, so se razširila proti sredini, kar jim je dajalo posebno privlačnost. Kje je že videl taka?

Bila je to posebna zgodba. Kako leto tega ga je sosed povabil v neko bailanto, kjer je med drugimi nastopal ansambel Yerba Brava. Danijelu je všeč zlasti, ker oni igrajo vižersko kumbijo. Glasba je kot vse kumbije, a besedilo opeva življenje, trpljenje in gledanje na svet buenosaireških vižerov. No, takrat ju stražniki pri vratih niso pustili noter. Premalo sta zakrila zakrpane hlače in majice so bile preveč oguljne, da bi jih spregledali. A ostala sta na pločniku in ko so proti drugi uri ponoči prišli člani ansambla, je Danijel videl, da eden od njih nosi prav taka očala, kot ta, ki jih je sedaj držal v levici. Takrat so ga očarala in vedno si je želel, da bi jih kdaj mogel nositi. Sploh so mu bili ansambli všeč in po ničemer ni toliko hrepenel,

kot da bi bil sam član katerega od njih. Da bi vsaj lahko stal zraven in se gugal ob ritmu glasbe. Za mesto pevca si ni upal niti sanjati.

In sedaj je imel očala. Nenadoma ga je pograbilo. Hotel je videti, kako mu pristojajo, kako izgleda. Pograbil je voziček in ga mrzlično porival do prve ulice. Stopil je pred izložbo, si jih nataknil in pogledal. Steklo mu je vrnilo prikazen, podobo kot iz sanj. Mlad, postaven fant, kateremu se je na obrazu skrivnostno bleščalo dvoje stekel na čudovitem ogrodju. Srebro in temina sta se mešali, ga odnesli v tuj, nepoznan svet, kjer je v duši začul ritmične zvoke kumbije. Pozabil je na voziček, pozabil na ulico in mimoidoče, ki so ga z začudenjem in posmehom gledali, in se pričel majati. V rokah je držal neviden mikrofona, obdajali so ga nevidni glasbeniki in ko se je začel gugati je z močnim glasom napovedal: "Kumbia vižera!".

Lasten glas ga je predramil in ga vrnil realnosti. Ves tresoč od doživetja si je snel očala, jih zavil v cunjo in skril ob robu vozička. Potem se je napotil naprej. Do konca delovnega urnika so manjkale še dolge ure. Sam ni vedel, kako jih bo preživel v vsej tej nepoznani vzhičenosti.

* * *

Znova postaja Belgrano. Ura je kazala deset, ko je Danijel pririnil voziček do prehoda na peron. Z levim očesom je pokukal na paznika, ki je kot nalašč pogledal stran. Bila je neka skrivna zveza med nabiralci in pazniki. Ti so vedno spregledali, kadar so vižeri s svojimi vozički, natrpanimi z vsevrstno robo, prihajali na postajo. Včasih so bile to cele družine z dvema ali tremi vozički, včasih posameznik ali par. Pričeli so se zbirati po deveti uri zvečer, ko se je tudi poleti že temnilo. A njihov mimohod ni prenehal tja do polnoči, ko so zadnji porivali na vlak nabrane zaklade.

Sedaj se je Danijel napotil prav na zadnji konec postaje. Tam bo ustavil "tovorni" vagon. Med kriki, hrupom in smehom se bo ta čudna družčina spravila na vlak. Prešla je že ura največjega navala potnikov in zadnji vagon bil je vedno napol prazen. Normalni zemljani se ga ogibajo. Večina od njih se boji teh čudnih prikazni v pošitih oblekah, stalno umazanih in nenehno glasnih. Otroci se podijo med sedeži, mladi kričijo, le stari in

izkušeni bolj pazijo na vozičke. Da, tudi med njimi se zgodi, da kdo drugemu zmakne kakšno posebno vrednost.

Danijel je vedno potoval v tišini. Nocoj pa je bil še posebno zamaknjen. Ni se oziral po sopotnikih, ni opazoval nočne panorame cest in postaj skozi okno. Še zavedal se ni ohlajevanega zraka v vagonu, ki mu je vedno pomenil poseben užitek. Danes je bila vsa njegova bit osredotočna ob robu vozička, kjer so bila skrita njegova očala.

Vožnja je bila mirna in hitro so postaje prešle druga za drugo. Tedaj se ni mogel več premagati. Hotel se jih je ponovno nataktniti in v okenskem steklu občudovati tisti prizor z drugega sveta. Mrzlično je pričel prelagati lepenke in pločevinke ter potegnil na dan tisto cunj. Odvijal jo je neskončno počasi, kot bi hotel posebej uživati ta čas pričakovanja, predno se dragulj prikaže v svetli luči vagona. Kar zaslepil ga je pogled. Znova jih je občudoval in znova začutil vso srečo tega trenutka. Razprl jih je, dvignil roki in jih pričel natikati na obraz. Pogledal se je v zrcalu okna in se nato pričel zmagoslavno ozirati po vagonu, češ: ali vidite, kaj imam, ali vidite, kako sem lep?

Še zadnja postaja. Virreyes. Sedaj pride Carupá. Danijel si ni snel očal. Hotel je stopiti na domačo postajo v vsej slavi. Vlak je ustavil, vrata so se že odprla. Izstopil je lahkega in koraka porival voziček, le malo zmeden zaradi temine pogleda skozi očala. A kljub medli svetlobi je še kar razločno razpoznaval stvari.

Tedaj ga je obلیل mrzel znoj. Pri izhodu, z očmi vroče zapičenimi vanj, je stal El Perro. Skoraj brez izraza na obrazu, le rahel zaničljiv posmeh mu je igral okoli ustnic. Počasi je storil prvi korak, nato drugega in Danijel je strahoma gledal, kako se mu bliža. S hitro kretnjo je snel očala in gledal, kaj bi storil. Prepozno. El Perro je že stal pred njim in stegal roko. Danijel je očala stisnil v levo pest, desno pa je pripravil za obrambo.

“Daj mi jih, boludo”, je zalajal oni.

“Ne, moja so”, je skoraj zakričal Danijel. Potniki so se začeli ozirati.

“Ne bodi tepec. Nimaš izhoda. Daj mi jih, pa vse pozabim in te pustim pri miru”. Hotel se je kazati prijaznega, a iz žepa je pričel vleči revolver.

"Moja so. Moja!" Danijel je prehajal v jok. Predstavljal si je konec. El Perro ga bo zbil, mu ukradel očala, in nikdar več v življenju jih ne bo imel.

Videl je stegnjeno roko in revolver, ki je obračal cev prav v njegova prsa.

"Moja, moja, moja..." je zatulil tedaj in z desno roko pričel udarjati proti onemu.

V tistem trenutku je zagledal blisk in nekaj žgočega se mu je vrinilo tja proti srcu. Vrišč se je dvigal po peronu, klici na pomoč in bežajoči koraki so odmevali v noč. Le to je slišal, ko je padal in čutil ob koncu udarec glave na cementna tla.

* * *

Okoli Danijela se je vse vrtelo: tla, ljudje, luči. On je ležal na hrbtu. Čakal je. To čakanje je bilo neskončno. Vleklo se je še in še. On pa je imel veke napol priprte, a se ni menil ne za luči, ne za klice, ne za ljudi. Danijela je skrbelo nekaj popolnoma drugačnega. Čutil je, da se poslavlja, da odhaja za vedno in nenehno so se mu misli podile okoli enega samega vprašanja. Hotel je spregovoriti, hotel zakričati, a se je vse samo vrtelo:

"Moj Bog, me boš sprejel v nebesa?"

Mrzlično je tuhtal in premišljeval:

"Padre Juan je vedno pravil, da moramo biti dobri, ubogljivi, prijazni, da ne smemo krasti, da se moramo imeti radi med seboj..."

Prerešetal je prizore svojega življenja in se mu je zdelo, da je kar prav vse, kar je storil. Oddahnil si je, ker je resnično hrepenel po nebesih. Le ta želja mu je ostala od vsega, kar je imel v življenju. Toliko lepega je padre Juan pripovedoval o tistem kraju: da se bo vse blestelo, da ne bo ne lakote ne sovraštva, da ne bo pomanjkanja, ne poniževanja, ne zaposlavljanja. Nihče ga ne bo odriaval, nihče suval ne preganjal, nihče postrani gledal, nihče zmerjal, da je usran vižero. Neskončno si je želel v nebesa.

Tedaj ga je udarila temna senca slutnje.

Pa tisto z Delfino? Kaj, če je imel padre Juan prav in je bilo greh in ga bodo v nebesih zavrnilo? Ah ne; saj je res,

da sta se še in še obdelavala tiste tedne, a tudi sta se imela rada. Da, vsaj on jo je imel rad in če bi bile okoliščine drugačne, če bi imel vsaj majhno hišico, tako s kuhinjo in sobo s pravo posteljo, za njo, tedaj..., morda...

Pa saj je padre Juan tudi pravil, kako je Bog usmiljen. Vse nam odpusti, vse pozabi, če se le skesamo in ga prosimo odpuščanja. "Kesam se, moj Bog. Žal mi je, zelo mi je žal..." Ustnice so ponavljale daljno molitev. Saj se je niti ni dobro spominjal, mešal je besede, a čustvo ga je vsega preplavljalo.

* * *

Tedaj je prihrumel rešilec. Zdravnik, ki je skoraj po eni uri prispel do postajnega poslopja, ga je malomarno preiskaval in je hitro ugotovil, da je vse zama. Pač, naložili ga bodo na rešilca in jutri bo verjetno v časopisju pisalo, da je umrl med prevozom. Če bo pisalo. Ob tolikih krizah, ob stotinah oropanih in pomorjenih na ulicah Velikega Buenos Airesa, smrt mladega neznanega vižerota ni novica. Če bi ga policija iskala, če bi kdaj okradel kako banko ali umoril kakega policista, no, potem bi verjetno pisali. Tako pa...

A Danijel se je še naprej vrtel okoli svoje misli. Bal se je. Da, tisto o svatovskem oblačilu. Kaj je rekel padre Juan, ko je tedaj razlagal Evangelij? Da je treba biti za v nebesa lepo oblečen, kot za na fiesto, če ne te ne pustijo noter. Kakor na bailanti, kjer na vratih hrusti pazijo, koga spustijo naprej in koga ne. A kaj, ko Danijel nikoli ni imel kaj več kot zakrpane obleke. Saj nove nikdar ni poznal. Vse, kar si je kdaj nataknil na telo, je prišlo iz luknje, ki jo je Caritas imela ob kapelici.

V glavi se mu je mešalo. Ah ne, padre Juan je rekel, da to ni tako, da ne gre za zunanjo obleko. Lepi moramo biti, da tako je rekel: lepi.

Možgani so pričeli znova iskati. Tedaj je medlo začutil, da so ga naložili na nosila, da ga dvigajo, da se vse nekam giblje in ga postavljajo na rešilca. A misel je vrtala naprej. Pa še spomin: "Ti, Devičica luhanska, pomagaj. Marija, pomagaj..."

"Lepi! Lepi..." je nenehno ponavljal. Stisnil je pest leve roke. Komaj se je zavedel čudeža, da še vedno drži očala. Preblisk prave sreče mu je šinil čez obraz.

Očala! Niso mu jih vzeli, ni jih izgubil. Joj, sedaj je bil prepričan, da mu nebesa ne uidejo. Lep bo, pa še kako lep. Da, z očali ga bodo gotovo pustili v Glorijo. Padre Juan je namreč rekel, da so nebesa Glorija, kjer bomo večno prepevali slavo Bogu. Danijela je prešinjala sreča, saj je bil gotov, da bo imel v nebesih svoj ansambel in on bo pevec in bo nosil očala in bo spesnil posebno kumbijo za gospoda Boga...

* * *

Dežurni zdravnik v bolnišnici je bil navajen takih mrličev. Kar nekaj jih je prevzemal vsak teden in podpisoval mrliške liste. Ob tem primeru pa ga je posebej presenečalo, da je z mladega, bledega in izsušenega obraza sijala tako neskončna sreča.

Nekaj manj znanih besed:

viža (villa) - argentinski naziv za bedno naselje.

vižero - prebivalec bednega naselja.

siruha (ciruja) - človek, ki zbira kaj vrednega po smetiščih in med odpadki.

el perro - alias, ki dobesedno pomeni "pes".

padre - oče, po špansko tudi naziv za duhovnika.

empanada - tipični spečen ali ocvrt zvitek testa z različnimi nadevi.

boludo - psovka, ki pa jo nižji sloji tudi splošno uporabljajo kot nadomestek imena.

kumbia (cumbia) - glasba tropičnega izvora, zadnja leta izredno popularizirana v Argentini.

bailanta - plesišče, kjer nastopajo številni malo kvalitetni ansambli kumbia glasbe.

Devičica (Virgencita) - domač ljubeč argentinski izraz za Devico Marijo, zlasti v podobi Marije iz Lujana.

JANEZ ZOREC

ČLOVEK, NAMEN ALI NAKLJUČJE?

Če človeka skrbijo vprašanja o njegovem izvoru in o njegovi prihodnosti, ga prav gotovo zato, ker je v njem vtisnjena bistvena potreba po umevanju. Človek ne more prenašati obstoja v veselju in trpljenju brez načrta, živeti in nastajati vsak dan v boju s hrepenenji brez smeri in namenov, če je brez jasnih odgovorov na vprašanja: kje, kdaj, kako, zakaj. Od trenutka, ko je človek začel razmišljati ter opazovati svoje življenje in umiranje, se je začel ubadati z vprašanji: kdo si, od kod prihajaš, kam greš, ter neumorno išče odgovor. Povdarjeno stekanje dvomov človeka postavlja na razpotje med jasnim in nejasnim. V teh stekanjih se poraja boj v iskanju enotnosti med identitetama, biološko in metafizično, ki ju nosi v sebi. Z oprijemi, ki mu jih ponuja prva pri odkrivanju materialnega sveta, odkriva še drugo, jo sprejema ali se brani.

Ni edine poti, ki bi enosmerno vodila k razumevanju narave. Ta se nam kaže v obliki razprostrte oble, kjer se resničnost odkriva v nastajanju in je zato sleherna spoznavna sled samo začasna opora za nov naskok v neznanu. Smeri do spoznanja je torej nešteto. Zastavljeno vprašanje: Človek, namen ali naključje? je predvsem filozofsko, med drugimi vedami pa je biologija verjetno še najbolj upravičena, da o tej skrivnosti izpove svoje mnenje. Kot fiziku pa mi ne preostaja drugega, kot da se na podlagi zakonov podam v odkrivanje mesta, ki ga človek zavzema v fizikalnem vesolju.

Preprosto, rad bi se ozrl v nebo in se vprašal, na kakšen način ta razkošna veličina upravičuje obstoj živih bitij oz. človeka. Kot fizik sem torej na razpotju vprašanj, kjer se po eni strani lahko zgubim v oblikah breznamernih naključij, po drugi strani pa se lahko odkrivam v obliki namere, kjer imata upanje in vera v Neskončno Bitnost neki pomen.

Sledil bo predvsem seznam odprtih vprašanj, ki ponazarjajo nedoločenost, v kateri smo, ko opisujemo izvor in razvoj vesolja. Zaradi obširnosti in števila nerešenih vprašanj je danes jasno,

da je težko karkoli trditi. Posebno pa se izkažejo neupravičene tiste trditve, ki enosmerno predstavljajo izvor vesolja in razvoj samo kot posledico naključnih stekanj.

ENOTNOST NARAVNIH ZAKONOV

Stopnja doumevanja vesolja je pogojena s poznanjem zakonov, s katerimi lahko skladno opisujemo pojave. Kozmologija je v fiziki tisto področje, kjer se postavljajo vprašanja o začetku, razvoju in o koncu sveta. Zato se v njej stekajo vsa spoznanja s področja fizike. S temi spoznanji si danes ustvarjamo podobo sveta, podobo, ki pa ni drugega kot začasni oprijem, s katerim želimo zaznati njegovo končno resničnost, čeprav ga nova odkritja lahko kasneje še preoblikujejo. Uspehi, s katerimi je bil zaznamovan napredek v razumevanju bližnje okolice, so dali povod za posplošeno uporabo matematično-fizične metodologije za opis tudi tiste "celote", v kateri naj bi se moralo prikazovati naše vesolje. Ne gre samo za metodo, gre predvsem za uporabo iste zakonitosti. Enotnost vesoljske zakonitosti je torej prva in tudi nujna postavka, s katero nam je sploh možno načeti sleherno odkrivanje vesolja. Enotnost zakonov pa tudi zahteva, da se ti s časom preveč ne spreminjajo. Na podlagi teh domnev nam je mogoče ustvarjati preteklo podobo vesolja in si istočasno predstavljati njegovo prihodnost. Po eni strani je postavka o enotnosti zakonov nujna, saj nam je odkrivanje le-teh preprosto nedostopno celo v okolih najbližjih osončjih, po drugi strani pa to lahko tudi predpostavlja, čeprav ne nujno, da so vsi zakoni imeli skupni izvor.

Ko govorimo o zakonih, pomeni, da te spoznamo po učinkih, ki jih z matematičnimi oblikami lahko povežemo z vzroki. Matematični pristop pa ima globoke posledice za značaj podobe sveta, ki nam je dosegljiv. Matematičnemu opisu zakonitosti sledi namreč samo materialna oblika sveta. Kolikor pa svet zadevajo še vprašanja o namenih njegovega obstoja, takemu opisu niso dosegljiva. Fiziko, in tako celoto fizikalnega opisa vesolja, označuje zaporedje pojavov, kjer so učinki nujno vezani na neki vzrok. Tudi izvor vesolja lahko imamo za fizikalni pojav. S tem pa nastajajo največje težave, na katere zadeva današnja kozmologija. Težave niso toliko v premoščanju mej s sredstvi, ki so postala neuporabna ravno za časovno-prostorsko okolico izvora, kolikor v spoznavanju vzroka tega izvora. Fizikalni vzroki tukaj niso spoznavni. Nematerialni vzroki pa

ne spadajo v svet fizikalnih zakonov. Zato je za današnji pristop k vprašanju "začetka" značilno nenehno pomikanje prvih vzrokov na nove dejavnike, ki bi se radi poistovetili z nekim determinističnim ničem: nična celotna energija, kvantna prazninska polja, virtualna stanja... Vsak pomik, čeprav je po svoje bil znanstveno ploden, izzveni kot izmik pred priznanjem, da je nekaj lahko nastalo *ex nihilo*. Priznanje tega bi pomenilo, da je treba upoštevati "metafizične dimenzije", kar velja za kapitulacijo znanstvenega determinističnega pristopa. V fiziki je namreč metafizična dimenzija izključena, čeprav so končna vprašanja, posebno ko gre za izvor in osmišljanje celotnega stvarstva, neizogibno metafizična. Zanima nas torej, ali bo takovrstni pristop k spoznanju narave sploh kdaj lahko popoln ali bodo za vsakim novim dosežkom meje spoznanja samo nekoliko pomaknjene v nov, obnavljajoči se pojem. Podobne meje se postavljajo tudi na drugih znanstvenih področjih. Vsekakor pa je blesk znanstvenih dosežkov mnoge očaral in s tem prepričal, da je sleherna povezava spoznanj z vrednotami nepotrebna. Monod tako povezavo enostavno prepoveduje, čeprav paradoksalno, je zanj spoznanje vrednota, celo najvišja oblika vrednot.

NEDOLOČENOST V FIZIKI

V okviru determinističnega opisa sveta je nekaj neznank, ki jih bomo sčasoma verjetno lahko rešili z novimi, bolj obdelanimi teorijami. Pri mnogih pojavih pa so negotovosti vpečatene v bistvu samih pojavov in jih matematika ne bo mogla zadovoljivo rešiti. Ker nam fizika pomaga, da pristopamo k prvim fazam vesoljskega razvoja, v katerih je snov dobivala obliko, s katero se nam prikazuje danes, je prav, da okvirno pregledamo nekatere pomembne fizikalne negotovosti. Te lahko razdelimo na tri širše vrste: *zunanje, notranje* in *časovno pogojene*.

Negotovosti v okviru *zunanjih* vzrokov nastajajo, ker: I. ne poznamo nujno vseh zakonov; ker ne moremo upoštevati važnosti in poglobljene vsebine vseh ustreznih zakonov smo velikokrat pred neskladnostmi med proučevanjem pojavov; II. zakoni niso pravilno ali zadostno opisani; zato so napovedi, ki jih z njimi predlagamo, protislovne in nepreverljive. Ta nezadostnost postane večkrat razvidna šele pri mejnih vprašanjih. Tako na primer vemo, da gravitacija pogojuje dinamični razvoj vesolja. Pri tem razvoju pa Newtonova klasična mehanika postane hitro neuporabna, ko gre za hitrosti, ki se bližajo svetlobni. Isto velja za okolice masivnih predmetov, predvsem če so ti zelo strnjeni.

Ni pa rečeno, da je z relativistično teorijo opis težnosti dokončen, čeprav je ta Newtonovo mehaniko znatno izpopolnila in nam pomagala do drugačnega in globljega vpogleda v tajne časa in prostora. Drugi, mejni primer, pa ponazarjata kvantna mehanika in splošna relativnostna teorija, ko si skupno zastavljata mejo veljavnosti prav pri začetni razvojni fazi vesolja. Vemo namreč, da splošna relativnostna teorija ni zgrajena za opis okoliščin, kjer vladajo mikroskopske razdalje. Enako pa kvantna mehanika ne deluje na področjih močnih gravitacijskih sil. Zato ena in druga postaneta neskladni prav v prvi fazi vesoljskega razvoja. Ta težava nas pušča nemočne pred mejo, kjer je verjetno nastalo vse; zakriva nam izvor zakonov, ki še danes pogojujejo razvoj vesolja. Nedoločenosti pa nastajajo tudi zaradi neobhodnih lastnih, notranjih značajev fizikalnih pojavov. Vredno je omeniti dva skrajna primera. Vsak od teh se nanaša na drugačno okolico.

(a) **Klasični sistemi.** Fizikalnemu sistemu pravimo, da je klasičen, če so gibanja sestavnih delov opisana s krožnimi potmi, ki nastajajo zaradi medsebojnih odzivov. Ob takem pristopu k fizikalnim pojavom, Laplaceov popolni deterministični izrek pravi, da bi um, ki bi vedel za vse sile, ki učinkujejo na sestavne dele, pa tudi za lege in hitrosti teh delov za določeni trenutek, lahko natančno opisal preteklost sistema in mu ravno tako tudi napovedal bodočnost. Laplace je s tem izrekom mislil tudi na živa bitja, posebno še na človeka. Vsako živo bitje je pojmoval kot celoto, v kateri so biološke funkcije samo posledica kemičnih reakcij, ki jih bo nekdanj možno opisati na podlagi fizikalnih interakcij s silami. Takemu bitju, oz. človeku, ki bi bil podvržen popolnemu determinizmu, sta svoboda in sleherna metafizična projekcija brez vsakega pomena. Laplaceova deterministična obsedenost je bila premagana skoraj sto let kasneje, ko je Poincaré objavil izrek o integrabilnosti klasičnih večdelčnih sistemov. Proti koncu XIX. stoletja je namreč Poincaré odkril, da je v nekaterih primerih možno opisati dinamične značilnosti, kot da bi bile notranje interakcije nevtralizirane. Delcem je tedaj možno točno izračunati krožna pota, podobno kot bi šlo po Laplaceovih predpisih. Sicer pa so taki sistemi v naravi redke izjeme in je zato večina mnogodelčnih sistemov neintegrabilna. To pomeni, da najpogosteje sestavnim delom ni mogoče točno izračunati krožnih poti ali gibanja. V teh primerih nastopijo tako imenovane rezonance, katerih posledica je, da krožne poti, ki imajo podobne začetne pogoje in lahko potekajo nekaj časa

s podobnimi značilnostmi, nenadoma postanejo razhodne. Ta razhod ali dinamična nestabilnost pa ni posledica računskih napak, temveč značilnosti, ki so vpečatene v sami naravi sestavin. Pravimo zato, da so neintegrabilni sistemi statističnega značaja. Zanje so detajlni opisi neizvedljivi. Označiti jih torej moremo samo s povprečnimi vsotami in zanje so izpeljive samo verjetnostne napovedi.

(b) **Kvantni sistemi.** Pri kvantnih sistemih je značilen njihov diskretni značaj, ki ga opisujemo z valovnimi funkcijami. Da je sistem diskretnega značaja pomeni, da imajo njegovi značilni parametri lahko samo določene vrednosti. Po drugi strani pa nam valovne funkcije govorijo samo o verjetnosti, da se sistem pokaže v stanju, za katerega veljajo prej omenjeni parametri. Valovne funkcije so matematični pripomočki, ki v kvantni mehaniki nadomeščajo krožne poti klasičnih opisov. Valovne funkcije prikazujejo naravo v okviru značilnih nedoločenosti (Heisenberg). Zato vemo, da je točnost, s katero lahko poznamo stanje nekega sistema, strogo pogojena. Čeprav lahko prištevamo kvantno mehaniko med najuspešnejše pristope uma do narave, nam je ta v zameno odkrila verjetnostni značaj opisa mikroskopskega svetá. S temi opombami sedaj razumemo, da je sleherni pojav makro-ali mikro fizike, kjer pridejo v upoštevanje mnogodelčni sistemi, doživi samo statistični opis in so zato neizogibne razne nedoločenosti in negotovosti.

(c) **Končnost svetlobne hitrosti** tudi zastavlja meje našemu spoznavanju fizikalnih pojavov. Pravimo, da nam svetloba zastavlja spoznavna *obzorja*. Negotovosti nastajajo, ker v fiziki vzročnost ne potuje z neomejeno ampak z omejeno svetlobno hitrostjo. Trajnost svetlobnega potovanja, skupno z razmahom vesolja pa uvajata nešteto praktičnih težav pri preverjanju pojavov. Končnost svetlobne hitrosti nam predvsem omejuje prostorno in časovno globino, v katero lahko seže opazovanje in preverjanje vesoljskih pojavov.

Omenjene nedoločenosti različno vplivajo na podobo, ki si jo ustvarjamo o vesolju. Težko je na kratko razložiti njihov vpliv in kako nastajajo negotovosti. Za okvirno ponazoritev teh pregledjemo stanja kozmoloških spoznanj in se nato na kratko ustavimo pri odprtih ali nerešenih kozmoloških vprašanjih. S temi bodo predstavljene meje našega spoznanja, ki so delno tudi posledice zgoraj omenjenih neizogibnih negotovosti.

PREGLED KOZMOLOŠKIH SPOZNANJ

Standardna kozmološka teorija je model ali okvir fizikalnih pojavov, ki nam danes še na najbolj skladen način opisuje razvoj vesolja. Ta teorija temelji na štirih glavnih načelih: (I) načelu enotnosti zakonov, (II) kozmološkem postulatu ali postulatu, ki predpostavlja enakomerno porazdelitev mase-energije in izotropijo vesolja, (III) enakost snovi pri materiji in antimateriji in (IV) Machovem načelu, iz katerega sledi, da porazdelitev mase-energije pogojuje dinamični značaj vesolja. Tega opisuje splošna relativnostna teorija, ki določa, da je statičnost vesolja mogoča samo, če je vesolje prazno. To se pravi, da vesolje ne more mirovati, če je v njem nekaj mase-energije. Povprečna gostota mase-energije pa tudi pogojuje njegovo geometrijo. Ker nam je danes to povprečje še nepoznano, ne vemo, ali je za vesolje primerna odprta ali zaključena geometrija. Zato nam tudi ni jasno, ali je opaženi razmah večni ali samo začasen.

Zaradi nestatičnosti pa je vesolje nujno podvrženo razvoju. Dinamika uvaja spreminjanje energetske gostote, v kateri postopoma lahko delujejo samo primerni pojavi. V tem zaporedju, kjer gostota energije upada, si kozmologija s pomočjo kvantne mehanike gradi predstavo nastanka elementarnih delcev. Iz teh delcev so nato nastale vse obstoječe materialne strukture, katerim seveda prištevamo tudi telesa vseh živih bitij. Formalna izpeljava standardne teorije je privedla do šest glavnih napovedi. Od teh so bile štiri že potrjene: *razmah vesolja*, čeprav kot smo omenili, še ne vemo, ali je ta trajen ali začasen; *nastanek in obilje lahkih snovi*, predvsem vodika, devterija, helija in litija; *obstoj samo treh materialnih družin* (elektronska, mionska in tauona); *prasih 3 kelvinov*. Z opazovanjem fosilnega sija 3 kelvinov dejansko gledamo v lastnosti vesolja, ko je to bilo staro komaj 300000 let, to je, ko je njegova toplota upadla na 3000 kelvinov. Teorija predvideva še obstoj nevtrinskega toka, ki bi se danes moral javiti s 450 nevtrini na cm^2 , in ki je moral nastati, ko je bilo vesolje staro komaj 1 sekundo in je v njem vladala toplota 10 milijard kelvinov. Danes bi se nam ta sij moral prikazovati s toploto komaj 2 kelvinov. Moralo pa bi tudi obstajati gravitacijsko valovanje, ki bi danes moralo sijati s komaj 1 kelvinom. To zadnje je nastalo med prvimi inflacijskimi razmahi, skoraj na meji Planckove dobe, ko je bilo vesolje staro komaj 10-35 sekund. Opazovanje nevtrinskega in gravitacijskega sija je načrt, ki bo lahko izvedljiv v naslednjem stoletju, če ne celo v naslednjem tisočletju.

Zaradi vesoljskega razmaha je nastalo zaporedje faznih prehodov, kjer nam teorija pravi, da so se ločevale naravne

sile, ki so v začetku morale biti poenotene. Najprej je dobila svojo identiteto gravitacijska sila, ko se je ločila od elektromočne sile. Elektromočna sila se je nato razdvojila v jedrsko močno in elektrošibko. Končno se je še ta zadnja ločila v jedrsko šibko in elektromagnetno silo. Uspelo nam je preveriti samo zadnjo razcepitev, druge pa tičijo v limbu teorije zaradi nepremostljivih opazovalnih omejitev, ki nas pogrezajo v najgloblja vprašanja utemeljevanja fizikalnih zakonov.

Postopno upadanje temperature v vesolju je uvajalo stanja, v katerem se je gostota energije izenačevala z lastno energijo delčnih dvojčkov materije in antimaterije. Vzporedno z razmahom so zato nastajali najprej težki, nato lahki elementarni delci. Obilje nanovo nastalih delcev je odvisno od razmerja med značilnimi časi medsebojnih delčnih reakcij in hitrostjo razmaha. Podobno pa se je zgodilo tudi z materialnimi in antimaterialnimi delci, od katerih je zaradi majhne razlike v razpadnih časih v prarazmahu samo en materialni delec preživel anihilacijo milijarde materialnih z milijardo antimaterialnih delcev. Ta neznatna nadoblast materije nad antimaterijo se danes kaže v podobi telesnih struktur, ki jih opazujemo v vidnem svetu. Celotni proces, ki vključuje razcepitev naravnih sil in preživetje materije, je trajal komaj eno sekundo. V naslednjih treh minutah razvoja je bila končana faza prajedrske sinteze, v kateri je nastal vodik in večina današnjega obilja devterija, helija in litija. Zaradi premajhne stabilnosti ostalih snovi, predolgih lastnih reakcijskih časov in preveč upadle temperature vesolja so druge snovi čakale na izvor do jedrskih sintez, ki so nastale v prvih zvezdah, se pravi do časa, ko je bilo vesolje staro med 10 milijonov in prvo milijardo let!

KOZMOLOŠKE TEŽAVE

Štiri napovedi standardne teorije so prestale, kot smo že omenili, opazovalna overovanja, med katerimi je obilje lahkih snovi. Po overovanju teh obilic lahko menimo, da so to delno tudi neposredno potrjene zakonitosti stanja vesolja in zaporedje procesov, ki so to sintezo omogočili. Lahko rečemo, da smo se s temi overjanji povzpeli do prvih treh minut vesoljskega razmaha. Tehnične omejitve nam še ne dopuščajo, da bi opazovali kozmološke nevtrine in kozmološko gravitacijsko sevanje. Z njimi bi lahko proučevali prav prve trenutke vesoljskega obnašanja. Del težav, s katerimi se ubada današnja kozmologija, pa prihaja ravno zaradi nepoznanja stanj, ki so vladala v teh prvih časih. Te

in druge težave, ki so nastale v zvezi s poznejšim razvojem, imenujemo *kozмолоške težave*. Kozmologija se danes srečuje s tremi večjimi nerešenimi vprašanji. Ta vprašanja zadevajo protislovja pri določanju starosti vesolja, problem ravninskosti vesolja in nevezanost obzorij.

STAROST VESOLJA

Najpreprostejša metoda določanja starosti vesolja uporablja Hubblovo konstanto. Hubblova konstanta je mera hitrosti, s katero se vesolje danes širi. Določamo jo z naklonom krivulje, ki predstavlja izmerjeno hitrost odmikanja galaksij kot funkcijo njenih oddaljenosti. Najnovejše tovrstne ocene trajanja vesoljskega razmaha (približno 15 milijard let), čas ki ga poistovetimo s starostjo vesolja, so podobne starosti nekaterih zvezd. Včasih te ocene predstavljajo vesolje celo nekoliko mlajše od zvezd. To je seveda visoko protislovje, ker je nemogoče, da bi sleherna struktura nastala še predno se je vesolje sploh "rodilo".

Vzrok te težave je verjetno pri nepopolnem upoštevanju Einsteinovih enačb. Teorija dopušča namreč, da je v pravi obliki teh enačb uvrščena tudi konstanta, ki jo imenujemo *kozmolška konstanta*. Zaradi pomanjkanja jasnih znakov, ki bi dokazovali njeno pomembnost, je bila kozmolška konstanta do sedaj preprosto opuščena, kot da je ni. Ta konstanta deluje lahko kot protiučinek gravitacijski privlačnosti. Lahko pa tudi obratno učinkuje kot dodatna privlačna sila. V prvem primeru bi vključitev te konstante lahko privedla do bolj ugodne ocene trajanja vesoljskega razmaha.

Obstoj kozmolške konstante se da fizikalno utemeljevati s tako imenovano "kvantno praznino", ki je označevala začetno energetska stanje vesolja. Ne gre za resnično praznoto, ampak za minimalno energetska stanje skalarnih polj, kjer imajo delci samo virtualni obstoj. Nastanek delcev je kasneje povezan s prehodi med stanji teh polj. Število nastalih delcev in energije, ki so za to potrebne, pa predpisujejo kozmolški konstanti izredno veliko vrednost. Po drugi strani pa z astronomskimi opazovanji lahko utemeljujemo, da bi vrednost kozmolške konstante morala biti zelo majhna, ker bi sicer svet moral imeti zelo drugačno obliko kot jo opazujemo danes. Zaradi teh razlik bi naš obstoj bil popolnoma onemogočen. Količnik med fizikalno in astronomsko oceno kozmolške konstante je ocena (10120), ki jo lahko primerjamo z razmerjem med polmerom današnjega vidnega vesolja in polmerom elektrona. To število preprosto ponazarja, da v naših teorijah nekaj bistvenega ne deluje pravilno.

RAVNINSKOST VESOLJA

Iz splošne relativnostne teorije vemo, da je ukrivljenost vesolja vezana na povprečno gostoto mase-energije v njem. Če je gostota kritična, je vesolje "ravno" in odprto, to pomeni, da je njegov krivinski polmer neskončen. Če je gostota nadkritična, je ukrivljenost pozitivna in govorimo o zaključeni geometriji. K podkritični gostoti pa spada negativna ukrivljenost in pravimo, da je geometrija odprta. Pri kritični in podkritični povprečni gostoti se vesolje lahko samo širi. Z nadkritično povprečno gostoto pa more vesolje imeti nihalni značaj. Če bi to zadnje veljalo, bi bili danes v fazi redčenja v enem izmed nihanj, ki bi mu lahko sledilo krčenje do ponovne neskončne zgostitve. Na zelo preprosti način in z uporabo izmerjene povprečne gostote mase v današnjem vesolju in gostote prasija, čeprav je ta vsota še zelo negotova, lahko pridemo do zaključka, da je morala biti v vesolju povprečna gostota mase skoraj kritična že v prvih razvojnih fazah (napaka ocene kritičnosti je en del na 1060). V takem primeru bi vesolju lahko ustrezala evklidska geometrija. Če bi vesolje nastalo s kritično gostoto mase-energije, bi ta gostota ostala kritična za vse čase. V drugem primeru pa gostota ne spreminja svojega značaja, to se pravi, ostane za vedno nadkritična ali podkritična.

Kritično gostoto, primerno za današnje stanje vesolja, lahko izračunamo upoštevajoč Hubblove konstante. Tako zvmemo, da ta gostota predstavlja komaj 10 vodikovih atomov na kubičen meter. Če bi bila današnja povprečna gostota vesolja stokrat manjša, bi se galaksije in vse preostalo ozvezdje ne mogli nikdar zgostiti in bi danes nebesna svetila ne obstajala. Zadoščalo pa bi, da bi bila gostota samo trikrat večja od kritične in bi se razvoj tako hitro odigral, da bi se vesolje že zdavnaj moralo skrčiti. Krivinski polmer današnjega vesolja lahko določamo tudi z različnimi drugimi meritvami. Rezultati kažejo, da bi se najmanjša ocena tega polmera morala primerjati vsaj polmeru današnjega vidnega obzorja. To pomeni, da bi se danes povprečna vesoljska gostota morala primerjati kritični. Žal pa neposredna določanja te gostote kažejo, da je ta komaj desetinko kritične. To se pravi, da bi danes moralo biti v vesolju 90 odstotkov še neznane skrite mase.

NEVEZANOST OBZORIJ

Tretja večja kozmološka težava je navidezna nevezanost obzorij. Obzorje imenujemo razdaljo, ki jo v določenem času opravi

svetloba. Vsako obzorje pa bistveno omejuje prostornino, v kateri so vsi deli prostora vzročno povezani. To se pravi, da je informacija o sleherni spremembi imela dovolj časa, da je s svetlobno hitrostjo preletela vse sestavne dele v danem prostoru. Iz teorije, ki opisuje razmah vesolja, pa pridemo do zaključka, da bi v prostornini današnjega vidnega vesolja moralo biti od 10000 do 100000 vzročno nevezanih prostorov. Po drugi strani pa nas izredno preseneča enakomerna porazdelitev prasija v vesolju. To enakomernost je izmeril satelit COBE leta 1993. Razlike v porazdelitvi ne presegajo en del na sto tisoč. Taka enakomernost je možna samo v dveh primerih. V prvem moramo sklepati, da je masa-energije bila ob nastanku vesolja naključno enakomerno porazdeljena, v drugem primeru pa so morali biti vsi prostori v nastalem vesolju nekako le vzročno povezani, čeprav se temu na prvi pogled opazovanja upirajo. Ker bi bile po naključju enako verjetne tudi drugačne porazdelitve in ne samo enakomerna, prvo možnost lahko ovržemo. Preden pa pogledamo v možno fizikalno razlago izvora te enakomernosti, se na kratko ustavimo še pri drugi težavi, ki je v zvezi z opaženo enakomernostjo prasija.

NASTANEK GALAKSIJ

Visoka stopnja enakomernosti prasija predpostavlja, da je do dobe nevtralizacije materije tudi materija morala biti izredno enakomerno porazdeljena. Do te faze je namreč v vesolju vladalo ravnovesje med svetlobo in materijo. To pa postavlja še nove težave razlagi nastajanja galaksij in velikih struktur (jate in nadjate galaksij). Gostotne kali, ki so pripomogle, da se je načel gravitacijski nasip plinov, iz katerih so nastale galaksije, so morale biti vsaj strokrat večje kot zgoraj omenjeni sevalni (toplotni) presežki. Sevalnim presežkom, kot smo omenili, so bili izenačeni tudi gostotni presežki (ena na stotisoč).

Proces zgoščevanja galaksij ima dve važnejši fazi. V prvi, počasni fazi, se gostotni presežki komaj podvojijo. V drugi ali hitri pa se plini na hitro zgrudijo. Proces nastanka galaksij, kakršnega pojmuje teorija, ima težave že v prvi fazi. Lahko se dokaže, da se gostotne kali večajo obratno sorazmerno z upadanjem vesoljske temperature. To pomeni, da je od časa rekombinacijske dobe, ko je temperatura vesolja upadla na 3000 kelvinov in se materija in svetloba nista več medsebojno pogojevali, pa do danes, ko merimo samo 3 kelvine, zgostitev napredovala do komaj stotinke potrebne zgostitve, ki je potrebna,

da se sploh sproži druga, hitra faza nastajanja galaksij. S takimi pogoji je razvidno, da bi danes galaksije ne smele obstajati.

REŠEVANJE KOZMOLOŠKIH TEŽAV

Omenili smo že, da bi se za razlago današnjih opazovanj lahko sklicevali na naključno, samodejno izbiro enakomernih porazdelitev mase in svetlobe prav ob izvoru vesolja. Ta razlaga, čeprav možna, ni nujno najbolj zadovoljiva, ker bi lahko bila katera druga porazdelitev enako možna. Ker so za fiziko sprejemljivi samo pojavi, ki so vezani na neko vzročnost, je bil omišljen pojav *vesoljske inflacije*. Domneva pravi, da je za obdobjem, ko so se ločile sile, sprostito veliko energije, ki je pripomogla, da se je v teku 10^{-33} sekund vesoljski krivinjski polmer tako raztegnil, da bi 10 centimetrska žoga hipoma presegla več milijonov polmerov današnjega vidnega vesolja. Zaradi takega hipnega razmaha se gostotne kali zlikajo (izginejo), istočasno pa zadobi povprečna gostota mase kritično vrednost. Inflacijski razmah je opisan z značilno hitrostjo, ki jo določa kozmološka konstanta. Žal se inflacija pojavi samo, če je ta konstanta velika. Taka ocena kozmološke konstante pa ne prestane opazovalnih potrditev, ker opazovanja strogo omejujejo velikost te vsote. Prevelika kozmološka konstanta bi namreč tako pospešila dinamični razvoj vesolja, da bi vsi procesi, skupno z biološkim, ne imeli dovolj časa za razcvet.

Uspešne napovedi standardne kozmološke teorije so danes s temi težavami nekoliko zasenčene. Paradoks, ki je nastal s kozmološko konstanto, postavlja pod vprašaj najgloblja spoznanja mikro- in makrofizikalnega sveta. Zadovoljstvo, ki je prevzelo raziskovalce ob nekaterih uspešnih dognanjih, je tudi nekoliko zamrlo ob nedolžnih vprašanjih, ki se danes kot mora na novo postavljajo na podoben način kot ob koncu XIX. stoletja.

PONAVLJAJOČA SE VPRAŠANJA

Ob koncu prejšnjega stoletja se je mehanistični, točni in deterministični pogled na naravo znašel pred nekaterimi vprašanji, ki so se sprva zdela samo postranska. Vladal je občutek, da bo obdelovanje nekaterih nadrobnosti privedlo do končnih rešitev. Znanstevniki so takrat imeli občutek, da bo fizika v kratkem doživela višek in da ne bo več kaj od nje pričakovati. Med temi vprašanji izstopajo štiri, ki se ob koncu sedanjega stoletja na novo pojavljajo: *stabilnost materije, manjkajoča masa, galaktični ali negalaktični svetlobni viri, čas*.

STABILNOST MATERIJE

Prvi model atoma je predpostavljajal, da ima elektron zaključeno pot okrog jedra. Že takrat so vedeli, da pospešeni naboj seva in da bi bilo možno s tovrstno predstavo razložiti izvor atomskega sevanja. Žal pa to sevanje ne nastaja brez črpanja tiste energije, ki elektron vzdržuje na krožni poti. To pomeni, da se v kratkem času ta energija izsije in se elektron znajde nepremičen v jedru atoma. Rešitev tega vprašanja je bila možna šele z nastopom kvantne teorije. Kvantna mehanika pa ni veljala samo za preprosti popravek obstoječega modela atoma, ampak je uvedla novo gledanje na pojave mikroskopskega sveta.

Problem stabilnosti materije se ob koncu XX. stoletja ponavlja z vprašanjem stabilnosti protona. Do danes je prevladovalo mnenje, da je razpadni čas protona neskončen, s čimer se je zdelo, da je zagotovljena trajnost materije. *Teorija vsega* ali teorija poenotenja vseh sil pa sklepa, da bi razpadni čas protona, čeprav zelo velik, bil končen, kar pomeni, da bi v bodočnosti vsa materialna zgradnja vesolja razpadla. V tej teoriji je sicer še veliko drugih nerešenih vprašanj, ki jo nekoliko senčijo z dvomi. Ta teorija predvideva tudi obstoj delcev, katerih masa bi lahko zaključila vesolje. To se pravi, da bi z njimi bilo mogoče razložiti vseh 90 % manjkajoče mase. Teoretično predvideni preseki teh delcev so zadostni, da bi jih z današnjimi opazovalnimi sredstvi zaznali. Poskusi pa trmasto kažejo samo negativne rezultate. Pred samo nekaj leti je "teorija vsega", že vsa prepričana v končno zmago, napovedovala zaključek fizike... Danes je fizike zavila previdna tišina...

MANJKAJOČA MASA

Znani so Michelsonovi poskusi, s katerimi bi ob koncu prejšnjega stoletja morali fiziki zaznati eter, snov, ki bi omogočala širjenje svetlobe, podobno kot so plini prevodniki zvoka. Takrat so pojmovali svetlobo samo še kot valovni pojav. Vemo, da so bili porazni rezultati teh naporov povod za formulacijo posebne relativnostne teorije.

Ob koncu XX. stoletja pa smo se ponovno znašli pri iskanju mase. Omenili smo že poskuse, da bi zaznali masivne delce, ki jih napoveduje teorija poenotenja naravnih sil. Omembe vredna pa so tudi opazovanja MACHOv (MAssive Compact Halo Objects) ali nesvetlih teles v ovojnicah galaksij, ki so potrebna, da dobimo zadovoljivo predstavo porazdelitve

galaktičnih vrtilnih hitrosti. Tudi ti poskusi so propadli in nas pustili pred nadaljnimi izzivi glede manjkajoče dinamične galaktične mase.

GALAKTIČNA ALI NEGALAKTIČNA SVETILA?

Proti koncu prejšnjega stoletja so bila na dnevnem redu vprašanja o izvoru meglic, ki jih danes imenujemo galaksije. V tistih časih še ni bilo jasno, ali so to lokalni predmeti ali neodvisna svetovja. Do nedavnega pa je bilo vprašanje glede izvora hipnih gama sijajev tema vnetih diskusij in sporov. Prevladovalo je mnenje, da imajo taki energetski izbruhi galaktično podlago. Opazovanja so pred kratkim končno potrdila kozmološki izvor več takih sevanj.

ČAS

V razpravi "O možnem in resničnem" Bergson razmišlja o vprašanju "čemu pravzaprav čas?"...Po njegovem "je čas tisto, kar prepreči, da bi vse bilo dano naenkrat..." in zato zaključí z vprašanjem: "Mar ni zato čas posrednik ustvarjanja in izbire?" Čeprav je v Bergsonovem razmišljanju prevladovala misel, da sta resničnost in nedoločenoost povezani, nas filozofsko vprašanje o postajanju zanese v jedro časovne predstave v fiziki. V fiziki je čas zaznaven s premiki in je zato lahko v povezavi s prostorom. Od Galileja dalje pa do začetka XX. stoletja je bil čas pojmovan kot referenčna identiteta, ki je neodvisna od prostora in ki ima iste lastnosti za slehernega opazovalca, katerokoli naj že bo njegovo gibalno razmerje do opazovanega predmeta. Šele z nastopom relativnostne teorije je čas izgubil svoj absolutni značaj, ko ga je svetloba intimno povezala s prostorom. V relativnostni mehaniki je svetlobna hitrost prevzela absolutni značaj, ki je bil včasih pripisan času. Novi pogled v čas in prostor pa ni zamenjal vloge časa v formalnih izpeljavah fizikalnih zakonov, se pravi, matematični oprijemi, s katerimi se skrivnosti narave odkrivajo razumu, so v vseh svojih približanjih (klasična fizika, relativnostna specialna in splošna teorija ter kvantna mehanika) občutljivi samo za dogajanje. Nobeden od teh pristopov ni izrecno občutljiv na *postajanje*, ki je sicer eden bistvenih značajev naravnih pojavov. V vseh fizikalnih enačbah ni namreč mogoče zaznati razlike med preteklostjo in prihodnostjo. Z bolj tehničnimi izrazi to pomeni, da v enačbah prevladuje simetrija časa in zato ohranjajo isto podobo ne glede na mnenje, da čas poteka v bodočnost ali iz nje v preteklost!

Upoštevanje smernosti potekanja časa v enačbah je vprašanje, ki je Boltzmana skrbelo že v prejšnjem stoletju in se s komaj zaznavnimi napredki ponovno javlja kot izziv za naslednje stoletje. Kot je to označil Bergson, je smernost ali puščica časa važno vprašanje, ker se resničnost ali obstoj lahko poistoveti samo s postajanjem. Razvoj vesolja in vse, kar se v njem dogaja, tudi izvor živih bitij, je intimno povezan z enosmernim potekanjem časa. Zato zasluži, da mu posvetimo še nekaj odstavkov.

ENTROPIJA

Prvi pristop k realnosti nam posreduje pojem iz termodinamike o *entropiji*. Entropijo lahko predstavimo v povezavi s pojmom kakovosti energije, to zadnje pa kot sposobnost telesa ali sistema za opravljanje nekega dela. Delo je namreč sposobnost dane sile, da povzroči neki premik. To poistovetimo z energijo. Pravimo, da je kakovost energije toliko večja, kolikor se pri danem delu ta energija ne izgublja v toploto.

Sistemom, v katerih razvoj napreduje, kot da bi zunanji vplivi nanj ne delovali, pravimo, da so izolirani ali zaprti. V njih se entropija samo veča ali se v izrednih primerih ne spreminja. Večanje entropije pa pomeni, da se energija sprevrča v energetsko podobo manjše kakovosti. Gravitacijo imamo za energijo najvišje kakovosti, ker je vsa uporabna za delo. Elektromagnetna energija ima nekoliko manj takih sposobnosti, najmanj jih ima pa toplotna energija. Z večanjem toplotne energije pa nastopi neurejeno gibanje sestavnih delov. Entropijski zakon zagotavlja torej, da se v toplotno izoliranem sistemu molekule ne morejo več samodejno preusmeriti v urejeno, enosmerno gibanje. K narastku entropije in zato k zmanjšani ali celo ukinjeni zmogljivosti za preurejanje neurejenega gibanja sestavnih delov v usmerjeno gibanje pa spada tudi pojem neobrnjivega ali ireverzibilnega stanja.

Če menimo, da je vesolje tisto *Vse*, kar sploh more biti, je vesolje zato izolirano okolje. Vesoljska entropija lahko torej samo narašča. Znaki večanja entropije so zgoščena telesa: zvezde, galaksije..., vse strukture, kjer se je gravitacijska energija razpršenih plinov degradirala v notranjo toplotno energijo strnjenih teles. Najvišja stopnja take degradacije so črne luknje. Možno je torej izračunati maksimalno entropijo, ki jo lahko vidno vesolje doseže. S tem pa tudi lahko izračunamo napako ocene minimalne entropije, v kateri se je začel razvoj vesolja. Penrose je prišel do zaključka, da ta napaka ne presega enega dela na število,

ki ima 1230 ničel. To število je skladno s "singularnim" stanjem, kjer so bili pri izvoru vesolja gostota in temperatura neskončno veliki. Zastavlja pa tudi vprašanje o izrednem izboru minimalnosti entropije, ki neizogibno opozarja na izredno začetno "ureditev" vesolja.

ENTROPIJA IN KOMPLEKSIFIKACIJA

Iz prejšnih razlag je razvidno, da se vesolje razvija v smeri večanja entropije. Zato lahko menimo, da se potek časa tudi dogaja v isto smer. Opazimo še, da razvoj vesolja označuje naraščajoča kompleksnost, ki se izraža s postopnimi prehodi iz enostavnejše v višje stopnje sestavnosti. Svet se nam prikazuje z evolucijo, po kateri so iz kvantnih polj nastali elementarni delci. Z njimi so nastopili atomi, ki so nadalje sestavili molekule. Iz preprostih molekul so nastali molekularni konglomerati in verige, ki so nato pripomogle k nastanku živih celic. Celice so končno sestavile višja živa bitja z izrazito pomnoženimi opravili, s katerimi je nadaljna kompleksifikacija dala podlago za razcvet uma.

Kompleksifikacijo lahko označimo tudi kot pojav, pri katerem nastajajo sistemi v stanju nizke entropije s sposobnostjo ohranjanja notranjega reda tako, da uporabljajo energijo v nizkem entropičnem stanju in jo nato vračajo okolju v degradirani podobi. Energija, ki je vrnjena z višjo stopnjo entropije, pa prispeva k splošnemu večanju entropije. Ta proces pride do jasnega izraza prav pri živih bitjih. Živo bitje kljubuje večanju entropije v sebi s tem, da si toplotno ravnovesje ohranja s použivanjem živil v nizki stopnji entropije in jih okolju vrača v oblikah odpadkov in žarčenja. Vsaka od teh oblik predstavlja energijo z visoko entropijo.

Iz povedanega sledi, da smo zaradi pojava kompleksifikacije primorani razlikovati zaprte sisteme od odprtih. Pri zaprtih sistemih je težnja k ravnovesju povezana z večanjem entropije in zato s poudarjenim neredom. Po drugi strani pa imamo odprte sisteme, v katerih se opravlja nepretrgana izmenjava energije z okoljem. Ker so živa bitja odprti termodinamični sistemi, je vredno, da na kratko pregledamo tudi zadnje prispevke v opisanju odprtih sistemov.

TERMODINAMIKA ODPRTIH SISTEMOV

Opazovanja potrjujejo, da je možno nekaj časa ohranjati v stacionarnem ravnovesju nekaj kemičnih reakcij in drugih

pojavnost statističnega značaja, čeprav se zunanji vplivi spreminjajo. Ta stanja niso dolgotrajna. Ob kritičnih kombinacijah značilnih parametrov se lahko značaj pojava spremeni. Izbor novih podob teh pojavov pa ni vedno predvidljiv, ker so odvisne od zunanjih neurejenih vplivov. Temu preurejanju pravijo *samoorganizacija materije*. S spremembo nastopi tudi proces sipanja energije. Matematično se taka predrugačenja predstavljajo s prehodom iz linearnega v nelinearni režim. Nelinearnost razumemo kot stanje, v katerem posledice pojava delno prevzamejo vlogo vzročnosti. Za ponazoritev nelinearnih procesov lahko omenimo mehanizem, s katerim molekularna biologija razlaga prenos in izkoriščanje genetske informacije. Veriga DNK (desoksiribonukleinska kislina), ki vsebuje vsa poročila za sintezo proteinov nujnih za zgradbo in pravo delovanje celic, sodeluje pri verižni reakciji, v kateri so ta poročila prevedena v proteine. V teh proteinih pa nekateri encimi povratno delujejo z zbujanjem in urejanjem autokatalističnih mehanizmov množitve DNK, s katero se genetična informacija prepisuje v ritmu celičnega razmnoževanja .

Na kratko bi lahko rekli, da se termodinamika odprtih sistemov lahko pojavi s samoorganizacijo materije, pri kateri so nelinearni pojavi povezani s procesi difuzije (sipanja) energije. Z difuzijo pa se entropija večja in je zato pojav nujno neobrnljiv. Tako je nastala predstava kompleksifikacije v okviru neobrnljivih procesov. Pri vseh odprtih sistemih pridejo v poštev samo statistični opisi. V teh pa delujejo lastne rezonance, ki povzročajo nestabilnosti. Z uporabo matematičnega formalizma, ki je nastal v okviru "determinističnega kaosa" za opis teh nestabilnosti, je končno Prigoginu uspelo z enačbami zaznati enosmernost potekanja časa.

Zgoraj omenjena Prigoginova samoorganiziranja materije zadevajo samo preproste sisteme. Ti se še zdaleč ne morejo primerjati s kompleksno strukturo DNK. Tudi formalna izpeljava teorije termodinamike odprtih sistemov je šele pri začetnih poskusih. Čeprav je ta brez dvoma pomembna za znanost, še ni dosegla tistih posplošenosti in potrditev, s katerimi bi upravičeno mogli izjaviti, "da človek z vso svojo značilnostjo ni bil niti poklican niti pričakovan na svetu; obratno, če vzamemo, da je življeneje pojav samoorganiziranosti materije, ki se razvija v stanja naraščajoče kompleksnosti, je življenje predvidljivo in je samo po sebi naraven pojav, kot je naraven pojav padec privlačenih teles" (Monod). Prigogin pa k temu še dodaja: "...pojav izvora življenja je predvidljiv na področju fizikalne

teorije". Preden bi si upali verjeti takim trditvam, bi morali rešiti še vsaj dve pomembni vprašanji: (a) Kompleksnost visoke stopnje, kot jo zaznavamo pri živih bitjih, ne potrebuje samo primernih okolij za vzpostavitev pojavov samourejanja materije, temveč tudi veliko časa. Že prava razporeditev milijardnega števila nukleotidov v DNK bi s samodejnimi urejanji potrebovala čas, ki presega starost našega vesolja; (b) Ni jasno, da bi pojavi samourejanja materije, ki nastajajo kot posledica zunanjih statističnih neurejenih motenj, naključno povzročali točno zaporedje struktur, v katerih je vsaka označena z ustreznimi opravili, ki so značilna za živa bitja.

Pri trditvah, ki jih zagovarjajo materialisti, nas vsekakor preseneča število bistvenih pojavov in začetnih pogojev, ki so preprosto prepuščeni naključju. Število sovpadnih pojavov, ki so pripomogli k nastopu življenja v rekordnem času, nas vodi do prepričanja, da je v razvoju vesolja tudi neka namera, saj bi naključje z urejanjem, ki bi ga vzpostavljala breznamerna selekcija, moralo delovati neprimerno dalj časa, kot pa je staro vesolje. Hipoteza namernosti v razvoju vesolja ni nova, zato pa je doživela že nešteto pomislekov. Občasno so novejša odkritja te pomisleke vedno odvrnila. Popper ugotavlja, da je značilen znak neke znanstvene teorije njena izpostavljenost kritikam. V znanosti se namreč hipotez ne da dokazati; lahko se samo potrdijo ali ovržejo. Ko pa gre za razlaganje reda v naravi na podlagi naključja, pa ni oprijemov, s katerimi bi jih lahko obravnavali. Ker se o takih umovanjih ne da kritično razpravljati, jih Popper preprosto ima za neznanstvena.

BREZMEJNA REALNOST

Predvsem nam je seznam kozmoloških spoznanj pokazal, da se za odkritjem ne skrivajo gotovosti, ampak odprta vprašanja. Namen kozmologije je ustvariti model ali fizikalno podobo vesolja, s katero naj bi se nam morala odkrivati njegova celotna resničnost. Če bi se kaj takega posrečilo, bi lahko rekli, da je dosegla popolno spoznanje o vesolju. Na taki popolni ravni spoznanja bi o njem ne bilo več novih vprašanj. Pri gradnji fizikalne teorije o vesolju pa so potrebna opazovanja in razna preverjanja, ki pa niso izvedljiva za celotno vesolje. Preverjanja teoretičnih napovedi z opazovanji lahko izvajamo samo v omejeni prostornini. To prostornino omejuje naše vidno obzorje. Primorani smo torej preverjati značilnosti, ki zadevajo celoto vesolja, samo v omejenem delu le-tega. Po drugi starni pa pre-

verjanja zadevajo pojave, ki jih napovedujejo še nepopolne teorije. To pomeni, da je približanje k spoznanju vesoljnih tajn neizogiben proces neskončne iteracije ali popravljajanja teoretičnih predstav. To popravljanje pa nam vesolje prikazuje z nekako nedoločenoostjo. Možno je dokazati, da proces neskončnih približkov vsekakor vodi v neko realnost. Omenjena nedoločenoost se nam predstavlja v podobi brezmejnega širjenja našega spoznanja. Lahko bi rekli, da nam ta spoznavna brezmejnost odkriva neko *brezmejno realnost*. Brezmejna nedoločenoost našega vesolja pa je lahko po drugi strani samo odsev neke druge Brezmejne Nedoločenoosti (Munitz), kjer ima pojem brezmejnosti drugačen pomen. Brezmejnost v tem primeru označuje, da meje nimajo nobenega pomena. Nanaša se na Realnost, ki nima ne časovnih in ne prostorskih meja, zadeva pa istočasno tudi popolno Nedoločenoost ali Skrivnost, ker gre za Obstoje, ki nam je prekrit, saj je naše spoznanje omejeno samo na območje vesolja in ne na to, kar bi ga lahko presevalo. *Brezmejno Realnost* navadno imenujemo tudi Vse, Trascendenca... ali *Bog*. Ker ta Realnost presega naše vesolje, mora biti metafizična, zaradi tega pa jo s svojimi spoznavnimi podobami ne moremo opisati. Spoznavna nam je lahko samo toliko, kolikor Sama želi prestopiti v našo realnost, da se nam Razodene.

ANTROPIČNI IZREK

Med reakcijami, ki ne upoštevajo naključja kot glavnega dejavnika izvora in razvoja vesolja, lahko prištejemo peti kozmološki izrek ali "antropični izrek". Res je, da ta ni bil zmožen izzvati toliko napovedi, kot so jih ostali, na katerih je zgrajena standardna kozmološka teorija. Dejstva, ki jih ima za pomembna, pa zaslužijo omembo.

Iz preprostega opazovanja bližnje okolice moremo spoznati, da se je vesolje razvijalo v smeri naraščajoče kompleksnosti, ki je privedla do nastopa razumskega bitja: človeka. Ni neumestno torej, da se vprašamo, če v kozmologiji obstojajo znaki, ki bi nam v razpletu odkritih zakonov pomagali razumeti nastanek življenja. Na to vprašanje skuša odgovarjati antropični izrek. Carter razlikuje dve formulaciji tega izreka. V luči prve ali šibke formulacije bi morali postati razvidni samo pogoji, pod katerimi je pojav življenja možen. V drugi ali močni formulaciji pa se postavlja zahtevke, da je nastop življenja dejstvo, ki pogojuje izbiro vseh fizikalnih parametrov, nujnih za izpeljavo kozmološke teorije.

V šibki formulaciji je rečeno, da nas morajo opazovanja privedi do nujnih pogojev za obstoj življenja. Zdi se, da je to samo po sebi umevno in da je oblika izreka preprosta tautologija. Carter je to poenostavljenje rešil s predstavo količnikov z glavnimi fizikalnimi konstantami, kjer se ujemata makro in mikrofizika. Ta razmerja vsebujejo tudi značilne čase, ki so potrebni za razcvet življenja. Med temeljne konstante v fiziki štejemo: gravitacijsko konstanto, svetlobno hitrost, Planckovo konstanto, elektronski naboj, maso protona, maso elektrona in Boltzmanovo konstanto.

Poleg lahkih snovi: vodika, devterija, helija in litija, ki so nastali v prvih treh minutah vesoljskega razmaha, je kasneje morala nastopiti sinteza še vseh drugih znanih snovi. Ta sinteza je nastopila v sredici prvih nastalih zvezd in deloma v eksploziji prvih supernov, v kateri so se na podlagi jedrske fuzije lahke snovi prevračale v težje in tako dopolnile periodični sistem. Iz tega je jasno, da značilni časi jedrskih reakcij pogojujejo značilne čase zvezdne evolucije. Istočasno pa je ta pojav v zvezi s celotno maso in velikostjo zvezd, kajti vzpostavljeno mora biti ravnovesje med tlakom proizvajanega sevanja in težo zvezdnih plasti. Upoštevajoč to ravnovesje in temeljne fizikalne konstante lahko sestavimo več razmerij, ki pogojujejo maso in velikost zvezd ter planetov. Tako nastane naravno število 1040 (število brez enot), ki predstavlja razmerje med značilno starostjo zvezd, podobnih Soncu, in značilnim časom fuzijskih reakcij. Po drugi strani pa tudi vemo, da je na podlagi gravitacije urejen dinamični razvoj vesolja. To pomeni, da moramo s pojavom vesoljskega razmaha poiskati količnik, ki nam bo lahko povezal značilnosti makrosveta z značilnostmi mikrosveta. To razmerje vzpostavimo s Hubblovo konstanto in s Comptovim časom, ki je značilen za jedrske reakcije. Presenetljivo je, da se to razmerje točno ujema z zgoraj omenjenim. Hubblova konstanta pa je samo mera, ki predstavlja današnjo hitrost vesoljskega razmaha. Ker so si ta razmerja tako podobna, si razlagamo, da je vesolje moralo doseči starost, ki je bila primerna, da so sploh mogle nastati zvezde in z njimi še vse snovi, ki so potrebne živim bitjem. Ko bi Hubblov čas bil krajši, bi sinteza kemičnih snovi bila preprosto neizvedljiva, obratno pa bi se svetila prehitro izžarela in bi bilo premalo časa, da bi se razvilo življenje z značilnostmi, ki jih poznamo danes. S tem je prikazano, da so lastnosti makrosopskega in mikrosopskega sveta povezane z značilnostmi, ki so dovolile pojav življenja. Te značilnosti pa gledamo predvsem v izrednem izboru vrednosti fizikalnih konstant in zakonov, ki so privedli do tega pojava.

Močna formulacija antropičnega izreka predpostavlja, da mora vesolje vsebovati življenje. V tej predstavi izreka je mišljeno, da bi iz pogojev, ki oblikujejo pojav človeka, prišli do vrednosti vseh bistvenih konstant, ki vodijo celotni razvoj vesolja.

JE POJAV RAZUMSKIH BITIJ EDINSTVEN?

Iz perspektive, ki nam jo prikazujejo sovpadanja fizikalnih zakonov, konstant in pojavov, ki so dovolili nastop življenja na Zemlji, se tudi upravičeno lahko vprašamo, ali je življenje splošen pojav v vesolju, saj isti zakoni, konstante in pojavi enako delujejo tudi v drugih vesoljskih prostorih.

V našem osončju bi lahko našeli vrsto presenetljivih sovpadanj, ki omogočajo obstoj našega življenja. Hitro bi prešli v naštevavanja pojavov, ki bi nas zapeljala na izredno težko, plodno in zanimivo poglavje biokemije in biologije. Ker bi pa rad ostal na področju astronomije, bom pustil omenjena vprašanja drugim, primernejšim kompetencam.

V okviru širšega sveta lahko pogledamo samo na znake, ki bi naznanjali razplod življenja. Raziskovanja v našem osončju so pokazala, da obstojajo iste kemične sestavine še na drugih planetarnih telesih, ni pa bilo možno na njih zaznati reakcij, ki bi neoporečno kazale na biološko aktivnost. Tudi globlje v naši Galaksiji obstajajo kemične sestavine, ki so bistvene za življenje. Takoj ko preidemo na vprašanje o obstoju živih bitij v njej, moramo priznati, da se moramo podati v visoko spekulativno razmišljanje.

Navadno se v znanosti upoštevajo samo pogoji, ki imajo za podlago meritve, preverjanja. Glede bitij na drugih osončjih v naši Galaksiji pa lahko sklepamo samo na podlagi pomanjkanja takih podatkov. Lahko upoštevamo namreč samo dejstvo, da med nami ni vidnih znakov, ki bi lahko nezmotno identificirali prišleke ali njihove naslednike. Uporabni so torej samo negativni argumenti o njihovem obstoju za obliko "opazovalnega podatka". Zato si moramo omisliti razloge, ki bi dokazovali, da je prihod takih obiskovalcev možen. Če nato lahko dokažemo, da te možnosti resnično obstajajo in obiskovalcev dejansko ni, pomeni, da jih ni. Dokaze, da na Zemlji ni umskih bitij, ki bi prihajala od drugod, lahko združimo po skupinah. V prvo skupino spadajo *fizikalne*, inženirske in biološke težave, zaradi katerih bi medzvezdno potovanje ne bilo uresničljivo. V drugo skupino lahko spravimo *sociološke razloge*, ki bi možnim prebivalcem drugih

osončij preprečevali prihod: nezanimanje, nizka socialna ureditev, politični razlogi...V tretjo skupino spadajo *časovni razlogi*, ki upravičujejo, da prepozno nastale civilizacije niso še dospele do tehnološkega podviga, ki bi jim dovoljeval medzvezdni izlet. Končno pa bi lahko našteli še razloge, ki bi dokazovali, *da so obiskovalci resnično prišli in jih danes ni več tukaj*. Ko gre za daljša potovanja, moramo vedno predpostavljati, da potovalcem biološki ustroj dovoljuje take poskuse. Biologi imajo sicer pred takimi domnevami hude pomisleke. Preprosto se lahko hitro dokaže, da bi vesoljski obiskovalci morali biti že zdavnaj tukaj. Ker jih ni, pomeni, da jih v naši galaksiji verjetno ni.

Iz antropičnega močnega izreka, v katerem je rečeno, da obstoj življenja pogojuje značilnosti vesolja, pa je možno izračunati, koliko zvezd bi bilo potrebnih v vidnem vesolju, da se upraviči samo en pojav življenja. Red velikosti kaže, da bi jih bilo treba 1020, kar pomeni 109 galaksij. Računamo, da je v vidnem vesolju ogrog 1011 galaksij. Recimo, da sta obe števili podobni, ker so napake zelo velike (10pm^2). Zato iz dobljenih redov v elikosti lahko sklepamo, da je bilo potrebno celotno vidno vesolje, da se je pojavilo življenje vsaj enkrat!

VERIGA SOUPADOV IN IZVOR SAMOZAVESTI

Danes je nemogoče spregledati mejne pogoje ter izredni izbor vrednosti fizikalnih konstant ob izvoru vesolja, s katerimi je bila omogočena kompleksifikacija, ki je privedla do optimalnih makroskopskih okolic in mikroskopskih stabilnih struktur, s katerimi so zagotovljena opravila živih bitij. Z omenjenimi mejnimi pogoji, nizko entropijo, pravo vrednostjo konstant in izbrano zakonitostjo je možno skladno razložiti nastanek atomov, s katerimi so se nadalje sestavile molekule in druge težje sestavine.

Najpogosteje je slišati sklicevanje na naključje in na slepo Darwinovo selekcijo, da se omogoči predstava nastanka vedno večje kompleksifikacije struktur v naravi. Pozablja pa se, da so se ob nastajanju novih struktur uvrščala tudi opravila, brez katerih ne bi mogle delovati višjerazredne strukture. Sleherna kompleksnejša struktura pa je vedno nastala z novimi opravili, ki niso zgolj seštevek opravil posameznih nižjerazrednih sestavnih delov. Gradnja, ki je privedla do organov živih bitij, je morala slediti neki načrt, saj bi naključje s slepo selekcijo ne moglo v kratkem času najti ključa, ki pelje do živih bitij. Pri nastanku višjih struktur in organov sodeluje veliko število genov. Nastanek enega samega gena pa zahteva ureditev viso-

kega števila nukleotidov, pri katerih je med mnogimi možnimi naključnimi ureditvami sprejemljiva samo ena. Ne samo, da je verjetnost naključne vzpostave pravega reda skoraj ničeva, temveč je trajanje sestavljanja novega gena s prištetimi posameznimi kemičnimi reakcijami dolgotrajen proces, ki presega starost vesolja v visokem redu velikosti.

Med druge zanimive značilnosti evolucijskega stopnjevanja lahko prištejemo še neprestano stremljenje k neki popolnosti, ki jo je težko razložiti, če gledamo razvoj samo v luči naključnih sestavljanj in slepih selekcij. Tudi če bi hoteli obdržati naključje in selekcijo pri gradnji služnih zaporednih sestav, moramo upoštevati, da selekcija ne učinkuje, če ni predhodno vzpostavljena nujnost. V skrajnem primeru bi nujnost lahko poistovetili z nagnjenjem, ki ga vzpostavlja določen izbor zakonov, ki delujejo tako, da se stvari samodejno urejajo v pravo smer. Težko je verjeti, da bi bil izbor zakonov, ki vodijo k neki popolnosti, delo breznamenskega naključja.

Glede časa, v katerem je razvoj napredoval s svojimi opravili, dodajmo zanimivost. Vsak fizikalni pojav prikaže vse svoje značilnosti v enem ali nekajkratnem obdobju svojega lastnega časa. Lastni čas je objektivno časovno merilo pri razvoju pojava in ga izračunamo s parametri, ki opisujejo samo bistvene lastnosti pojava. Pri vesolju dobimo ta čas s fundamentalnimi fizikalnimi konstantami in predstavlja izredno kratko obdobje. Zanimivo je, da je vesolje posebnost med fizikalnimi pojavi, ker je samo eno bistveno dogajanje (trajanje med začetkom vesoljskega razmaha do izvora razuma) prestalo že 1060-krat svojega lastnega časa! Pri tem vidimo, da je celotni program vesoljskega opravila, to je izbor naravnih zakonov, moral biti izredno natančen, da v nobenem časovnem presledku njegovega razvoja brezsilne motnje niso mogle vzpostaviti evolucijskih nestabilnosti, ki bi uvajale nered ter preprečevale razvoju k popolnosti.

Kaj pomeni popolnost? Popolnost se izraža z izvorom bitja, človeka, ki ima ne samo anatomsko identiteto, temveč tudi metafizično. Prva identita se prikazuje z značilnostmi, ki jih dobimo tudi pri drugih živih bitjih, se pravi z biološkimi opravili samoohranitve, samoregulacije in razploda. Druga identiteta pa označuje, da je to bitje tudi samozavestno. Posebna oznaka vesoljskega razvoja je torej ta, da je razvoj pripomogel k sestavi, ki ji je vesolje postalo umevno in je po zaslugi istega razvojnega procesa postala sposobna zastavljati vprašanja o svojem lastnem izvoru in o pomenu tega izvora. Proces razvoja je s tem presegel samega sebe v skrivnost svojega lastnega izvora.

Razvoj do samozavesti lahko označimo tudi kot nagib evolucije k ustvarjanju vedno bolj avtonomnih bitij. Opazimo lahko namreč, da se je življenje pojavilo s "preprostim" osebkom in je z vsemi svojimi živlenskimi opravili moglo ohranjati samo osebek kot tak. Druga stopnja biološkega razvoja je bila označena s prevzemom specifičnih nalog, s katerimi so bitja postala umrljiva in niso več ohranjala osebkov, ampak vrsto. Z vrstami pa so nastopila izboljševanja organizmov, ki so vrste postopoma osvobajala od okolja, v katerem so živele. Nastala bitja so nastopila najprej s prirojenimi védenji, tem so sledila druga bitja tam, kjer so pridobljena védenja začela spreminjati genetske programe. V višjih stopnjah razvoja so pridobljena védenja bila lahko tudi posredovana. Končno je nastal človek, ki ga imamo lahko za stopnjo razvoja, na kateri so pridobljena védenja ali kulturni element dosegli višek, saj mu je obstoj brez njih onemogočen. S tem pa je bila dosežena avtonomija ne samo do okolja, ampak tudi pred lastnimi notranjimi determinizmi. Ta avtonomija se izraža s posebnimi značilnostmi, ki postavljajo človeka na drugačno raven kot sleherno drugo višje živalsko bitje (Eccles). Pri človeku so možne *zavestne časovne asociacije*, kar velja za posebno sposobnost za predvidevanje in načrtovanje na podlagi nabranih spominov, želja in namenov. Predstavlja neko vzpostavljane časovne enote med preteklostjo in prihodnostjo. V človeku je *ustvarjalna domišljija*, ki temelji na spontanem priklicevanju podob, barv, zvokov, skladnosti, abstrakcij..., s katerimi človek prihaja do nepričakovanih spoznanj. Ker pa se ustvarjalne domišljije ne da poučiti, je možno zavrniti trditve, ki pravijo, da je ta samo "pogojeno dejanje miselnih pravil z ustreznimi vprašanji" (Monod 1971). Človeka označuje še *svobodna volja in moralna odgovornost*. V človeku je globoko zapečaten občutek izkustva svobode (Eccles).

Očitno je znanost pred dejstvom, da ji je z materialnimi naključnimi in selektivni procesi evolucije nemogoče utemeljiti ravni moralnosti in zaznavnost abstraktnih resnic. Zato je v nemoči, da bi zajela celoto človeške narave. Tik pred pragom novega tisočletja so se nakopičila odkritja, ki znanosti predočujejo nujnost, da ponovno postavi v osredje vesolja človeka, pri katerem se izraža *namen stvarstva*. Priznati mora namreč, da je bil tek k popolnosti vse od začetka sveta pa do danes nepretrgan proces, ki se verjetno ne bo ustavil, dokler se zavest ne bo povzpela do duhovne popolnosti nad-osebljanja (Teilhard de Chardin) ob Namenu, ki si jo je omislil in jo osmišljal.

VIRI

- Barrow J., 1994, *The Origin of The Universe*, Orion Publ. Group. Ltd.
- Bergson H., 1970, "Le possible et le réel", *L'Évolution créatrice*, Oeuvres, PUF
- Carnap R., 1966, *Philosophical Foundations of Physics*, Basic Books, Inc.
- Carter B., 1974, *Large Number Coincidences and the Anropic Principle in Cosmology*, Langair M.S. (ed.), *Confrontation of Cosmological Theories with Observational Data*, IAU Symposium No. 63, p. 291
- Contopoulos G., Kotsakis D., 1987, *Cosmology - The Structure and Evolution of the Universe*, Springer-Verlag
- Davoust E., 1988, *Silence au point d'eau*, Teknea
- Denton M., 1997, *L'évolution a-t-elle un sens?* Fayard
- Eccles J.C., 1989, *Evolution of the Brain: Creation of the Self*, London/NY
- Hart M., 1975, *An Explanation for the Absence of Extraterrestrials on Earth*, Q.J.I R. astr. Soc. 16, 128-135
- Hawking S.W., 1988, *A brief history of time, from the Big Bang to black holes*, Bantam Books, NY
- Heisenberg W., 1971, *Physics and Beyond*, Harper & Row Publ. slov. prev. *Del in Celota*, Mohorjeva, Celje 1977
- Hlebö J., 1996, *Izvor človeka*, Inštitut A. Trstenjak, NUK
- Leakey R., 1994, *The origin of humankind*, Orion Publ. Group. Ltd.
- Monod J., 1971, *Chance and necessity*, NY, Knopf
- Montenat Ch., Plateaux L., Roux P., 1988, *Pour lire La Creation dans l'Evolution*, Cerf
- Munitz M.K., 1986, *Cosmic understanding*, Princeton Univ. Press
- Nottale L., 1997, *L'Univers et la Lumière*, Champs, Flammarion
- Paulot C., 1997, *Mati'ere et Esprit*, Ed. Pierre Téqui
- Penrose R., 1989, *The Emperor's New Mind*, Oxford Univ. Press
- Popper K.R., 1972, *The analysis of scientific method and the logic of scientific discovers*, in Krebs H.A., Shelley J.H. (eds.), *The Creative Process in Science and Medecine*, Amsterdam, Excerpta Medica, p. 17
- Prigogine I., Stengers I., 1979, *La nouvelle alliance*, Gallimard
- Prigogine I., 1996, *El fin de las certidumbres*, Editorial Andres Bello
- Reeves H., 1994, *Dernières nouvelles du cosmos*, Seuil
- Reeves H., 1995, *La première seconde*, Seuil
- Reeves H., De Rosnay J., Coppens Y., Simonnet D., 1996, *La plus belle histoire du monde*, Seuil
- Roos M., 1994, *Introduction to Cosmology*, John Wiley & Sons Ltd.
- Rudolph E., Stamatescu I.O., 1994, *Philosophy, Mathematics and Modern Physics*, Springer-Verlag
- Schneider J., 1987, *Aux Confins de l'Univers*, Fayard, Fondation Diderot
- Swyngedaau J., 1990, *A l'origine de la vie le hasard?* O.E.I.L.
- Teilhard de Chardin P., 1955, *Le phénomène humain*, Seuil, slov. prev. *Pojav človeka*, Mohorjeva Celje 1978
- Thuan Trinh Xuan, 1988, *La mélodie secrète*, Fayard
- Trstenjak A., 1974, *Meje spoznanja*, Mohorjeva, Celje
- Weinberg S., 1977, *The first three minutes*, Bantam Books

AVGUST HORVAT

SODOBNI HLAPEC JERNEJ IŠČE PRAVICO

Cankarjev hlapec Jernej je prisposodba množice človeških bitij, ki v naših dneh iščejo pravico do življenja, sredstev, kulturnih in tvarnih, ki so potrebna za dostojno, človeka vredno življenje. Kljub vsem mednarodnim izjavam, pogodbam in resolucijam ter prevzetim obveznostim se v naših dneh človekove pravice kršijo v velikem obsegu in v vseh deželah in državah sveta. Kršitve so vsakdanjih v gospodarsko in kulturno razvitih deželah, enako tudi v deželah v razvoju in zaostalih. Sodobni tehnični napredek v številnih primerih še poslabša in odreka množicam zaposlitev in pravico do vsakdanjega kruha.

NEKAJ ZGODOVINE

Zadnji mesec leta 1998, točno 10. decembra, je preteklo 50 let odkar je Organizacija združenih narodov (OZN) sprejela Deklaracijo človekovih pravic. V 30 členih ali točkah bi naj bile zajete vse pravice, ki pripadajo vsakemu človeku. Večina članic OZN je glasovala za Deklaracijo, le države komunističnega bloka so se glasovanja vzdržale in jih dejansko tudi niso nikoli spoštovale in upoštevale.

Vprašanje človekovih pravic je vedno aktualno in prisotno v človeški družbi. Njihovo nespoštovanje povzroča mnogo krivic in gorja. Katoliška Cerkev se je tega vprašanja vedno zavedala, trudila za njegovo reševanje. Kristus ji je dal navodila, ki so zapisana v evangelijih in zaobsežena v desetih zapovedih. Velika so bila prizadevanja in nauk cerkvenih očetov prve dobe krščanstva, v srednjem veku še posebej izstopata Avguštin in Tomaž Akvinski. Po odkritju Amerike je zaradi izkoriščanja in uničevanja Indijancev papež Pavel III. junija 1537 to početje obsodil z bulo *Veritas ipsa*⁽¹⁾.

Po prvi industrijski revoluciji se je razbohotilo izkoriščanje delojemalcev, še prej pa izkoriščanje kmetov tlačanov po

zemljiški gosposki in graščakih. V novejši dobi so bila vsa ta početja obsojena na prvem katoliškem shodu nemških katoličanov leta 1848, to je istega leta, ko je Karl Marx poslal v svet svoj komunistični manifest. Cerkev se ga ni ustrašila, ampak so si v katoliških deželah katoličani na različne načine prizadevali za rešitev družbenih krivic in zahtevali spoštovanje človekovih pravic. Vsa ta prizadevanja je povezal papež Leon XIII. v okrožnici *Rerum novarum* in drugih dokumentih. Naslednji papeži so to delo nadaljevali, posebno znane so okrožnice Pija XI. *Quadragesimo anno* iz leta 1931, Mit brennender Sorge iz leta 1937 in *Divini Redemptoris* istega leta. V prizadevanjih sledi Pij XII. v okrožnici *Summi pontificatus* iz leta 1939 in številnih radijskih nagovorih, Janez XXIII pa v okrožnicah *Mater et Magistra* in *Pacem in Terris*, ki je deklaracija o človekovih pravicah in dostojanstvu. Papež Pavel VI. to poslanstvo Cerkve nadaljuje v okrožnici *Populorum progressio*, apostolskem pismu *Octogesima adveniens* in številnih govorih na apostolskih potovanjih. Pri sedaj vladajočem papežu posebej izstopata okrožnici *Centesimus annus* ter *Laborem exercens*, ne gre pa prezreti drugih njegovih dokumentov in govorov na številnih apostolskih potovanjih. Vprašanje človekovih pravic je obravnaval tudi drugi Vatikanski cerkveni zbor in objavil v konstituciji *Gaudium et spes* leta 1965. Škofovska sinoda je leta 1971 s posebnim povdarkom obravnavala vprašanje pravice na svetu.

Tudi v laičnih političnih aktivnostih ni manjkalo prizadevanj za spoštovanje človekovih pravic. Tozadevne korenine so pognale v evropski in severnoameriški zgodovini. Anglija jih je vključila v svojo *Magna Carta* leta 1215, v *Petition of rights* leta 1629, *Habeas corpus* leta 1679, (*Bill of Rights*). Človekove pravice so bile vključene tudi v severno ameriško Deklaracijo o neodvisnosti leta 1776, sledi Deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789 kot geslo francoske revolucije o enakosti, bratstvu in svobodi, a jih je ista revolucija zelo grobo kršila in pozabila, da so človekove pravice univerzalne, moralne in neodvisne od izrecnih pogodb in političnih ciljev.

V vrstah laičnih intelektualnih mislecev se pojavijo prva prizadevanja za človekove pravice v XVIII. stoletju. Poleg Lockeja so bili njihovi pospeševalci še C. de Montesquieu in J.J. Rousseau in drugi manj znani sodobniki in polagali temelje, iz katerih izhaja sodobna demokracija. V naslednjem XIX. stoletju, sta socialisti Ch. Fourier in Karl Marx kritizirala

liberalno pojmovanje človekovih pravic rekoč, da so ločene od človekove realnosti⁽²⁾.

V pravkar minulem stoletju je že pred deklaracijo o človekovih pravicah OZN Institut za mednarodno pravo z Ženevi na seji 12. oktobra 1929 sprejel Mednarodno deklaracijo o človekovih pravicah, v kateri povdarja človekove pravice do enakopravnosti, do verske svobode, uporabe jezika, veroizpovedi in državljanstva. Te pravice so neodtujljive in obvezne⁽³⁾.

OB 50 LETNICI DEKLARACIJE OZN

V ustanovni listini OZN, ki je bila podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu v Združenih državah, dober mesec po končani drugi svetovni vojni v Evropi, med katero so bile grobo kršene osnovne človekove pravice tako s strani zmagovalcev, predvsem komunistov, in premaganih. V tej osnovni listini je nakazan nov svetovni družbeni red, ki bo temeljil na svobodi, pravici in miru. Države podpisnice so se obvezale, da bodo storile vse potrebno, da se prepreči nevarnost novih vojnih spopadov, ki so v XX. stoletju že dvakrat prizadeli predvsem Evropo. Podpisniki ustanovne listine so se obvezali, da bodo spoštovali temeljne človekove pravice, to je dostojanstvo človekove osebnosti, enakost med spoloma, enakopravnost velikih in majhnih narodov in držav, mednarodne pogodbe in druge obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnega prava.

Naslednje leto, to je 1946, je bila pod okriljem OZN ustanovljena posebna komisija z nalogo, da pripravi deklaracijo o človekovih pravicah⁽⁴⁾. Po preteku dveh let je bila deklaracija pripravljena. Vršile so se tri seje, zadnja od 21. septembra do 10. decembra 1948 v Parizu, na kateri je bila sprejeta dokončna redakcija deklaracije. Dokončno je bila deklaracija sprejeta na plenarni seji članic OZN z 48 glasovi večine, osem se jih je glasovanja vzdržalo, nihče pa ni glasoval proti⁽⁵⁾. Kljub temu, da nobena članica ni glasovala proti sprejetju, jo številne, predvsem iz komunističnega bloka, niso nikoli spoštovale.

Kot že omenjeno, ima deklaracija 30 členov. V uvodu povdari, da imajo vsi pripadniki človeške družbe enake pravice, na katerih temelji človekova svoboda in mir na svetu. V prvem členu deklaracija povdarja načela enakosti, bratstva in svobode, kot jih je že proglasila francoska revolucija ob koncu XVIII. stoletja. V naslednjih členih je povdarjena pravica do življenja

in varnosti. Pravico do življenja moramo razumeti od spočetja do naravne smrti. Sledijo pravica do dela in njegove svobodne izbire, pravične plače, ki zadostuje za osebno življenje in vzdrževanje družine, do tedenskega počitka, predvsem nedeljskega, do letnih počitnic in zakonu po določen normalni delovni čas. Med temeljne človekove pravice spadajo tudi svoboda vesti, mišljenja, verskega prepričanja, govora, združevanja, tudi sindikalnega gibanja, ustanovitve družine, izobrazbe in udejstvovanja v družbenem življenju⁽⁶⁾. Pravica do varnosti vključuje pravico do lastne narodnosti in državljanstva, pravne osebnosti, spoštovanja zasebnosti, zasebne lastnine, socialnega skrbstva, posebne zaščite družine in otrok. Vse te pravice so obvezne za vse članice OZN, ki so jih dolžne spoštovati, upoštevati in ščititi v družbenem življenju.

Že v prvih letih po sprejetju deklaracije pa se je na pristojnih mestih pojavil dvom, če bodo vse države podpisnice in članice OZN spoštovale in v praksi izvrševale sprejete obveznosti. Za to so bila sprejeta v naslednjih letih različna dopolnila z namenom, da bodo načela deklaracije še bolj učinkovita. Leta 1966 so bile sprejete mednarodne pogodbe, ki zadevajo politične in družbene pravice človeka, potem še pogodbe o gospodarskih in kulturnih pravicah⁽⁷⁾. Te pogodbe so dale pobudo za ustanovitev več odborov in za druge institucije. Leta 1977 je bil ustanovljen odbor za zaščito človekovih pravic, leta 1982 odbor za odpravo diskriminacije žensk, za gospodarske, družbene in kulturne pravice, leta 1987 odbor proti torturam, istega leta tudi za zaščito pravic otrok in leta 1994 Visoki komisariat OZN za varstvo človekovih pravic.

Poleg mednarodnih pogodb in odborov ter Visokega komisariata za varstvo človekovih pravic so bile sprejete tudi različne konvencije in statuti. Leta 1949 je bila sprejeta konvencija o prepovedi prostitucije in izkoriščanja človeških bitij, decembra 1950 statut za zaščito beguncev, leta 1952 status za politične pravice žensk, 1962 statut proti rasni diskriminaciji v šolah, leta 1965 statut proti rasni diskriminaciji v vseh možnih oblikah, leta 1984 statut proti nečloveškemu kaznovanju človeških bitij (8). Po letu 1948 je bila ustanovljena Mednarodna organizacija za delo s sedežem v Ženevi kot organ OZN za zaščito pravic delojemalcev.

Kljub vsem navedenim prizadevanjem OZN deklaracija o človekovih pravicah ni dosegla pričakovanega upoštevanja in

spoštovanja. To se je pokazalo takoj po končani drugi svetovni vojni, ko so zmagovalci, posebej še Sovjeti in njihovi sateliti, izvajali teror in krvavo maščevanje nad svojimi nasprotniki z množičnimi umori ter večdesetletnim preganjanjem.

Kolonialni narodi in ljudstva, ki so v prvih letih po drugi svetovni vojni dosegli državno samostojnost, s tem niso pridobili renične svobode in demokracije, ker so se v številnih primerih polastili oblasti različni diktatorji domačini, ki so veliko manj spoštovali človekove pravice sodržavljanov kot nekdanje kolonialne oblasti.

Po 50 letih od sprejetja deklaracije OZN o človekovih pravicah se še vedno pozablja, da mora moralno obvezno spoštovanje človekovih pravic prispevati k splošnemu napredku in izboljšanju tudi življenjskih pogojev človeštva ter splošni blaginji. Vsaka družbena skupnost mora pomagati prizadevanjem posameznika za lastno blaginjo. Pri teh prizadevanjih nihče ne sme ostati osamljen. Posebej še kristjani ne smejo pozabiti, da je ena človekova duša več vredna kot vse vesoljstvo, nad njo je samo Bog. In z ozirom na to absolutno vrednost človekove duše družba obstoja zaradi človeka in mu mora služiti⁽⁹⁾. Družba je skupnost oseb, osebnostna, pluralistična, teistična ali krščanska, kar pa ne pomeni, da mora vsak človek verovati v Boga ali biti kristjan, ampak da vsak prizna realnost bitij in stvari, da je Bog začetek in življenjski cilj vsakega človeka, kar je tudi prvo načelo politične skupnosti in njene avtoritete⁽¹⁰⁾.

Človeštvo je planetarna družina. Kljub številnim posebnostim in razlikam med narodi in državami se morajo spoštovati medsebojne pravice in dolžnosti. Številnejši narodi in države morajo spoštovati pravice maloštevilnih, še posebej pravice narodnih manjšin, kakor je na to opozoril in učil Janez XXIII. v okrožnici *Pacem in terris*. Medsebojno si morajo pomagati v tvarnem in kulturnem pogledu in tako tudi k blaginji človeške skupnosti.

KRIZA SOLIDARNOSTI JE KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC

Delo je človekova pravica in dolžnost. Skozi dobo industrijskega napredka se pogosto vrednost človekove osebe meri po donosnosti njegovega dela. To je bilo zelo močno potencirano v obdobju prve in druge industrijske revolucije z metodami Taylorizma, Fordizma in podobnih sistemov znastvene organi-

zacije dela. V 50 in 60 letih tega stoletja je gospodarsko razvite dežele zajel pravi val avtomatizacije. Ta je zelo zmanjšal človekovo prisotnost v proizvodnem procesu. Branilci človekovih pravic, predvsem njihove organizacije in delojemalski sindikati so z ostro kritiko novih iznajdb te obsodil, ker bi naj postopoma vodile v proizvodne procese brez človekove prisotnosti⁽¹¹⁾.

Po uspešnem razvoju avtomatizacije je nastopila doba informatike. V prihodnjih letih bi naj tehnologija informatike, ki temelji na informacijah proizvodnih procesov, pripeljala v novo dobo civilizacije, za katero bo značilno, da bo zmanjšalo človekovo prisotnost v proizvodnih procesih in drugih aktivnosti na minimum ali jo celo odpravila⁽¹²⁾. Posebej se stremi za tem v poljedelstvu, industriji in tercialnih dejavnostih (služnostih). Ta nova tehnologija, ki je šele v začetkih in se aplicira v sodobnem gospodarstvu, predvsem v proizvodnji, je že povzročila večjo brezposelnost kot je bila v obdobju gospodarske krize leta 1930. Več kot 800 milijonov delavoljnih oseb je v naših dneh brez dela in potrebnega zaslužka⁽¹³⁾.

Sredi gospodarske krize in velike brezposelnosti v letih 1930 je že angleški ekonomist John Maynard Keynes opozoril na tehnološko brezposelnost⁽¹⁴⁾. Poleg Keynesa je na vprašanje brezposelnosti v XXI. stoletju že leta 1932 opozoril tudi angleški filozof in sociolog Bertrand Russell⁽¹⁵⁾. Opozarja, da tehnični napredek ne sme povzročiti brezposelnosti, ampak omogočiti, da se z manj dela dosežejo enaki rezultati in zaslužki. Po njegovem mnenju se bo moral uvesti štiri urni delavnik, da se bo tako omogočila zaposlitev čimvečjemu številu delavoljnih in spoštovalo njihovo pravico do dela.

Kakšne bodo posledice, če ne bo več zaposlitve in zaslužka za množice človeških bitij, če bo tehnični napredek poteptal njihove osnovne življenske pravice? Kako se bodo preživljali brezposelni in njihove družine v zmaterializirani človeški družbi, ki oznanja evangelij potrošnje? To ni samo evangelij premožnih, ampak tudi evangelij mase. Sodobna potrošnja se je v primerjavi z dobo pred drugo svetovno vojno podvojila⁽¹⁶⁾.

Obstoječa histerija globalizacije, po kateri bi naj bila zemeljska obla en sam prosti trg in nudi popolno svobodo lastnikom kapitala ter proizvodnih sredstev ter fleksibilizacija v delovnih odnosih, je dokaz velike moralne krize, v kateri se nahaja človeštvo, predvsem tisti del, ki vodi gospodarsko in družbeno življenje. Nekatere je že prevzela resna zaskrbljenost kako

preživeti brezposelne. Pojavlja se mišljenje, ponekod se že aplicira v praksi, da se zniža delovni čas še zaposlenim in tako nudi zaposlitev brezposelnim. Lastniki kapitala se temu upirajo, hočejo, da družba, bolje rečeno država poskrbi za brezposelne. Vključi jih naj v delo v družbenih ustanovah pomožnega in dobrodelnega značaja in v kulturi. To bi naj bil turizem, gostinstvo, zabavišča, gledališča, okrevališča za bolne in ostarele poleg drugih ustanov, ki bodo zadovoljile zahteve prostega časa. Pri tem pa nastane vprašanje, kdo naj financira te aktivnosti. Številni sociologi predlagajo, da mora za to skrbeti država in sicer z zvišanjem davkov lastnikom kapitala, naj bo to v proizvodnji ali drugih pridobitnih aktivnostih.

Posledice brezposelnosti so že močno prisotne v sodobni družbi. Vedno več je tatvin in napadov na osebe kjerkoli, tudi v prometu, na počitnicah ali v javnih ustanovah, predvsem v bankah. Ni več varnosti na cesti niti v stanovanjih. Državna oblast ne zmore več skrbeti za varnost in mirno življenje svojih državljanov. Vedno več je tudi samomorov zaradi pomanjkanja za življenje potrebnih sredstev, posebej še med mladimi v starosti od 20 do 30 let kljub visoki izobrazbi in delovni sposobnosti in starih nad 55 let, ker jih odpustijo iz službe kot odvečne, ker njihove izkušnje in sposobnosti ne odgovarjajo več zahtevam informatike. Posledica tega je tudi naraščanje števila razporok in padanja rojstev. Zakonci se branijo tudi enega samega otroka. Mladi nočejo skleniti legalnih zakonskih zvez, ampak se zadovoljijo s priložnostnim življenjem v dvoje brez obveznosti. Za to bo v bodoče vedno manj rojstev in v demografski strukturi bodo prevladovali starejši, predvsem upokojenci, katerim že sedaj družba ne more nuditi za skromno življenje potrebne pokojnine. V družbenem življenju prevladuje egoizem premožnih brez čuta odgovornosti in zavesti dolžnosti do bližnjega. Vse to so velike kršitve osnovnih človekovih pravic.

Prevladujoče države v sodobnem svetu si prizadevajo in so ponekod tudi že dosegle, da bi naj človeštvo bilo podrejeno globalizaciji, to je v službi mita, ki se je polastil kolektivne podzavesti zaradi močne propagande. Ta se pojavlja na različne načine, je pa političen pojav in povzroča gospodarske in socialne razlike ali prepade v človeški skupnosti⁽¹⁷⁾. Pod stalnim pritiskom ponujani novi red ne more biti nobena čudežna rešitev težav, ki tarejo človeštvo, ampak zadnja etapa v razvoju

kapitalizma, dokler se ne bo izčrpal in potem zrušil. In kaj bo potem? Človeštvo se oddaljuje od Boga in njegovih zapovedi ter se koncentrira v iskanju rešitev vprašanj sožitja, pozablja pa na transcendenco⁽¹⁸⁾. Le v vrnitvi k spoštovanju božjih zapovedi, predvsem ljubezni do bližnjega ob zavesti, da morajo tvarne in kulturne dobrine služiti vsemu človeštvu ne glede na raso in spol, bo sodobni hlapec Jernej, ne glede na to, kje se nahaja, lahko našel pripadajoče mu življenske pravice. To ni nasprotovanje tehničnemu in gospodarskemu napredku. Oba morata služiti človeku, vsakemu in vsem.

OPOMBE

1. Beli osvajalci so v obeh Amerikah v petdesetih letih pomorili okrog 75 milijonov prvotnih prebivalcev. Glej Guatemala (potopis) Ognjišče št. 7/1998, str. 54.
2. Hugues Delétraz S. I. I 50 anni della dichiarazione universale dei diritti dell'uomo, *Civiltà Cattolica* št. 3548, str. 123
3. Jaques Maritain, *Los derechos del hombre y la ley natural*, španski prevod, Biblioteca Nueva, Buenos Aires 1943, str. 155-59
4. Hugues Delétraz, op. cit. str. 123
5. Istotam
6. Istotam, str. 121
7. Istotam
8. Istotam
9. Jaques Maritain, op. cit. str. 27
10. Istotam str. 39
11. Jeremy Rifkin, *El fin de trabajo*, španski prevod, Paidós, Buenos Aires 1997, str. 32
12. Istotam, str. 17
13. Istotam
14. V knjigi *The General Theory of Unemployment, Interest and Money*
15. V knjigi *Elogio de la ociosidad*, španski prevod, Aguilar, Buenos Aires 1932
16. Jeremy Rifkin, op. cit. str. 41
17. Jorge Andrada, *Europa frente a la globalización*, La Nación, Buenos Aires 1. 7. 1998, str. 19
18. Umberto Ecco, Carlos María Martini, *En que creen los que no creen*, španski prevod, Planeta, Buenos Aires 1998, str. 121

IRENA AVSENIK NABERGOJ

**LITERARNA KRITIKA IN ESEJISTIKA
V REVJI MEDDOBJE (1954)**

Magistrska naloga
(IV. DEL)

Univerza v Ljubljani - Filozofska fakulteta
Oddelek za slovanske jezike in književnosti
mentorica: prof. dr. Helga Glušič
Ljubljana, april 1998

6. PREGLED LITERARNIH KRITIK V MEDDOBJU.
(Dodatek)

Poglavje o literarni kritiki se morda delno oddaljuje od vprašanja eseja, vendar pa ga v svojo nalogo vključujem zato, ker med drugim odkriva poglede slovenskih kulturnikov v diaspori na slovensko literaturo v domovini. Literarne kritike v *Meddobju* objavljajo predvsem France Papež, Ladislav Lenček, Vinko Beličič, Tine Debeljak, Lev Detela, Ruda Jurčec, Alojzij Geržinič, Tone Brulc, Jože Velikonja, Marijan Marolt, Milan Komar, Peter Urbanc, Karel Rakovec, Vladimir Kos, Andrej Rot, Jože Krivec, Marija Benkovič-Vombergar, Rafko Vodeb, Joža Mahnič in drugi. Ti literarni kritiki obravnavajo dela slovenskih pesnikov in pisateljev, tistih, ki so ustvarjali ali še ustvarjajo v domovini, pa tudi ustvarjalcev iz zamejskega in izseljenskega prostora. Tako med drugim predstavijo pesniška dela Alojza Gradnika, Franceta Prešerna, Josipa Murna-Aleksandrova, Srečka Kosovela, Otona Župančiča, kot prvi označijo pesmi Franceta Balantiča in Ivana Hribovska, ustavijo pa se tudi ob izseljenskih pesniških stvaritvah Vinka Beličiča, Vladimirja Kosa, Tineta Debeljaka, Karla Vladimirja Truhlarja, Rafka Vodeba ter ob izseljenskem ženskem pesništvu.

Večji del literarnih kritik v *Meddobju* se nanaša na slovenska literarna dela v prozi, manjši del na lirične in dramske stvaritve. Razen prikazov pomembnih predstavnikov slovenske literature, kot so Josip Jurčič, Ivan Cankar, Izidor Cankar, Stanko Majcen, Ivan Pregelj in drugi, je zlasti zanimiva njihova obravnava slovenske povojne proze in poezije, ki je nastajala večinoma v

domovini, dobršen del pa tudi v zamejstvu in izseljenskem prostoru. Tako izseljenski literarni kritiki med drugim ocenijo prozo Mirka Javornika, Edvarda Kocbeka (tudi poezijo), Draga Jančarja, Stanka Kocipra, Miška Kranjca, Ivana Potrča, Mire Mihelič, pa literarna dela Borisa Pahorja in Alojza Rebule ter Karla Mauserja in Franca Sodje. Posebej zanimive so tiste literarne kritike, ki obravnavajo slovenska povojna literarna dela. Tista, ki so izšla v domovini, se namreč delno razlikujejo od tistih v zamejstvu, še bolj pa od onih, ki so nastajala v izseljenskem prostoru. Druga svetovna vojna je namreč na Slovenskem odpravila literaturo kot avtonomen umetnostni pojav in le-ta je postala nadzorovana. Takoj po vojni je bil v veljavi model socialističnega realizma, ki se je zgledoval po sovjetskem socrealizmu, vendar je tudi tedaj nastalo nekaj besedil, ki so se zavestno odpovedala predpisanim modelom in skušala v nenaklonjenih družbenih razmerah nadaljevati tradicijo predvojnega pripovedništva (npr. Vitomil Zupan). Namesto medvojne militarizacije je nastopila povojna mitologizacija - književniki so morali slaviti revolucionarni boj in ga nikakor niso smeli prikazovati problemsko. Tako je zlasti do 70. let (z izjemo Kocbekovega dela *Strah in pogum*) v Sloveniji nastajala predvsem ideološko shematična vojna proza, z značilno ostro polarizacijo značajev, ki je propagirala tedaj predpisane ideje.

Precej manj ideološko ter predvsem subjektivno psihološko so vojne motive prikazovali primorski pisatelji, npr. Boris Pahor in Alojz Rebula, poglavje zase pa so izseljenski pisci. Vidnejši premik v literarnem prikazovanju vojnega dogajanja je na Slovenskem nastopil šele v 70. letih, ko so literarna dela začela temeljiti na osebnem izkustvu in so pisatelji začeli zavzemati kritično razmerje do družbeno veljavnega koncepta vojne preteklosti.

V *Meddobju* so še posebej zanimive literarne kritike o delu Edvarda Kocbeka (literarna kritika France Papež in Tone Brulc). Izseljenski kritiki se zavedajo, čemu je bilo Kocbekovo delo, zlasti še njegov *Strah in pogum*, v domovini slabo sprejeto, kljub temu, da v njegovih besedilih na koncu praviloma zmaga ideja revolucije in narodnoosvobodilnega gibanja. Kocbekovi junaki, večinoma kristjani, namreč v odločilnih položajih največkrat ne ravnajo v skladu s svojim krščanskim prepričanjem, po drugi strani pa se pogosto znajdejo tudi v opoziciji do revolucije ter tako grešijo proti etičnim in idejnim vrednotam obeh strani; s tem pa Kocbek razveljavlja ideološko poenostavljeno vojno prozo in njeno dogmatsko razlikovanje med pozitivnim

in negativnim junakom ter v slovensko književnost vnaša težnjo po novih duhovnih vsebinah.

Vinko Beličič v *Meddobju* oceni med drugim tudi delo Miška Kranjca, vsebinsko in ideološko. Ker se ta pisatelj v povojnih letih sprva uklanja zahtevam sočrealizma, Beličič njegovemu prvemu romanu očita "kratkovidnost".

Primorska pisatelja Boris Pahor in Alojz Rebula sta v *Meddobju* predstavljena dokaj pozitivno. Uporništvo primorskih ljudi se je rodilo iz resnične človeške in nacionalne stiske, povečini brez ideoloških nagibov, to pa se odraža tudi v njihovi literaturi o drugi svetovni vojni, saj je ta bolj subjektivno psihološko motivirana in oblikovno prožnejša.

Precej negativno pa je - predvsem iz moralnih razlogov - v *Meddobju* prikazano Potrčevo delo (literarni kritik Vinko Beličič).

V svoj kratek pregled literarne kritike v *Meddobju* uvrščam tudi kritike pesniških del Gradnika in Župančiča, še posebej pa prikažem odnos izseljencev do domobranskih pesnikov Balantiča in Hribovška.

Naj ob tem poudarim, da obravnavane literarne kritike iz *Meddobja* niso izbrane po naključju. Po pregledu literarnih kritik vseh letnikov *Naše sodobnosti* oziroma *Sodobnosti*, revije, ki je približno sočasno kot *Meddobje* v Argentini izhajala pri nas v Sloveniji, sem namreč skušala ugotoviti, če med obojimi kritikami obstajajo podobnosti oziroma razlike. Za primerjavo sem izbrala kritike, ki so tako v *Meddobju* kot v *Sodobnosti* prikazovale iste avtorje.

Ker pa literarni kritiki v *Meddobju* povečini niso obravnavali istih del izbranih avtorjev kot kritiki v *Sodobnosti*, hkrati pa so njihovi prispevki včasih med seboj zelo časovno oddaljeni, ta primerjava ni mogla dati pravih rezultatov. Zaradi tega sem se v svoji predstavitvi osredotočila predvsem na literarne kritike v *Meddobju*, tiste iz *Sodobnosti* pa sem prikazala le skopo, kadar sem menila, da le obstaja možnost kake primerjave. Kljub temu pa je že na prvi pogled opaziti tudi nekaj značilnosti, po katerih se literarne kritike v domovini razlikujejo od hkratnih ocen istih književnikov v izseljenskem prostoru. Razen manjših jezikovnih, oblikovnih in vsebinskih razlik sta vidni predvsem različna ideološka naravnost in dejstvo, da izseljenski kritiki veliko bolj poudarjajo in ocenjujejo literarna dela glede na nazorsko usmeritev obravnavanih književnikov (v *Sodobnosti* so literarne kritike zasnovane povečini le literarno problemsko). To pa je glede na njihov položaj oziroma programsko usmeritev slovenske izseljenske skupnosti tudi razumljivo.

6.1 EDVARD KOCBEK - NOB V LUČI EVANGELJSKEGA KRŠČANSTVA

O Kocbeku in njegovem delu spregovori več literarnih kritikov v *Meddobju*, predvsem pa se velja ustaviti ob kritiki Edvard Kocbek, njegov čas in njegovo delo, ki jo je leta 1982 objavil France Papež na željo odbora SKA. Sicer pa je Kocbeka izmed izseljencev še najbolje poznal Ruda Jurčec; ta je o njem tudi prvi predaval pri SKA. France Papež je prepričan, da je Kocbek razen vsega drugega usodno vplival tudi na odhod domobrancev iz domovine. Meni, da je vse svoje življenje ohranjal svoje idejno, nazorsko in politično prepričanje, ki ga je zavzel že zelo zgodaj in ga pojasnil že v prvem letniku *Križa*, v članku *Marksizem in krščanstvo* leta 1926. Tako je do konca obdržal svojo vlogo "reformatorja za prečiščeno 'apostolsko' in z marksizmom sodelujočo Cerkvijo" (F. Papež, *Edvard Kocbek, njegov čas in njegovo delo, Meddobje* 1962, str. 208). Leta 1926 je namreč Kocbek pisal med drugim tako: "Cerkev je prezrla dejstvo, da nauk marksizma deluje osvežujoče in apostolsko vztrajno, ko rešuje gospodarsko, družbeno in duhovno zmedo. Zato odvrzimo preživele oblike verovanja in konfesionalnega izpovedovanja... Odprimo se novemu času... Potrdimo svoje upanje v kraljestvo božje na zemlji." (F. Papež, prav tam, str. 209).

Papež išče prve, podzavestne vzroke tega protesta v Kocbekovem odgovoru na krivico, ki jo je njegovemu očetu - cerkovniku in organistu - povzročil njihov domači župnik Franc Štuhec. Duhovno ga označi kot človeka, v katerem se že v dvajsetih letih, ko je ta urejal list *Križ* (sodelavci *Križa* so se ob krizi leta 1937 s Kocbekom na čelu ločili od *Doma in sveta* ter se pozneje, leta 1941, povečini vključili v OF), uveljavlja dvoje nasprotujočih si značilnosti: močna intelektualnost na eni in silovita iracionalnost na drugi strani.

Papež v svoji literarni kritiki prikaže Kocbekovo pesniško ter njegova filozofska, spominska in esejistična dela, od prvih ustvarjalnih začetkov, pa vse do njegove smrti leta 1981. Morda se še najbolj velja ustaviti ob Kocbekovih delih z vsebino NOB.

Kot trdi Papež, je Kocbekovo *Premišljevanje o Španiji*, objavljeno leta 1937 v *Domu in svetu*, v veliki meri pripravilo temelje sodelovanju kristjanov s komunisti v OF. V članku je namreč pisec naprtil krivdo in odgovornost za državljansko vojno španski Cerkvi, zaradi nepravilnega upravljanja posvetnega bogastva. Kot pravi, naj bi bili krivci revolucije "tudi meščanski kristjani, naklonjeni fašizmu, ki v primeru napada na družbo kličejo vero na pomoč in, obratno, mislijo, da vero branijo, kadar branijo

svojo lastnino" (F. Papež, prav tam, str. 214). Po Papeževih besedah je članek povzročil huda nasprotovanja in obsojanja (med drugim škofov Rožmana in Jegliča) in skupina sodelavcev *Doma in sveta*, posebn Kocbekovih somišljenikov, se je ločila od te revije ter se naslednje leto zbrala okrog nove revije *Dejanje* - ta je izhajala od leta 1938 do 1941 v Kocbekovem uredništvu.

France Papež v kritiki posebej opozori na dejavnike, ki so vplivali na oblikovanje Kocbekovega življenjskega nazora. Najpomembnejši vpliv na oblikovanje njegove miselnosti je imel predvsem njegov osebni prijatelj, francoski personalist Emmanuel Mounier (Kocbek je leta 1936 šel kot štipendist v Francijo) - ta ga je uvedel v socializem kot obliko pluralistične družbe ter ga hkrati navdal z odporom do konfesionalizma in klerikalizma; poleg francoskih personalistov pa je Kocbeka privlačil še Kirkegaard in njegova eksistencialna miselnost, prek njega je prišel do Jaspersa in Heideggerja ter se seznanil tudi s krščanskimi filozofi Gabrielom Marcelom, Guardinijem, Berdjajevom in Solovjevom; Teilhard de Chardin pa ga je potrdil v njegovem razvojnem optimizmu.

Dramo, ki jo je doživljal med vojno, je razodel predvsem v pesniški zbirki *Groza* (1963), ki zajema njegove pesmi iz let 1940-1943. Kot pravi Papež, je bil Kocbek v svojih pesmih ves čas v tesnem stiku z zgodovinskim položajem, po drugi strani pa enako tesno tudi z nadrealnim in absolutnim. Partizane je doživljal slovesno in zaneseno, kot "puntarje", hkrati pa je ves čas zadeval na protislovja - le-ta je skušal presegati z "eksistencialno personalističnim prevrednotenjem in poetičnim sladostrastjem" (F. Papež, prav tam, str. 216).

Papež označi tudi Kocbekova poznejša pesniška dela, se posebej ustavi ob njegovem proznem delu *Tovarišija* (1949) in ob drugem delu partizanskega dnevnika *Listina* (1967), dnevniško fragmentarnih zapisovanjih medvojnega dogajanja v partizanih (Kocbek je bil član OF, se imel za predstavnika krščanske skupine, vendar pa mu komunisti nikoli niso povsem zaupali), ter zlasti ob njegovem delu *Strah in pogum*. To delo, izdano že po vojni (1951), namreč pomeni prelom z dotedanjim grobim socialističnim realizmom, oziroma premik v psihološko, eksistenčno obravnavanje etičnih in moralnih problemov. Omenjena zbirka štirih novel: *Temna stran meseca*, *Blažena krivda*, *Ogenj* in *Črna orhideja* je povzročila močno polemiko in napade; po Papeževem mnenju med drugim tudi zato, ker je Kocbek tedaj poizvedoval o usodi vrnjenih domobrancev (kot piše v tržaških *Odgovorih*) in predvsem, ker partijci niso marali krščanskega intelektualca, čeprav je ta še tak socialist. Kot pravi Papež,

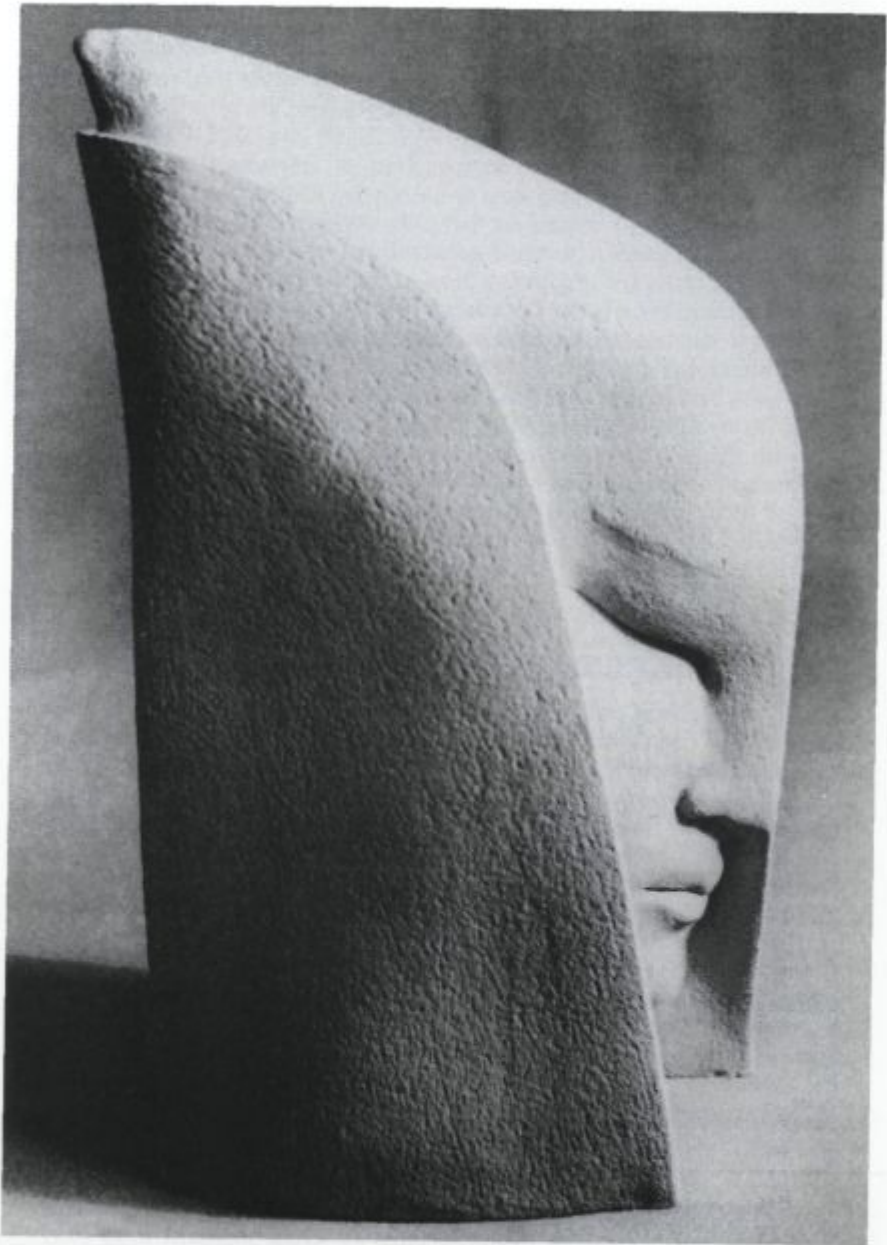
je sicer Kocbek domobranstvo vedno označeval v sovražnem razpoloženju, kot nenormalen pojav: "Bela garda... to je pojav, ki ga osvobodilni kristjani še posebej ne moremo oprostiti kristjanom kot branilcem starega reda. Kristjana si lahko zamišljam na vsaki točki zgodovine, ki se odpira, ne morem pa si ga zamisliti tam, kjer se stvari zapirajo. Če se klerikalni voditelji niso strinjali z načrti osvobo-dilnega gibanja, bi morali mirovati, izstopiti iz zgodovine ali se posvetiti študiju človekovega odrešenja... bela garda se je za partijo pojavila kakor naročena, saj so komunisti z njo dobili na zgodovinski šahovnici tistega partnerja, ki so ga za državljan-sko vojno tako potrebovali." (F. Papež, prav tam, str. 220).

Papež v svoji kritiki predstavi Kocbeka kot človeka s paradoksnostjo, zaznamovanega predvsem z razpetostjo med dvema nezdružljivima držama: zanosom vernika in mistika na eni ter predanim sprejetjem politike marksizma na drugi strani. Označuje ga kot senzualista, nenehno usmerjenega v hedonistično uživanje vsega duhovnega; ne samo veselja in resnice, ampak tudi bolečine, laži in greha. O njegovi filozofiji pravi, da je premalo jasna in urejena. Kljub temu pa v njegovem delu odkriva eksistencialno idejo, ki jo je Kocbek sam izrazil tako: "Kdor se na skrajno tvegan način izroči laži, se morda najbolj neusmiljeno približa resnici..." (F. Papež, prav tam, str. 220).

O Kocbeku v *Meddobju* piše tudi Tone Brulc, v prispevku *Kocbekov zbornik* (*Meddobje* 1987, str. 298-302). Ustavlja se predvsem ob vzrokih, zaradi katerih Kocbekov zbornik v domovini toliko let ni izšel, in ugotavlja, da zdaj Kocbeka v domovini sprejemajo drugače: "Že sama terminologija v zborniku (je bila) nekdanjim tovarišem zoprna, odvrtna /.../, danes pa jo sprejemajo kot nekaj samoumevnega..." (T. Brulc, prav tam, str. 298).

Po pregledu literarnih kritik o Kocbeku s strani izseljenskih piscev me je zelo zanimalo, kaj so sočasno o Kocbeku pisali pri nas. Zaradi približno hkratnega izdajanja splošno kulturno-literarnih revij v domovini in diaspori - v domovini *Naše sodobnosti* oziroma poznejše *Sodobnosti* ter v Argentini *Meddobja*, ki sta obe skušali biti apolitični - sem iskala literarne kritike o Kocbeku v *Naši sodobnosti* in poznejši *Sodobnosti*. Ugotovila sem, da je prva literarna kritika o Kocbekovem delu v tej reviji izšla šele leta 1994, ko je Jože Pogačnik označil idejno-estetska izhodišča v Kocbekovi zbirki *Groza*.

Pogačnik je v omenjenem prispevku predstavil Kocbekove miselne in čustvene vzgibe, ki so privedli do pesniške zbirke *Groza*. Kot pravi, je na Kocbeka tedaj zelo vplivala pridružitvev

Zalka Arnšek: "Angel" - žgana glina (36x22x11cm.)

“tovarišiji”, saj se je z vstopom vanjo “pesnik izenačil z doživljanjem svojih sonarodnjakov, ki so bili prepričani v upor kot pravično stvar in so s tem prepričanjem živeli v največji sreči” (J. Pogačnik, *Idejno-estetska izhodišča v Kocbekovi zbirki Groza, Sodobnost* 1994, str. 900). Po njegovem mnenju je bil pesnik tedaj ves usmerjen v prihodnost, hkrati pa je bil tudi v “tovarišiji” samotar - od nje se je vse bolj odmikal in na koncu odšel. Pogačnik ta njegov položaj zanimivo primerja s tipičnim ontološkim položajem modernega humanističnega intelektualca 20. stoletja - ta je ozaveščen in zato osamljen. V kritiki je Pogačnik med drugim predstavil še Kocbekov odnos do krščanstva; meni, da krščanstvo za Kocbeka ni bilo avtoritativno, zato je na tem področju želel uveljaviti pluralizem: “Kocbek v krščanstvu išče in najde univerzalen smisel, po katerem naj bi človek, prek njega pa tudi nadrejene celote, razvijal predvsem motivacijo sodelovanja, izgubljal pa motivacijo interesa.” (J. Pogačnik, prav tam, str. 902). Čeprav je Pogačnikovo kritiko težko primerjati z ocenami Kocbekovega dela v *Meddobju*, je že na prvi pogled videti, da se v *Sodobnosti* izogibajo političnemu ali idejnemu ocenjevanju, v *Meddobju* pa le-to jasno in neprikrito izražajo.

6.2 ALOJZ REBULA - UPORNIŠTVO PRIMORSKEGA ČLOVEKA

Pisatelja Rebulo so v *Meddobju* med drugim predstavili Ruda Jurčec leta 1955, France Papež leta 1970 in Zora Tavčar leta 1992. Njihov pogled na Rebulo me zanima predvsem zato, ker je ta pisatelj tako rekoč vsa povojna leta pisal mimo prevladujočih matičnih smeri in medijske popularnosti, največ morda zaradi okoliščin, v katerih je živel. Rodil se je namreč leta 1924, še pod fašizmom, v Šempolaju pri Trstu, do mature obiskoval italijanske šole (slovenščine se je naučil iz knjig), v najhujših povojnih letih, od 1945 do 1949, na ljubljanski univerzi študiral klasično filologijo, nato pa na slovenskih šolah v Trstu poučeval klasične jezike. Na ta način je Rebula ves čas lahko svobodno opazoval slovenski svet in se razgledoval po vseh treh Slovenijah; ob veliki dostopnosti evropskega tiska, literature, ter zaradi svojih številnih znanstev in potovanj.

Rebula je ves čas po vojni skušal biti apolitičen. Njegov stik z argentinskim svetom je bil periferen in se je tudi odmikal od političnih definicij izseljenske skupnosti.

Ruda Jurčec v *Meddobju* predstavi Rebulov roman oziroma povest (kot delo imenuje Zora Tavčar) *Devinski sholar*. Ob Rebuli sprva prikaže razvoj slovenske literature na slovenskem Primorskem - literaturo starejše (Gregorčič) in mlajše generacije (Pregelj,

Bevk), Gradnikovo poezijo in Pregljeva dela. Slovenska literatura je namreč v Primorju zaradi obrobne lege tega območja doživljala drugačen razvoj kot v drugem slovenskem prostoru. Kot pravi Jurčec, je večino tamkajšnjih del "prevevala pač razumljiva peza tegob in težav ozemlja, ki leži na periferiji narodnega telesa" (R. Jurčec: *Alojz Rebula: Devinski sholar, Meddobje* 1955, str. 134). Zato še s prav posebnim veseljem odkriva pisatelja Rebulo in ob njem še nekaj novih pisateljskih imen, "ki obetajo pravilneje zastaviti problematiko tega sveta v našo duhovno skupnost" (R. Jurčec, prav tam, str. 134). Sluti namreč, da ima Rebula v sebi veliko vizij in jezikovnega bogastva, s katerimi bi lahko "posredoval bogastvo slovenskega sveta ob Jadranu" (R. Jurčec, prav tam, str. 135).

France Papež se v svojem prispevku v *Meddobju* ustavi ob Rebulovem romanu *V Sibilinem vetru* (*Alojz Rebula: V Sibilinem vetru, Meddobje* 1970, str. 303-306). Roman je zanj še posebej zanimiv, ker v njem odmeva slovenska politična, družbena in kulturno-religiozna problematika povojnih let. Ob predstavitvi in oceni te knjige pa Papež pomembno označi tudi vlogo Rebule za slovenski literarni prostor: "Pisatelj Alojz Rebula, ki živi v našem obrobnem narodnostnem svetu, dojema slovensko kulturno in družbeno problematiko iz perspektiv, ki niso perspektive patriarhalne kmečke vezanosti, niti ne perspektive socialne obteženosti - kot profesor klasične filologije je naslonil svoje zapise in anale na tisto zgodovinsko realnost, ki je neuničljivo angažirana v modernosti kot razsežnost merjenega čustva in humanega intelekta. Obenem pa so strani romana sporočilo pisatelja, ki se srečuje z vsakdanjo človeško in narodnostno, bitno in tragično snovjo slovenstva. Morda je prav v tej ambivalentni razsežnosti dana pisatelju večja možnost izraza v tistem čutno duhovnem razponu, ki izhaja literarnozgodovinsko iz naravnosti s slovenskim ekspresionizmom." (F. Papež, prav tam, str. 303).

Zora Tavčar v *Meddobju* (*Alojz Rebula: Portret, Meddobje* 1992, str. 310-311) označi Rebulovo poezijo, dramatiko, eseje, biografiji, še posebej pa njegove dnevnik in pisateljevo pripovedno delo - novele, povesti in romane. Zanj je Rebula trojni izgnanec: "fašizem je preživljal kot Slovenec, marksistično ero kot kristjan in svojo povojno slovensko usodo v pol rdečem pol melonarskem Trstu, še posebej dvojno zaznamovan: kot manjšinec in kot pripadnik katoliške manjšine v tej slovenski manjšini" (Z. Tavčar, prav tam, str. 310).

V svoji literarni kritiki išče korenine Rebulove umetnosti, predstavi tematiko njegovih del, opiše pisateljev značaj (zvedavost,

vitalnost, široka erudicija, odprtost naravi), še posebej pa poudari pisateljev pomen za slovenski literarni prostor.

V vrh njegove proze uvršča roman iz življenja intelektualca v povojnem Trstu *Senčni ples* (1960) ter "psevdozgodovinski" roman *V Sibilinem vetru* (1968). V romanu *V Sibilinem vetru* odkriva "prodorno analizo povojne diktature na Slovenskem in hkrati duhovno zgodovino istega obdobja v vsej njegovi mnogoplastnosti" (Z. Tavčar, prav tam, str. 311). Meni, da Rebula v obeh svojih temeljnih delih vidi slovensko usodo le "kot del splošno človeške usode na duhovnem in zgodovinskem ozadju današnje Evrope"; globlje pisateljevo sporočilo, razvidno v vseh njegovih delih, pa je po njenem mnenju mogoče izraziti z Rebulovimi besedami: "Biti človek, čimbolj človek!" - mišljeno v duhu čistega humanizma.

Zora Tavčar opozarja, da v slovenskih učbenikih in literarnih zgodovinah Pahorja in Rebulo "najraje potisnejo med zamejce /.../ na rob /.../ in pripišejo, da se pretežno ukvarjata z zamejsko problematiko, objokujeta svoje manjšinstvo..."; po njenem mnenju pa sta prav ta dva pisca "morda najbolj evropska in svetska po svojem formatu, najširše razgledana in v prihodnost slovenstva in Evrope zazrta pisatelja našega časa" (Z. Tavčar, prav tam, str. 311).

V reviji *Sodobnost* o Rebuli med drugim spregovori tudi Jože Horvat, in sicer o romanu *V Sibilinem vetru*. V njegovi kritiki me razen problemske analize dela zanima predvsem pomen, ki ga kritik daje temu pisatelju. Iz Horvatove označitve obravnavanega dela je mogoče ugotoviti, da Rebulo uvršča med vrhunske slovenske intelektualne ustvarjalce. O njegovem delu namreč med drugim piše tako: "Tako obširne, strastne in zaresne intelektualne proze pri nas verjetno še ni bilo; včasih se ob branju zbudi primera z nemškim Bildungsromanom, vendar bi verjetno bilo nesmiselno iskati morebitnih vplivov ali sorodnosti, zakaj ta tekst je tipično slovenski"... "če ta roman beremo vzporedno s tistimi, ki jim pravimo slovenski", pravi Horvat, "potem je to - končno - veliko delo" (J. Horvat: *Alojz Rebula, V Sibilinem vetru, Sodobnost* 1970, str. 209).

6.3 BORIS PAHOR - NARODNOSTNA PROBLEMATIKA SLOVENSTVA

Borisa Pahorja v *Meddobju* označujejo kot enega najvidnejših pisateljev in kulturnih delavcev v zamejstvu. Tudi na njegovo

delo je odločilno vplival njegov življenjski položaj. Pahor se je namreč leta 1913 rodil v Trstu, v Kopru končal škofijsko gimnazijo, nato v Gorici študiral bogoslovje in po dveh letih izstopil. Leta 1940 se je vpisal na filozofsko fakulteto v Padovi, leta 1943 pa se je pridružil partizanskemu gibanju. Že leta 1944 je bil aretiran in poslan v Dachau, po tem pa je živel v taboriških do konca vojne. Po vojni je - bolan na pljučih - odšel na zdravljenje v Francijo, se leta 1946 vrnil v Trst in naslednje leto doktoriral na temo *Ekspressionizem in novi realizem v liriki Edvarda Kocbeka*. Od leta 1952 je deloval kot profesor v Trstu. V *Meddobju* o njem med drugim piše France Papež v literarni kritiki: *Boris Pahor, Odisej ob jamboru (Meddobje 1972)*. Ta kritika je pomembna predstavitev Pahorjevih polemičnih glos, zapiskov, misli in študij, v katerih pisatelj obravnava tematiko slovenske samobitnosti in narodnostno politične suverenosti, saj so to knjigo leta 1969 v Sloveniji zasegli, vrnjen je moral biti celo izvod, poslan ustanovi SAZU v Ljubljani. Pahor namreč v njej med drugim poziva, da mora zamejsko območje dobivati potrebno oporo od "matičnega telesa". Ugotavlja namreč, da "zamejci niti malo nismo del narodnega telesa" (F. Papež, *Boris Pahor, Odisej ob jamboru, Meddobje 1972*, str. 315; citat iz Pahorjevih *Tržaških zapiskov*, str. 86).

V svojih polemikah tudi zahteva, naj se slovenski komunisti "vrnejo k ideji narodnega preporeda in nazorske širine, katera je prevzela slovenske ljudi med vojsko" /.../ "Želimo poudariti, da smo ostali zvesti taki OF, kakršna je med vojsko bila prav zavoljo nepartijskih ljudi, ki so jo skupaj s komunisti vodili, kakršna je bila v srcu slovenskih ljudi, ki so zanjo znali biti veliki in požrtvovalni do zadnje kaplje krvi." (F. Papež, prav tam, str. 316; citat iz Pahorjevega *Odiseja ob jamboru*, str. 143). V svojem pisanju izrazi prepričanje, da je KP glede narodne samobitnosti ljudi prevarala.

V omenjenem delu Pahor izraža tudi svoje razmerje do Kocbeka - ta je zanj velik mislec, pa tudi prijatelj (deset let sta si dopisovala). Prepričan je, da so bili komunisti premalo psihologi, da bi Kocbeka razumeli.

Papež v svoji kritiki Pahorja označuje kot človeka, ki ga odlikujeta "intelektualna poštenost in realistično gledanje na življenje". Meni, da vsebinska poglobljenost in zrelost njegovih del izhajata iz njegovih "duševnih in svetovnonazorskih kriz" (F. Papež, prav tam, str. 313).

Do Pahorja pa je v *Meddobju* zelo kritičen Karel Rakovec, in sicer v *Meddobju* leta 1970.

Ob prikazih Pahorja v *Meddobju* so me zanimale tudi ocene njegovega dela v *Sodobnosti* (Pibernik 1965, Šifrer 1971, Brezovar 1961). V tej reviji je Pahor med drugim predstavljen kot umetnik, ki ga odlikujejo "velika kulturna razgledanost, zvestoba samemu sebi in občestvu, iz katerega je izšel, posluš za imanentna občutja tako pri posamezniku kot pri družbi, smisel za subtilno risanje razpoloženja in za slogovni artizem, ki ni sam sebi namen, ampak je utemeljen s snovjo in je izraz močne jezikovne kulture" (Jože Šifrer: *Boris Pahor, Skarabej v srcu, Sodobnost* 1971, str. 925).

Kot šibkost njegovega pisanja pa kritiki omenjajo predvsem dejstvo, da pisatelj "skuša zavoljo idejne zamisli dati dogodkom drug in globlji pomen, kot ga objektivno imajo. Vzrok temu neskladju je v tem, da so Pahorjevi nazori pogosto nekoliko intelektualistično abstraktni in nimajo varnega potrdila v življenju samem." (Marjan Brezovar: *Boris Pahor, Na sipini, Naša sodobnost* 1961, str. 366).

Tako v *Meddobju* kot v *Sodobnosti* so kritike Pahorjevega dela nazorsko nevtralne in objektivne ter jih lahko označimo kot "čiste" literarne kritike. V izseljenstvu in domovini Pahorja ocenjujejo pozitivno ter ga - obenem z Rebulo - uvrščajo med najpomembnejše pisatelje in kulturne delavce v zamejstvu, hkrati pa tudi med najvidnejše poveljne slovenske prozaiste.

6.4 IVAN POTRČ -

SUBJEKTIVNO PSIHOLOŠKA POVOJNA PROZA

Vinko Beličič objavi v *Meddobju* literarno kritiko prvega Potrčevega romana *Na kmetih* iz leta 1954. To Potrčevo delo sicer ne vsebuje vojne tematike, kritiko predstavljam predvsem zaradi dejstva, da Beličič kot kritik Potrčevo delo vrednoti zlasti glede na njegovo "moralo". Čeprav sicer Potrča označuje kot pronicljivega in pravičnega ocenjevalca literarnih del ter ga uvršča med najvidnejša imena v slovenski povojni književnosti, mu v tem romanu očita, da dela veliko razliko med svojo teorijo in prakso - med tistim, kar je pred tem pisal o svojih moralnih nazorih, in tistim, kar je razbrati iz njegovega prvega romana.

Po njegovem mnenju je roman *Na kmetih* "zavoljo svoje sladostnosti v moralnem oziru do kraja negativno delo", pa tudi "v umetniškem pogledu ne predstavlja niti svežine niti izvirnosti niti lepote" (V. Beličič: *Ivan Potrč, Na kmetih, Meddobje* 1954, str. 156). Roman ga spominja na Boccacia (*Dekameron*) - "brez humorja", na Reymonta (*Kmetje*) - "brez zraka in sonca", na

Tolstoja (*Moč teme*) - "brez etike", na Velikonjo (*Višarska polena*) - "brez očiščenja", na Ingoličeve *Štajerske kmečke romane* in na Seliškarjevo *Tržaško cesto*. Beličič ne prikriva svojega odpora do Potrčevega odkrivanja "živalskega" v človeku. Med drugim pravi takole: "Potrčevi ljudje hodijo k maši in molijo doma, ali vse to jim ne brani izživljati se čutno v besedah in dejanjih." (V. Beličič, prav tam, str. 156). Ne predstavi slogovne ali kompozicijske analize dela, temveč natančno obravnava le vsebino zgodbe ter analizira romaneskne osebe. Potrča sicer označuje kot spretnega pripovednika, ki skuša biti realist; vendar je prepričan, da je slovenska "sodobna književnost /s tem delom/ vnovič opeharjena za umetnino, bralec pa vnovič prikrajšan za umetniški užitek in za notranjo pretresenost" (V. Beličič, prav tam, str. 156).

Tudi v *Sodobnosti* najdem vrsto literarnih kritik in ocen Potrčevega dela (npr. Bojan Štih označi Potrčevo *Srečanje*, Jože Šifrer njegovo zbirko novel *Onkraj zarje...*). Literarne kritike je le težko primerjati, saj gre v njih za obravnavanje različnih Potrčevih del. Kljub temu je že na prvi pogled opaziti, da v *Meddobju* pišejo kritike pod močnim vplivom katoliškega svetovnega nazora in morale ter zato morda preveč kritično gledajo na dela, ki se od njihovega načina razmišljanja razlikujejo.

6.5 MIRA MIHELICH - APOLITIČNOST IN POLITIČNO OPREDELJEVANJE

Peter Urbanc, sicer bolj politik in ne literarni kritik, v *Meddobju* predstavi avtobiografijo Mire Mihelič z naslovom *Ure mojih dni*. V svoji oceni se osredotoča na njen položaj med vojno in po njej. Dobo revolucije je namreč pisateljica preživljala v Ljubljani in kot pravi Urbanc, se je "priključila /.../ bolj zaradi okolnosti kot iz prepričanja raznim komunističnim organizacijam /.../ Kot aktivistka je tipkala komunistične programe, pamflete /.../ Nikdar ni bila sprejeta v zaupni krog partije /.../, celega revolucijskega procesa ni razumela..." (P. Urbanc: *Mira Mihelič, Ure mojih dni, Meddobje* 1986, str. 166). Urbanc pove, da je bila pisateljica med vojno dvakrat aretirana, ker pa v KPS ni bila pomembna, se je z zvezami rešila. Poslali so jo v žensko taborišče Žlebič, ki so ga stražili Nemci in domobranci, še pred koncem vojne pa je bilo taborišče razpuščeno in jetnice so se vrnile domov.

Predstavi njeno duhovno usmerjenost po vojni: "... ni razumela, da je prišla ura kolektivizacije, še posebej ni zapopadla, da

partija srednjega meščanskega sloja v novih razmerah ne rabi več /.../ Hišo so ji napolnili s premnogimi strankami in trajalo je desetletja, da si je priborila primerno stanovanjsko površino." (P. Urbanc, prav tam, str. 166).

Zanimivo opiše njen odnos do Kocbeka. Mira Mihelič je namreč Kocbeku očitala, da je leta 1946, kot takratni minister za Slovenijo, izvedel za mučenje in poboj slovenske vojske, pa ni odstopil; ob tem pa prizna, da so vsi drugi o omenjenih dogodkih iz strahu molčali.

Urbanc Miri Mihelič priznava občutek za duhovne vrednote, opaža pa njen strah pred pisanjem kočljivih političnih "zadev, kjer bi bila partija zadeta v živo" (P. Urbanc, prav tam, str. 168).

Tudi v *Sodobnosti* najdemo vrsto literarnih kritik pisateljčinega dela (J. Horvat, J. Šifrer, M. Brezovar, B. Trekman), ki kažejo na odnos pisateljev v domovini do njenega dela. Tudi literarni kritiki v Sloveniji so prepričani, da si je Mira Mihelič "s svojimi dosedanjimi proznimi deli ustvarila ime solidne, človeško in družbeno angažirane pisateljice, ki zna z ustrežno umetniško besedo odkrivati notranje značilnosti posameznika v določenem času in prostoru" (J. Šifrer: *Mira Mihelič, Otok in struga, Sodobnost* 1964, str. 465).

V izseljenskem in matičnem prostoru pisateljici priznavajo globok humanizem in ljubezen do človeka ter jo uvrščajo med najuspešnejše in najbolj brane slovenske literarne ustvarjalce.

6.6 ALOJZ GRADNIK - POVOJNI OBRAT V INTIMIZEM

V literarnih kritikah Gradnikovega dela sem skušala zlasti ugotoviti, kakšen odnos so imeli izseljenski kritiki do pesnikovega medvojnega in povojnega snovanja. Med drugo svetovno vojno je sicer Gradnik služboval kot član Vrhovnega sodišča v Ljubljani, najprej pod italijansko, nato pod nemško okupacijo. Beličič v svoji kritiki poudarja, da se Gradnik ob začetku druge svetovne vojne ni pridružil OF in da so mu to njeni voditelji kot "velikemu narodnjaku in slavnemu pesniku" zelo zamerili. Gradnik se tudi ni držal kulturnega molka, s katerim je OF skušala "uveljaviti svojo avtoriteto nad vsemi kulturnimi delavci: nič ustvarjati, nič delovati, dokler bo tujec odločal, kaj se sme tiskati, igrati, peti, slikati..." (V. Beličič, *Alojz Gradnik ob 100-letnici pesnikovega rojstva, Meddobje* 1983, str. 48). Beličič v kritiki ne prikriva svojega političnega prepričanja, ko pravi: "Gradnik

je dobro vedel, da so vodilna sila v OF komunisti; dobro je poznal njih taktiko, metode in cilje. Zato je - kot mnogi drugi tedaj v Ljubljani živeči umetniki in znanstveniki - pisal in objavljaj, sicer pa živel v zatišju, kot je bil vajen že od prej." (V. Beličič, prav tam, str. 48). Pove, da so Gradnika zaradi tega prva povojna leta ignorirali, ob svoji 80-letnici pa iz istih razlogov ni dobil Prešernove nagrade.

Beličič v kritiki omenja Marjo Borštnik, ki je v domovini prva spregovorila o tem pesniku, in sicer leta 1953 v obsežnem spisu *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Gradnika primerja v Otonom Župančičem in ob tem ugotavlja, da se pesnika značajsko, pa tudi v vseh drugih pogledih, med seboj zelo razlikujeta. Med drugim to potrjuje tudi dejstvo, da je Gradnik leta 1945 umolknil, "Župančičeva beseda (pa je) v službi novega reda, novih razmer in novega življenja odmevala z vseh tribun" (V. Beličič, prav tam, str. 53). Oba pesnika primerja tako: "Oba sta bila velika pesnika, a vsak v svojem: Župančič v melodiji jezika in poetičnosti svetlobnih metafor, medtem ko je Gradnik - 'svetel nisem, a sem čist,' je zapisal v pesmi 'Vodnjak' - oblikoval svoje pesmi za tiho branje in premišljanje." (V. Beličič, prav tam, str. 53).

Po analizi Beličičeve literarne kritike skušam ugotoviti, ali tudi v kritiki v *Sodobnosti* spregovorijo o Gradnikovem ideološkem prepričanju in na kakšen način. V *Zapisu o Gradnikovi erotiki*, objavljenem v *Naši sodobnosti* leta 1962, Kajetan Kovič tako zapiše, da je Gradnik kot pesnik "izrazilo samotna in sredotežna natura, ki družbene plati svojega življenja ne doživlja" (K. Kovič, prav tam, str. 699). Sicer pa se Kovič v svoji literarni kritiki ne osredotoča na idejno, ampak predvsem na literarno področje.

6.7 OTON ŽUPANČIČ - NASPROTJE MED PESNIKOM IN POLITIKOM

Ob pregledu literarnih kritik v Župančičevem delu iščem zlasti poglede na pesnikovo medvojno in povojno ustvarjalnost. France Papež v svoji literarni kritiki *Obris podobe Otona Župančiča. Za stoletnico pesnikovega rojstva* (Meddobje 1978, str. 328-334) ocenjuje, da v Župančiču "ni filozofije, ki bi presnavljala in vrednotila pesnikov izraz; ne tolike zgodovinske zavesti, da bi poezijo obogatila z globljo zavestjo narodove usode" (F. Papež, prav tam, str. 334). Vzroke za problem pesnikove nazorske usmeritve in vprašanje njegovega odnosa do politične stvarnosti išče v pesnikovem značaju, v njegovi "melanholični in psiho-

loško neubrani naravi, včasih boječi..., drugekrati spet naravnost vihravi in zaleteli" (F. Papež, prav tam, str. 334). Meni, da je posebno v zadnji vojni treba ločiti Župančiča, velikega pesnika moderne, od Župančiča politika, padlega v najnižje kroge" (F. Papež, prav tam). Tako med drugim omenja, kako je Župančič leta 1947 "zapel Titu za rojstni dan" (F. Papež, prav tam, str. 333), v svojem eseju *Adamič in slovenstvo* pa po drugi strani izrazil obžalovanje, da ni šel tudi sam za sorodniki v Ameriko. Po Papeževih besedah je Župančič v omenjenem eseju "razvijal misel o širokem, svetovljanskem slovenstvu, napadel je 'stražarje notranjega slovenstva', med katerimi je mislil predvsem na Vidmarja" (F. Papež, prav tam, str. 333). Vidmar pa je Župančiču v ostri polemiki *Župančič in slovenstvo* na napad očitajoče odgovoril: "Ti torej - notranji stražarji - so Župančiču nevarnejši od Amerike, ki jemlje jezik, ne more pa vzeti slovenstva. Pesnik je namreč izjavil, češ, Adamiču, ki mu je vzela slovenski jezik, ni Amerika vzela ničesar drugega. /.../ Zaradi tega pojmovanja nosi Oton Župančič krivdo pred tem zgodovinskim trenutkom in jo bo nosil vse dotlej, dokler ne bo popolnoma nedvoumno pojasnil svojih izjav in svojega resničnega stališča." (citav: F. Papež, prav tam, str. 333, 334). Papež meni, da je Župančič svoje stališče pojasnil s pesmijo *Veš, poet, svoj dolg*; obenem pa spet šel v nasprotno skrajnost, ko je leta 1945 izjavil: "... da Slovenec, ki se je sam izločil iz svoje narodne skupnosti, nima srca za slovensko kulturo, je tako naravno, da bi se čudili, ako bi bilo drugače" (citav: F. Papež, prav tam, str. 334).

Tudi v *Sodobnosti* izide vrsta kritik o delu tega pesnika. Kot pri skoraj vseh avtorjih je opaziti, da so v *Sodobnosti* kritike zasnovane bolj literarno-problemsko, v *Meddobju* pa literarni kritiki večinoma zelo kakovostnim in izčrpnim predstavitvam književnikov dodajo še družbeno-politični vidik oziroma se ustavljajo ob vprašanju življenjskega nazora obravnavanih avtorjev. Sicer pa velja posebej opozoriti na zelo dobre Papeževe oznake književnikov in njihovih del; Papež ima zelo dober pripovedni slog in navadno zelo zanimivo, tekoče in privlačno predstavi biografije pisateljev ali pesnikov ter kaže veliko razgledanost po slovenski kulturno-literarni ustvarjalnosti.

6.8 MIŠKO KRANJEC - IZGUBLJENA VERA

Ob Kranjčevem delu se v *Meddobju* ustavi Vinko Beličič, in sicer z literarno kritiko njegovega romana *Zgubljena vera*

(*Meddobje* 1955, str. 136-140). To delo, izšlo je leta 1954 v Ljubljani, označi kot velik pisateljev neuspeh. Meni, da bo omenjeni roman "nasprotnikom režima... nudi obilo hrane, ker smeši oziroma obsoja vse senčne strani nove slovenske družbe: neurejeno preskrbo; stanovanjsko stisko; prostovoljno delo; zakonske nezvestobe in ločitve; policijski režim; nesposobne partije in partizane na vodilnih mestih; slabe industrijske izdelke; politično frazerstvo; birokratizem; visoke davke; socializacijo gostiln; neurejeno gospodarstvo; izsekavanje gozdov za izvoz; in sodobne delavce, ki hočejo vse ugodnosti, pri strojih pa so zanikrni ali leni" (V. Beličič, prav tam, str. 140). Hkrati pa Beličič oceni, da je kljub tem kritikam Miško Kranjec v svojem romanu na strani novega družbenega reda: "O Titu govorijo vedno vsi le laskavo, celo Brelih; Tita nihče ne graja, ne psuje, ne karikira, najsi mu je politično še tako nasproten. Nova religiozna skupnost je Kranjcu Partija, njegova vera v socializem neomajna. Obširno in v slovesnem tonu je popisana vrnitev slovenske delegacije s V. kongresa partije, ko je množica vzklikala Titu, Kardelju, Marinku." (V. Beličič, prav tam). Zaradi tega Beličič Kranjcu očita kratkovidnost: "Kranjec se ne zaveda, kako kratkoviden postaja, kratkovidnost pa je od večnega napetega gledanja v isto stvar. Kranjcu manjka zraka; moral bi iti malo ven iz tesnih in utrudljivih razmer, moral bi se, da se tako izrazim, na svežem zraku malo pretegniti, da bi našel nov odnos do sveta, do življenja in do ljudi - odnos, v katerem bi bilo prostora tudi za sproščujoči humor, tudi za bolečino." (V. Beličič, prav tam, str. 140).

Pisatelju očita tudi črno-belo karakterizacijo, neobjektivno, polemično in skoraj sovražno razmerje do neljubih oseb, pusto pripovedovanje, starinski, "časopisen in pogosto neužiten" slog, "nepretehtan" jezik, "razvlečene" in "utrudljive" samogovore, ubijajoča "brezkončna razmišljanja o revoluciji in o vseh mogočih stvareh, ki so z njo v zvezi". Pravi, da "iz vsega tega vstaja odurno siva, grenka, trpka in nevesela podoba povojne slovenske družbe" (V. Beličič, prav tam). "Zagrizenost v svoj prav, prekomerna pisateljska plodovitost in pomanjkanje samokritičnosti kopljejo Kranjcu jamo, v kakršno je pred petdesetimi leti zdrsel Anton Aškerc," pravi Beličič o Kranjcu ob dejstvu, da ta pisatelj *izgubljeno vero* v resnici šele začel pisati dela, v katerih bi rad označil "sodobno življenje na Slovenskem" (V. Beličič, prav tam).

V *Sodobnosti* je cela vrsta literarnih kritik del Miška Kranjca (npr. Jože Šifrer: *Miško Kranjec, Vrabc* na dvorišču, 1964; isti: *Ob tetralogiji Miška Kranjca*, 1964; isti: *Miško Kranjec, Mladost*

v močvirju, 1966; isti: *Rdeči gardist*, 1967; isti: *Miško Kranjec, Na cesti prvega reda*, 1968; Jože Horvat: *Miško Kranjec, Ukradena ljubezen*, 1966; Mitja Mejak: *Miško Kranjec, Za svetlimi obzorji - Nad hišo se več ne kadi*, 1961, in druge). Primerjave s kritiko v *Meddobju* ne bi prinesle kakih novih bistvenih spoznanj, zato teh kritik nisem predstavila podrobneje.

6.9 FRANCE BALANTIČ - POET VOJNIH ČASOV

Literarne kritike o Francetu Balantiču v *Meddobju* so me še posebej zanimale, ker zaradi pesnikovega medvojnega položaja oziroma boja na strani belogardistov v domovini o njegovem pesniškem delu dolgo niso spregovorili, ali pa so bile ocene politično obremenjene. V *Meddobju* pa so o Balantiču svobodno pisali in kar nekaj literarnih kritikov je ocenjevalo njegovo pesniško delo, med drugimi Tine Debeljak, Lev Detela, Jože Krivec, France Papež, Ruda Jurčec in Marija Benkovič - Vombergar. V *Naši sodobnosti* oziroma poznejši *Sodobnosti*, literarni reviji, v kateri sem iskala morebitne primerjave s kritikami v *Meddobju*, nisem do 90. let našla nobene označitve Franceta Balantiča, niti Ivana Hribovška, seveda pa tudi nobene predstavitve izseljenskih literarnih ustvarjalcev. Ob tem dejstvu me zanima, ali je v kaki reviji, ki je po vojni izhajala v Sloveniji, mogoče odkriti morebitne ocene dela izseljenskih avtorjev, ali so o vseh izseljenskih avtorjih pri nas pisali šele po osamosvojitvi Slovenije, ali so bile kake izjeme; kateri literarni kritiki so to bili in ali so njihove ocene podobne tistim, ki so jih pisali literarni kritiki v *Meddobju*. Zanimivo bi bilo tudi ugotoviti, kakšno mesto v povojni slovenski ustvarjalnosti je pri nas pripadlo Balantiču in Hribovšku, glede na njuno medvojno vlogo - kdaj so pri nas priznali njuno pesniško delo in ga enakovredno vključili v drugo medvojno slovensko literaturo... Naj na tem mestu navedem še literarne kritike, ki so v *Meddobju* pisali o delu izseljenskih ustvarjalcev: pesmi Vinka Beličiča so ocenjevali France Papež, Alojzij Geržinič in Tine Debeljak, vrhunsko pesniško delo največjega izseljenskega pesnika Vladimirja Kosa sta označila France Papež in Tone Brulc, Tineta Debeljaka sta predstavila Rafko Vodeb (pesmi) in Alojzij Geržinič (proza), zdonsko žensko pesništvo je ocenjeval Lev Detela, ta kritik pa je obravnaval tudi pesniško delo Rafka Vodeba in Karla Vladimirja Truhlarja. Karla Mauserja sta predstavila predvsem Tine Debeljak (proza) in France Papež (poezija), prozo Rude Jurčeca so prikazali France Papež, Ladislav Lenček in Vinko Beličič, o delu Franca Sodje pa je pisal Andrej Rot. Naj poudarim, da sem našla le literarne kritike, ki so o omenjenih

avtorjih pisali v *Meddobju*, ne pa tudi tistih, ki so o njih morebiti pisali še v drugih izseljenskih publikacijah - vseh tovrstnih kritik je namreč prav gotovo še dosti več in ponujajo izčrpno podobo izseljenskega literarnega ustvarjanja.

Leta 1970 Lev Detela v *Meddobju* piše, da v povojni Jugoslaviji ni izšla še nobena knjiga Franceta Balantiča in da so bile omembe tega pesnika in njegovega dela redke (L. Detela, *Izzveneli poet, Meddobje* 1970, str. 311-312). Izseljenski literati so v Buenos Airesu leta 1956 izdali knjigo *France Balantič: V ognju groze plapolam* (založila in izdala jo je SKA pod uredništvom Tineta Debeljaka), leta 1967 so izšle njegove poezije pri Mohorjevi družbi v Celovcu (zbral jih je B. R.), nato pa je bila natisnjena tudi knjiga v "Jugoslaviji", ki pa se "ne sme prodajati" (L. Detela, prav tam, str. 311). V domovini je bil Balantič dolgo obdobje skoraj tabu, ker se je bojeval kot belogardist in leta 1943 "našel smrt v goreči hiši, obdani od partizanov" (L. Detela, prav tam). Vendar pa je zdaj Balantič - po kritikovih besedah - tudi v domovini povzdignjen skoraj v legendo. Od njega naj bi se učili številni moderni slovenski pesniki: "bil je kot komet v literaturi in brez njega ne more slovenska književnost prav živeti" (L. Detela, prav tam, str. 312). Detela Balantiča označuje malodane kot proletarca, saj je pisal tudi socialne pesmi in bil zaradi svojega slovenstva v italijanski internaciji v Gonarsu; in kot katoličana, Boga iščočega mistika. Prepričan je, da pesnik ni razumel nasprotij časa, vendar pa je "v svoji poeziji /.../ razrešil uganko časa in sveta" (L. Detela, prav tam). O njegovih pesmih, ki razkrivajo "do smrti osamljeno eksistenco", pravi, da "bolijo še danes". Te pesmi govore "po človeško in brez sovraštva". Detela Balantiča uvršča nad Kajuha - Kajuh naj bi bil njegov "naiven in neproblematičen, partizanski antipod" (L. Detela, prav tam, str. 312).

Ob 30. obletnici Balantičeve smrti, leta 1973, objavi v *Meddobju* svoj prispevek o tem pesniku Tine Debeljak (*Ob tridesetletnici Balantičeve smrti, Meddobje* XIII/1973, str. 308-319). V njem odgovarja Viktorju Smoleju, ki v svojem prispevku *Slovstvo v letih vojne (1941-1945)*, objavljenem v tretjem zvezku *Matične izdaje Zgodovine slovenskega slovstva*, piše o Tinetu Debeljaku, da je ta Balantiča "skušal prikazati kot žrtev osvobodilnega gibanja in boja, ne da bi razlikoval Balantiča pesnika in Balantiča domobranca" (T. Debeljak, prav tam, str. 350). Smolej v omenjenem delu piše, da si je Debeljak prizadeval iz Balantiča napraviti domobranskega pesnika (V. Smolej, prav tam, str. 351) ter da je "s svojo izkrivljeno razlago in napačnim podčrtavanjem Balantičevega domobranstva še podprl prevzemanje Balantiča kot simbol protikomunističnega boja na škodo resnične

vrednosti in razsežnosti Balantičeve poezije..." (V. Smolej, prav tam, str. 352). Debeljak Smolejevo kritiko zavrača kot neutemeljeno.

Debeljak, prvi literarni kritik, ki je slovenski javnosti spregovoril o Balantiču, in sicer 28. novembra 1943 v *Slovincu* v članku *Umrl je pesnik France Balantič*, trdi, da je o Balantiču vedno govoril le kot o pesniku. Tudi njegovo smrt je obžaloval kot smrt pesnika, ki pa je bil kot človek tudi član vaških straž in domobranstva. Meni, da pač Smolej sam ne razlikuje Balantiča pesnika od Balantiča domobranca. Sicer pa, kot pravi, ni ohranjena nobena Balantičeva pesem iz obdobja vaških straž, kaj šele iz obdobja domobranstva. Tako Balantič "v resnici ni domobranski pesnik..., bil pa je pesnik domobranec in je kot tak padel v boju proti komunizmu" (T. Debeljak, prav tam, str. 311). Po Debeljakovih besedah sicer J. Dolenc trdi, da je Balantič pesnil še kot vaški stražar (v *Knjižnem glasniku* celjske Mohorjeve družbe, leta 1969) in da je v Grahovem zgorela zbirka njegovih zadnjih pesmi, vendar pa tega ni mogoče dokazati.

Na Balantiča so v domovini dolga povojna leta gledali odklonilno. Tako je Anton Slodnjak v *Slovenskem slovstvu* postavil tezo, da se je Balantič v svojem mysticismu hotel "sam žrtvovati, da bi zadostil za lastne in tuje zmote" (T. Debeljak, prav tam, str. 312) - torej naj bi naredil "mistični samomor resigniranega, zapeljanega in skesanega grešnika, ki ni umiral za domobranske ideale" (T. Debeljak, prav tam). Podobno Jože Javoršek v *Delu* leta 1971 in v knjigi *Hvalnica zemlji* (1971) opisuje, "s kakšnim navdušenjem se je Balantič moral dati sežgati, da je lahko zadostil za svoj zločin izdajstva: 'Kako si moral biti navdušen, ko se je vžgalo! Moral si poljubiti prve plamene, ki so prišli do tebe, taki nebeški rešitelji so se ti zdeli. In tista prva opeklina... je bila hkrati radost brez primere: Urejeno. Stehtano. Sharmozirano. Bolečina za bolečino. Plamen za plamen. Smrt za smrt.' (str. 86)" (T. Debeljak, prav tam, str. 312). Javoršek meni, da se je Balantič zapisal v zgodovino slovenskega slovstva kot prvi pesnik izdajalec. Takole pravi: "Izdajalec je izdajalec in za izdajalca ni v normalnem življenju prostora, torej je zanj edina rešitev - smrt /.../ Balantič, tvoja smrt me navdaja s ponosom in olajšanjem." (T. Debeljak, prav tam, str. 313).

V domovini so torej Balantičevo smrt razlagali kot smrt neprostovoljnega domobranca, ki se je čutil izdajalca in se sam dal ubiti, da bi zadostil za svoj zločin; za "novi razred" pa je bil Balantič po Debeljakovih besedah resnični izdajalec, zato je razumljivo, da po letu 1945 v Sloveniji še ni izšla nobena

zbirka njegovih pesmi vse do izdaje pesniške zbirke *Muževna steblika* leta 1984.

Razen pesnikovih zadnjih pesmi, te naj bi zgorele v Grahovem, so zgoreli tudi njegovi rokopisi v Ljubljani - vse so 22. ali 23. maja 1945 po ukazu OZNE zažgali nemški ujetniki na vrtu pred hišo dr. Sajovica, kjer je do 5. maja živel tajnik generala Rupnika K. Podhorsky. Debeljak v svoji kritiki ugotavlja, da med Slovenci raste sloves Balantiča kot pesnika, saj ga Alojz Rebula (*Most* 1966, str. 47) uvršča v vrsto pesniških vrhov "od Prešerna prek Kosovela do Balantiča"; njegovo delo je v antologiji *Iz roda v rod duh išče pot* ter v *Živem Orfeju*; njegove pesmi so prevedene v poljščino, španščino, nemščino in francoščino ter obravnavane v literarnih zgodovinah pri Slodnjaku, Legiši, Smoleju... Meni, da je Balantičeva pesem osvojila slovensko izobraženstvo in mladino, ne pa tudi doma vladajočega "novega razreda", ker pač pesem domobranca - "naj je še tako lepa, ne sme biti dvignjena v kult, ker kot taka že pomeni reakcijo in protirevolucijo" (T. Debeljak, prav tam, str. 319).

Ciril Zlobec naj bi namreč že leta 1961 zapisal, da se "k slovenski književnosti ne more prištevati tista manjšina, ki ni šla z revolucijo, ali ki se je postavila na nasprotno stališče in zapustila s poraženim nasprotnikom Jugoslavijo". (Gl. *Glas Slovenske kulturne akcije*, julij 1961). (T. Debeljak, prav tam, str. 319). Literarna ustvarjalnost takih književnikov med vojno, pa tudi tistih pozneje v izseljenstvu, torej ni sodila v slovensko književnost. Leta 1973 je Aktiv Zveze komunističnih kulturnih delavcev dal napotila vsem članom, z besedami, "da ni mogoče v sedanjem (!) političnem trenutku podeljevati javnega (!) priznanja ljudem, ki so bili vseskozi nasprotniki današnje družbene stvarnosti..." (*Večer*, 15. septembra 1973).

Debeljak pravi, da je zato že dotiskana zbirka Balantičevih pesmi, ki jo je uredil in komentiral Mitja Mejak, že deset let v "bunkerju". Dokler domovina ne bo priznala tega pesnika, je dolžnost emigracije, "da nosi to 'skrinjo zaveze' po svetu, da jo nekoč izroči domovini v priznanje, v varstvo in v kontinuitetni razvoj od tradicije v bodočnost" (T. Debeljak, prav tam, str. 319).

V literarni kritiki *France Balantič, Pesmi, Meddobje XI/1970*, Buenos Aires, str. 61-66, Debeljak opozarja na pomanjkljivosti tretje izdaje Balantičevih pesmi pri Mohorjevi družbi v Celovcu, leta 1967. Prireditelj tretje izdaje B. R. se je namreč naslanjal na Debeljakovo drugo izdajo in ob tem zaradi nerazumevanja Debeljakovih opomb (ki ponekod tudi niso bile dovolj natančne)

zagrešil nekaj pomanjkljivosti (napačne razdelitve pesmi, nekaj tiskovnih napak...).

Predvsem pa se Debeljak v svojem prispevku spet ustavlja ob vzrokih za "neizdajo" Balantičevih pesmi v domovini, čeprav je bila "ta že nekajkrat napovedana pri Državni založbi, celo z imenom urednika Mitje Mejaka" (T. Debeljak, prav tam, str. 61). Meni, da je prvi in edini vzrok za odlašanje izdaje ta: "iskanje podatkov, ki bi mogli dokazati, da je bil Balantič notranje sicer pristaš OF, a je - kakor je Janež zapisal v svoji drugi izdaji *Pregleda zgodovine slovenske književnosti* - padel kot reven študent pod vpliv belogardističnih zagrizencev" (T. Debeljak, prav tam, str. 62).

Pesnikovo usodo primerja z usodo ukrajinskega pesnika Nikola Zerova - "ta je izginil na Solovjovkah, pa so ga sovjetski literarni kritiki po rehabilitaciji v času odjuge proglasili za svojega, češ da je padel kot žrtev stalinizma". Pričakuje podobne Balantičeve metamorfoze, zlasti še spričo Slodnjakovih hipotez: "... verjetno je, da je Balantič moral za rešitev iz Gonarsa obljubiti službovanje pri t.i. vaških stražah, ki bi naj zadržale razmah partizanstva in revolucije...". Debeljak torej meni, da Balantiča v domovini še niso vključili v uradno literarno zgodovino, ker "še niso našli načina, kako bi njegovo ustvarjanje prenesli z domobranske gladine na svoje področje, kakor se redno godi v sovjetski literarni zgodovini" (T. Debeljak, prav tam, str. 62).

V literarni kritiki *Karel Mauser in France Balantič, Meddobje XVII/1979*, Buenos Aires, str. 71-74, France Papež ob izidu pesniške zbirke Karla Mauserja *Zemlja sem in večnost* (uredil Tine Debeljak, opremila Bara Remec, Buenos Aires 1978) primerja Mauserjevo in Balantičevo poezijo po idejnosti, motiviki in psihologiji. Najprej spregovori o romantičnih izhodiščih pesniškega ustvarjanja Balantiča in Mauserja oziroma njunih razmerjih do narave in božanstva. Za Balantičevo poezijo je po njegovem mnenju značilno dramatično nihanje med zemeljskim in duhovnim, ki "končno preveša v duhovno" (F. Papež, prav tam, str. 72). Papež meni, da je Mauserjeva poezija bolj sorodna Balantičevi kot pa Murnovi: "Murn ostaja v bitni človeški stvarnosti, Mauser pa se, nasprotno, dviga v mistično religiozno nadstvarnost in nadčasovnost" (F. Papež, prav tam, str. 72).

Kot psihološke in motivne sorodnosti med Mauserjevo in Balantičevo poezijo omenja bogat jezik, sveže podobe, žalost, melanholijski, nemir... Mauserjevo poezijo uvršča v slovensko katoliško

liriko, ki gre "od Gregorčiča in Sardenka prek Kocbeka in Vodnika do Balantiča in Truhlarja" (F. Papež, prav tam, str. 72).

Po Papeževem mnenju Mauserjeva pesniška zbirka po tematiki slovenske katoliške lirike ni izvorno delo, ampak "izredno svež poganjek na drevesu, ki je bilo vsajeno v letih med obema vojnama in se je razraslo sredi najhujših viharjev..."; v svojem zatekanju v naravo pa je Mauser individualen - od tam se zateka v metafiziko, ki je za tedanje katoliško poezijo še vedno aktualna, vendar od pesnika že zahteva nov izraz.

O Balantiču v *Meddobju* piše tudi Ruda Jurčec (*Ob Balantiču, Meddobje* III/1956/57, Buenos Aires, str. 46-49).

Označi slog njegovih pesmi, njihovo obliko in vsebino ter poudari enotnost njegove pesniške sile in zgrajenost pesnikovih misli. V Balantičevi zapuščini odkrije načrte sonetnega venca, v katerih pesnik "načenja vizije, zasidrane v globine teologije in filozofije" ... (R. Jurčec, prav tam, str. 48). Pesnika primerja z njegovimi evropskimi sodobniki, kot so Paul Valéry, Arthur Rimbaud, Paul Verlaine, Charles Baudelaire, Sidney Keyes.

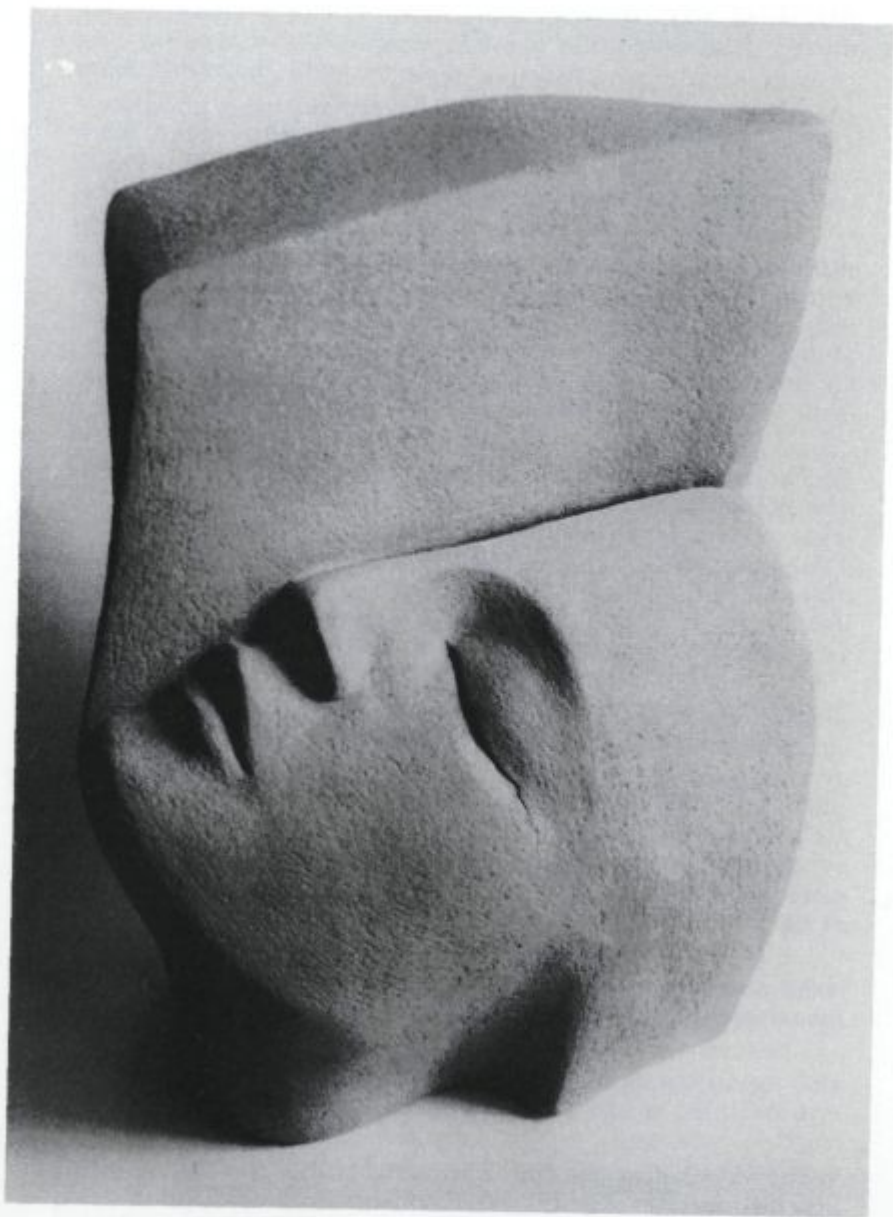
Jurččeveva kritika slika ozračje, v katerem so bili umetniki izbrani za nosilce vojnih pričevanj - medvojna negotovost, nemir in duhovna trenja. Govori tudi o pesnikovem hrepenenju po Bogu, o neizpolnjenem hrepenenju po miru (v pesmi *Poet vojnih časov*) in o smrti ("zdaj pridi, Smrt, odvrigel sem orožje!").

6.10 IVAN HRIBOVŠEK - PISMA ZAROČENKI

Tone Brulc v *Meddobju* objavi literarno kritiko *Čut časti v značaju pesnika Ivana Hribovška* (*Meddobje* XXV/1990, Buenos Aires, str. 304-310).

V njej izraža kritiko tistim, ki so v domovini po drugi svetovni vojni zamolčevali slovensko katoliško dediščino ter Balantiču, Hribovšku in Remicu očitali narodno izdajstvo. Predstavi tedanje komunistične kriterije in katoliški koncept: "na eni strani monopolna komunistična stranka, ki si je lastila pravico posegov v literaturo, na drugi strani z narodovo bitnostjo povezan katoliški koncept umetnosti, ki je odklanjal samo tisto, kar je bilo v nasprotju z etičnimi in moralnimi načeli ter narodno tradicijo... Komunistični kriteriji...: Naš? Pojdi in delaj! Nisi naš? K steni!" (T. Brulc, prav tam, str. 305).

Brulc pravi, da so bili pesniki in pisatelji tedanje dobe "vpreženi v partijski ekskluzivizem, ki ni prenašal druge resnice, ne dru-

Zalka Arnšek: "Razpoka" - žgana glina (33x13x23cm.)

gega pristopa k nji" (T. Brulc, prav tam, str. 305), in da zato ne v vojnem ne v povojnem obdobju ni moglo nastati nobeno večje slovensko literarno delo v prozi.

V eseju pa zlasti predstavi Hribovškova pisma pesnikovi zaročenki Anici - dve pismi sta z Dunaja - 20. 6. 1943, 30. 6. 1943; in dve iz Kamne Gorice - 10. 4. 1945, 27. 4. 1945 - kot "dokument časa, ki ponazarja dileme, pred katerimi je takrat stala mlada generacija Hribovška" (T. Brulc, prav tam, str. 305).

V pismih Hribovšek pogosto omenja čut dolžnosti in časti. Brulc se sprašuje, od kod Hribovšku tolikšno poudarjanje časti v pismih dekletu; kako, da je pesnik že maja 1945 trdno prepričan, da bodo Angleži domobrance vrnil, in ali je morda zaprte domobrance šel reševati iz čute časti? Brulc meni, da je bil pesnikov čut časti "globoko zraščena z (njegovim) idealizmom" (T. Brulc, prav tam, str. 306).

Hribovšek v svojih pismih razmišlja o življenju in smrti, o pravicah in dolžnostih, o poslanstvu in o prijateljstvu: "odkar sem pri domobrancih, nimam zunanjih prijateljev in nimam tovarišev, na katere bi mogel dosti dati in kateri bi me pogrešali"; o izdajstvu: "Kako naj vem, kaj si Ti predstavljaš o mojem 'izdajstvu?'; predvsem pa o časti: 'rajši častno umreti, kot izdati samo za trenutek pošteno in pravično stvar'" (T. Brulc, prav tam, str. 309).

Zanimivo bi bilo prikazati literarne kritike, ki so izšle v izseljenstvu in se dotikajo izseljenskih avtorjev in njihove literarne ustvarjalnosti. Ti avtorji so bili namreč dolgo časa prezrti, vendar so nekateri izmed njih ustvarili izjemna dela. Taka študija bi bila zanimiva, ker bi v prvi vrsti ponujala pregled izseljenske literarne ustvarjalnosti, po drugi strani pa so zanimive tudi same kritike, napisane v diaspori - vprašanje njihove objektivnosti, tehtnosti, nacionalnega pomena, po drugi strani pa še vprašanje jezika, sloga, kompozicije in ideje...

Ob pregledu obravnavanih literarnih kritik sem ugotovila nekaj značilnosti, ki so skupne povečini vsem kritikam, objavljenim v *Meddobju*.

Značilno je, da ob prikazu izbranega pisatelja in njegovega dela literarni kritiki pogosto predstavijo tudi njegovo politično prepričanje.

Nekateri literarni kritiki ocenjujejo dela izbranih književnikov preveč subjektivno in črno-belo, če so ti književniki drugačnega političnega prepričanja. To je opazno zlasti pri Beličiču, Papeževu in Debeljakove kritike pa so precej manj politično obremenjene in zato objektivnejše.

Ob literarni se pogosto pojavlja še družbena kritika, zlasti kritika novega družbenega reda v domovini, očitki državnemu nadzoru umetnosti, ob tem pa (in "v nasprotju" s tem) poudarjanje katoliških vrednot ter etičnih in moralnih načel.

Vloga literarnih kritik v *Meddobju* je velikokrat predstavitvena - gre za predstavitev ob izidu novih slovenskih literarnih del. V izbranih kritikah v *Meddobju* najdemo tudi pisanja o tematikah, ki (vsaj v okviru izbranih avtorjev) v *Sodobnosti* niso obravnavane. Ob analizi Župančičeve *Dume* kritiki tako spregovorijo o tematiki slovenskih izseljencev, v *Meddobju* najdemo predstavitve v Sloveniji še neznanega literarnega gradiva, npr. objavo Cankarjevih pisem Nartetu Velikonji; pisci opozorijo na problematiko literarnega ustvarjanja v zamejstvu (Rebula, Pahor) ter domovini očitajo, da zamejske pisce potiska "na rob" in jim ne prizna dovolj visokega mesta med slovenskimi književniki (članek Zore Tavčar iz leta 1992).

Jezikovno so literarne kritike v *Meddobju* na nekaterih mestih ohlapne, podobno je tudi s kompozicijo; besedišče je sem ter tja stilno zaznamovano (arhaizmi), včasih pa tudi zelo ekspresivno obarvano - zlasti Beličič je v svojih ocenah marsikdaj skoraj pretirano ironičen in ciničen, to pa večkrat na škodo objektivnosti svoje kritike.

Značilno je, da kritiki v *Meddobju* ob literarnih delih pogosto predstavijo tudi življenje izbranega književnika in v te predstavitve pogosto vključujejo tudi svoje poglede, ki so si jih ustvarili ob osebnih stikih z obravnavanimi književniki (zlasti F. Papež). V svojih prispevkih večkrat obravnavajo vprašanje krivde in nedolžnosti.

čprav sem literarne kritike v *Naši sodobnosti* in *Sodobnosti* pregledala manj natančno, sem tudi v njih opazila nekaj skupnih potez.

Literarni kritiki v tej reviji se ob ocenjevanju literarnih del povečini izogibajo neliterarnemu vrednotenju - npr. ocenjevanju književnikov glede na njihov življenjski nazor ali politično prepričanje. Jože Šifrer tako v svoji oceni Kranjčevega dela (1964) ugotavlja, da odnos do tematike NOB v slovenski literaturi še ni do kraja razčiščen, da pisci ostajajo na ravni črno-belega opisovanja, idealiziranja in čustvene patetike. Po njegovem bi bilo treba obdobje NOB podoživljati brez vsake patetične navlake. Meni, da v tej vrsti proze zaradi njene tesne navezanosti na slovensko polpreteklo literarno tradicijo prevladuje čustveni in nacionalno-politični vidik nad občeloveškimi in da oba še ne

najdeta pravega razmerja, čeprav je zavestno hotenje dostikrat drugačno.

Čeprav si literarni kritiki v *Sodobnosti* prizadevajo za kar se da objektivno ocenjevanje literarnih del, pa gre tudi v tej reviji za subjektivno izbiro avtorjev oziroma njihovih del. Značilno je, da literarni kritiki v *Sodobnosti* izbrana literarna dela pogosto predstavijo problemsko - na to kažejo že naslovi kritik - npr. *Eksistencialno doživetje v zgodnjem delu Stanka Majcna*, *Zapis o Gradnikovi Erotiki*, *Mit pesnika v Župančičevih Samogovorih*, v *Meddobju* pa so kritike bolj splošne.

Literarni kritiki skušajo osebno prizadetost in politično pripadnost književnikov puščati bolj ob strani ter se v svojih kritikah predvsem osredotočati na literarno problematiko, npr. na etično, karakterološko oznako oseb in drugo. Tematika je večkrat tudi vprašanje razmerja med subjektivno in objektivno krivdo, odnosa med notranjo človeško resnico in apriorno adoracijo načel (npr. ob oceni Potrčevega romana *Srečanje*).

Tudi v *Sodobnosti* predstavijo delo Pahorja in Rebule. Jože Šifer leta 1971 predstavi Pahorjeva razmišljanja o sodobnih družbenih dogajanjih - vprašanje slovenstva, njegovo opisovanje fašističnega zatiranja slovenstva na Primorskem med obema svetovnima vojnama, vprašanje nacionalne usode tistih, ki so ostali za mejami; Horvat pa v kritiki iz leta 1970 odmerja Rebuli visoko mesto med pisci slovenske intelektualne proze.

7 VIRI IN LITERATURA

7.1 TEORIJA ESEJA

Adorno, Theodor W., 1985,

Esej o esejih. - Zagreb (Povzeto po delu: T. W. Adorno, Filozofsko-sociološki eseji u književnosti, Biblioteka Suvremena misao, Zagreb 1985 (prevod dela *Noten zur Literatur*, Frankfurt am Main 1958, 1961, 1965, prevedla N. Čacinovič-Puhovski).

Baldick, Chris, 1990,

The Concise Dictionary of Literary Terms. - Oxford, New York.

Bachmann, Dieter, 1969,

Essay und Essayismus. - Stuttgart, Berlin, Kln, Mainz.

Bense, Max, 1974,

Esej in njegova proza (prevod clanka: Max Bense: Über den Essay und seine Prosa, Merkur 1/1947; prevedel Leopold Petrovic), v: Dialogi 1974, št. X, str. 623-630. - Ljubljana.

Fabb, Nigel; Durant, Alan, 1993,

How to Write Essays, Dissertations and Theses in Literary Studies. - London, New York.

- Flere, Djurdja, 1977,**
Francoski moralisti (spremna beseda, str. 157-171). - Ljubljana.
- Kmecl, Matjaž, 1977,**
Mala literarna teorija. - Ljubljana.
- Kos, Janko, 1979,**
Esej in Slovenci (spremna beseda v knjigi *Sodobni slovenski esej* in članek v *Sodobnosti* 27, 1979, str. 34-65). - Ljubljana.
- Lukcs, Georg, 1911,**
ber Wesen und Form des Essays, v: Die Seele und die Formen. Essays. - Berlin.
(srbski prevod: O suštini i obliku eseja. Pismo Leu Poperu (Firence, 1910),
v: Duša i oblici. Eseji. - Beograd, 1973, prevedla Vera Stojiž).
- Poniž, Denis, 1989,**
Literarni leksikon. Študije. Triintrideseti zvezek. Esej. - Ljubljana.
- Poniž, Denis, 1994,**
Šolski esej. - Ljubljana.
- Poniž, Denis, Barbarič Nada, Štrancar Marjan, 1993,**
Esej in šolski esej. - Ljubljana.
- Škreb, Zdenko, et al. (ur.), 1985,**
Rečnik književnih termina. - Beograd.

7.2 ESEJI IZBRANIH ESEJISTOV IZ REVIIJE MEDDOBJE

- Brumen, Vinko, 1963,**
Nekaj misli o sodobni izobrazbi, *Meddobje* VII, str. 2-7.
- Brumen, Vinko, 1964,**
K našemu kulturnemu položaju, *Meddobje* VIII, str. 256-264.
- Brumen, Vinko, 1964,**
O politiki in politikih, *Meddobje* VIII, str. 291-312, nadaljevanje v *Meddobju* 1965/
66, str. 106-157.
- Brumen, Vinko, 1965/66,**
Filozof France Veber, *Meddobje* IX, str.18-27.
- Brumen, Vinko, 1965/66,**
Pedagog Karel Ozvald, *Meddobje* XI, str. 231-238.
- Brumen, Vinko, 1967,**
Dialog med nami, *Meddobje* X, str. 180-196.
- Brumen, Vinko, 1970,**
Naš izseljenski tu in sedaj, *Meddobje* XI, str. 182-210.
- Brumen, Vinko, 1972,**
Širokosrčnost - krepost za naš čas, *Meddobje* XII, str. 84-106.
- Brumen, Vinko, 1975,**
Filozof France Veber - predstavljen svetu, *Meddobje* XV, str. 260-276.
- Brumen, Vinko, 1975,**
Franceta Vebra mesto v filozofiji, *Meddobje* XV, str. 108-134.
- Brumen, Vinko, 1978,**
Aleš Ušeničnik. Poizkus podobe filozofa in njegove filozofije, *Meddobje* XVI,
str. 21-64.
- Brumen, Vinko, 1978,**
Nekaj misli o mišljenju, *Meddobje* XVI, str. 191-208.

- Brumen, Vinko, 1978,
Vloga "zadevanja" v Vebrovih poteh do Boga, *Meddobje XVI*, str. 261-284.
- Brumen, Vinko, 1979,
Filozofski premisslji, *Meddobje XVII*, str. 15-35.
- Brumen, Vinko, 1979,
Filozofski premisslji (II), *Meddobje XVII*, str. 149-165.
- Brumen, Vinko, 1982,
Idealizmi - pravi in krivi, *Meddobje XVIII*, str. 15-25.
- Brumen, Vinko, 1982,
Dojemanje stvarnega, *Meddobje XVIII*, str. 188-202.
- Brumen, Vinko, 1983,
Janeza Janžekoviča nauk o spoznanju, *Meddobje XIX*, str. 63-79.
- Brumen, Vinko, 1983,
Od spoznatnosti do dokazanosti božjega bivanja, *Meddobje XIX*, str. 163-180.
- Brumen, Vinko, 1984,
Dobro in vredno, *Meddobje XX*, str. 210-231.
- Brumen, Vinko, 1984,
Naši naglavni grehi, *Meddobje XX*, str. 3-16.
- Brumen, Vinko, 1984,
Pisma o slovenstvu in slovenščini, *Meddobje XX*, str. 96-114.
- Brumen, Vinko, 1985,
Kultura in narodnost, *Meddobje XXI*, str. 87-108.
- Brumen, Vinko, 1985,
Filozofski premisslji (III), *Meddobje XXI*, str. 119-133.
- Brumen, Vinko, 1986,
Med znanostjo in vero, *Meddobje XXII*, str. 204-221.
- Brumen, Vinko, 1986,
O pojmu božjega bivanja, *Meddobje XXII*, str. 1-13.
- Brumen, Vinko, 1987,
Filozofski premisslji (IV), *Meddobje XXIII*, str. 16-27.
- Brumen, Vinko, 1989,
Filozofija in herezije, *Meddobje XXIV*, str. 210-223.
- Brumen, Vinko, 1989,
Po dialogu k spravi in enotnosti, *Meddobje XXIV*, str. 70-82.
- Brumen, Vinko, 1992,
Filozofski premisslji (V), *Meddobje XXVI*, str. 37-47.
- Brumen, Vinko, 1993,
Bit in bivanje, *Meddobje XXVII*, str. 193-197.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Iz govora Rude Jurčeca na 1. umetniškem večeru SKA, *Meddobje I*, str. 1-3.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Introitus, *Meddobje I*, str. 47-48.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Papinijeva nezgoda, *Meddobje I*, str. 49-50.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Ob zapiskih o slovenski književnosti, *Meddobje I*, str. 51-52.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Franois Mauriac - Lagneau, *Meddobje I*, str. 119-122.

- Jurčec, Ruda, 1954,
Graham Greene in Colette, *Meddobje I*, str. 123-125.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Franoise Sagan - Bonjour tristesse, *Meddobje I*, str. 125-126.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Saint-Beuve in kritika, *Meddobje I*, str. 197-198.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Boj za Cankarjevo podobo, *Meddobje I*, str. 199-200.
- Jurčec, Ruda, 1954,
Delež kritika Josipa Vidmarja, *Meddobje I*, str. 200-201.
- Jurčec, Ruda, 1955,
Pregelj in naš čas, *Meddobje II*, str. 40-57.
- Jurčec, Ruda, 1955,
Avantgardizem v sodobni literaturi, *Meddobje II*, str. 116-118.
- Jurčec, Ruda, 1955,
Glejte, sanjač prihaja, *Meddobje II*, str. 304-309.
- Jurčec, Ruda, 1956/57,
Ob Balantiču, *Meddobje III*, str. 46-49.
- Jurčec, Ruda, 1956/57,
Zelena miza, *Meddobje III*, str. 153-157.
- Jurčec, Ruda, 1958,
Dogajanje je skromno (I), *Meddobje IV*, str. 51-55.
- Jurčec, Ruda, 1958,
Dogajanje je skromno (II, III), *Meddobje IV* str. 170-172.
- Jurčec, Ruda, 1958,
Spomini od znotraj, *Meddobje IV*, str.252-258.
- Jurčec, Ruda, 1958,
Potovanje skozi čas, *Meddobje IV*, str.40-57.
- Jurčec, Ruda, 1959,
Vlak v Bariloče, *Meddobje V*, str. 149-157.
- Jurčec, Ruda, 1961,
Med črko in mislijo - beseda, *Meddobje VI*, str.209-222.
- Jurčec, Ruda, 1961,
Zaprta in odprta vrata, *Meddobje VI*, str.317-325.
- Jurčec, Ruda, 1963,
Boj z mlino na veter ali - od Sodobnosti do Sodobnosti, *Meddobje VII*, str. 190-199.
- Jurčec, Ruda, 1964,
Harmonika ni jezik, ne ve za hinavščino - pesem ni beseda, ne laže, *Meddobje VIII*, str.337-340.
- Jurčec, Ruda, 1965/66,
Sodobna memoarna literatura, *Meddobje IX*, str.270-297.
- Komar, Milan, 1954,
Korenine kačurstva, *Meddobje I*, str. 169-173.
- Komar, Milan, 1954,
S tokovi in proti tokovom, *Meddobje I*, str. 4-10 (1. del) in str. 84-87 (2. del).
- Komar, Milan, 1955,
Borba in ljubezen, *Meddobje II*, str. 278-282.

- Komar, Milan, 1956-57,
Razmišljanja ob razgovorih, *Meddobje* III, str. 237-243.
- Komar, Milan, 1959,
Razmišljanja ob razgovorih (II), *Meddobje* V, str. 3-9.
- Komar, Milan, 1959,
Razmišljanja ob razgovorih (III), *Meddobje* V, str. 120-125.
- Komar, Milan, 1961,
Zapiski iz velemesta, *Meddobje* VI, str. 127-130.
- Komar, Milan, 1963,
Vsakdanje glose I, *Meddobje* VII, str. 171-177.
- Komar, Milan, 1964,
Vsakdanje glose II, *Meddobje* VIII, str. 28-32.
- Lenček, Ignacij, 1954,
Pismo iz Nemčije, *Meddobje* I, str. 23-26.
- Lenček, Ignacij, 1955,
Puščava raste, *Meddobje* II, str. 1-5.
- Lenček, Ignacij, 1956-57,
Fragmenti o napuhu, *Meddobje* III, str. 217-228.
- Lenček, Ignacij, 1958,
Čas na tribuni, *Meddobje* IV, str. 220-229.
- Lenček, Ignacij, 1958,
Človek v nevarnosti, *Meddobje* IV, str. 6-15.
- Simčič, Zorko, 1954,
Nekaj misli ob sodobni književnosti, *Meddobje* I, str. 115-118.
- Simčič, Zorko, 1958,
Pripisi k dnevom - Buenos Aires, *Meddobje* IV, str. 56-68.
- Simčič, Zorko, 1959,
Iz zapiskov neznanega pisatelja, *Meddobje* V, str. 58-59.
- Simčič, Zorko, 1963,
Pen club - Coloquio de Buenos Aires - 1962, *Meddobje* VII, str. 215-235.
- Simčič, Zorko, 1964,
Pripisi k dnevom, *Meddobje* VIII, str. 36-50.
- Simčič, Zorko, 1965/66,
Literarni, potopisni in drugi zapiski, *Meddobje* IX, str. 158-176.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1955,
Razvijanje in križanje človeške narave, *Meddobje* II, str. 169-174.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1956-57,
Preobražanje sveta in beg pred njim, *Meddobje* III, str. 1-9.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1958,
Krščanska doraslost, *Meddobje* IV, str. 201-211.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1959,
Problem osebne pokorščine, *Meddobje* V, str. 93-99.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1961,
Revolucija, konservatizem in življenje kulture, *Meddobje* VI, str. 105-112.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1973,
Šest sestavkov iz slovenskega Leksikona duhovnosti, *Meddobje* XIII, str. 282-288.

7.3 ŠE DRUGI ESEJI V MEDDOBJU

- Arko, Tone, 1987,
Kultura in prosveta, to naša bo osveta?, *Meddobje* XXIII, str. 281-297.
- Bergant, Franc, 1978,
Miti v Sv. pismu, *Meddobje* XVI, str. 220-236.
- Brulc Tone, 1990,
Povezava treh Slovenij: namen, pravice, dolžnosti, *Meddobje* XXV, str. 71-88.
- Čuk, Alfonz, 1963,
Trojno zdravje, *Meddobje* VII, str. 158-168.
- Čuk, Alfonz, 1966,
Cerkev in ateizem, *Meddobje* IX, str. 264-268.
- Čuk, Alfonz, 1970,
Religiozna tematika v luči sodobne psihologije, *Meddobje* XI, str. 22-45.
- Čuk, Alfonz, 1973,
O odtujitvi modernega človeka, *Meddobje* XIII, str. 292-300.
- Čuk, Alfonz, 1974,
O človeški napadalnosti, *Meddobje* XIV, str. 222-230.
- Detela, Lev, 1961,
Kultura za rdečimi zasloni, *Meddobje* VI, str. 205-208.
- Detela, Lev, 1963,
Slovenska povojna književnost v domovini, *Meddobje* VII, str. 99-121.
- Detela, Lev, 1970,
Problem kulturnega ustvarjanja v našem času, *Meddobje* XI, str. 77-79.
- Gaber, Stanko, 1963,
Tehnika in kultura, *Meddobje* VII, str. 75-82.
- Glušič, Helga, 1995,
Književnost v publikacijah SKA (ob 40. obletnici njene ustanovitve), *Meddobje* XXVIII, str. 63-71.
- Gogala, Mirko, 1972,
Problematika naše politične emigracije v luči cerkvenega nauka, *Meddobje* XII, str. 14-40.
- Gogala, Mirko, 1975,
Integracija in asimilacija pri izseljencih, *Meddobje* XV, str. 24-39.
- Gogala, Mirko, 1992,
Ideologija, politika in vera, *Meddobje* XXVI, str. 168-182.
- Kopušar, Milan, 1975,
Kristus in nespamet, *Meddobje* XV, str. 51-58.
- Kopušar, Milan, 1975,
Marija in sodobnost, *Meddobje* XV, str. 233-238.
- Kos, Vladimir, 1970,
O staranju zamejskega ustvarjanja, *Meddobje* XI, str. 159-160.
- Kukovica, Alojzij, 1970,
Verska kriza našega časa po sodbi nekaterih znanih teologov, *Meddobje* XI, str. 298-302.
- Kukovica, Alojzij, 1974,
Cerkev in Tomaž Akvinski od Leona XIII. do danes, *Meddobje* XIV, str. 121-124.

- Kukovica, Alojzij, 1986,**
Možnost naravnega spoznavanja Boga s teološkega vidika, *Meddobje XXII*, str. 225-236.
- Papež, France, 1974,**
Še en prispevek v spomin na Tomaža Akvinskega in tomizem, *Meddobje XIV*, str. 227-240.
- Rakovec, Karel, 1956/57,**
K anketi 1957, *Meddobje III*, str. 282-283.
- Rener, Mirko, 1958,**
Alojzij Geržinič - Irenej F. Baraga, *Meddobje IV*, str. 72.
- B., T. (Celovec), 1958,**
Pisma, *Meddobje IV*, str. 302.
- Velikonja, Jože, 1990,**
Dinamičnost slovenskih vezi s svetom in beg možganov, *Meddobje XXV*, str. 63-70.
- Vodeb, Rafko, 1959,**
Prispevi k zapiskom neznanega pisatelja, *Meddobje V*, str. 158-165.
- Žakelj, Vinko, 1970,**
Vera v sodobnem svetu, *Meddobje XI*, str. 137-145.

7.4 LITERATURA O IZSELJENSKI TEMATIKI

- Brumen, Vinko, 1980,**
Naš in moj čas. Zakaj sem tudi sam filozofiral (spremna beseda), str. 7-13.
- Buenos Aires.
- Brumen, Vinko, 1992,**
Argentinski spisi. - Ljubljana.
- Debeljak, Tine, 1964-65,**
Pogovor z Milanom Komarjem, Ob priliki izida njegove knjige filozofskih esejev *Pot iz mrtvila*, Glas SKA, str. 4.- Buenos Aires.
- Debeljak, Tine, 1975,**
Trideset let zdomske emigracijske književnosti (1945-1975), v: *Zbornik Svobodne Slovenije 1973-1975*, str. 381-437.- Buenos Aires.
- Detela, Lev, 1991,**
Slovenska zdomska književnost zadnjih let, v: *Dialogi 7*, str. 91.
- Hribar, Tine, 1990,**
Pogovor z Vinkom Brumnom, *Nova revija*, str. 1705-1708. - Ljubljana.
- Jenšterle, Marko, 1991,**
Z argentinskimi Slovenci. - Ljubljana.
- Jerman, Frane, 1992,**
Filozofska misel Vinka Brumna, v: *Argentinski spisi*, str. 121-127. - Ljubljana.
- Lenček, Ignacij, 1984,**
Rast v resnici in ljubezni. - Buenos Aires.
- Mislej Irene, 1992,**
Razmišljanje o zdomstvu Vinka Brumna, v: *Argentinski spisi*, str. 7-14. - Ljubljana.
- Rot, Andrej, 1993,**
Slovenska beseda v Argentini, spremna beseda h knjigi *Ob srebrni reki*, str. 308. - Ljubljana.

- Rot, Andrej, 1994,
Republika duhov. - Ljubljana.
- Simčič, Zorko, 1994,
Včerašnji članki in pripisi, Zbornik SKA, Buenos Aires - Celje, str. 22-38.
- Simčič, Zorko, 1994,
Na molk obsojeni, *Mohorjevo koledar*, Celje, str. 56-57.
- Truhlar, Karel Vladimir, 1974,
Leksikon duhovnosti. Uvodne besede. - Celje, str. 5-8.

7.5 IZBRANE LITERARNE KRITIKE IZ MEDDOBJA IN NAŠE SODOBNOSTI OZIROMA SODOBNOSTI

- Beličič, Vinko, 1954,
Ivan Potrč, Na kmetih, *Meddobje* I, št. 3, str. 155-156.
- Beličič, Vinko, 1955,
Zgubljena vera, novi roman Miška Kranjca, *Meddobje* II, št. 1/3, str. 136-140.
- Beličič, Vinko, 1983,
Alojz Gradnik. Ob 100-letnici pesnikovega rojstva, *Meddobje* XIX, št. 1/2, str. 46-53.
- Brezovar, Marjan, 1961,
Boris Pahor, Na sipini, *Naša sodobnost* IX, št. 4.
- Brezovar, Marjan, 1962,
Mira Mihelič, Mladi mesec, *Naša sodobnost* X, št. 12, str. 1137-1138.
- Bruč, Tone, 1987,
Kocbekov zbornik, *Meddobje* XXIII, št. 3/4, str. 298-302.
- Bruč, Tone, 1990,
Čut časti v značaju pesnika Ivana Hribovska, *Meddobje* XXV, str. 304-310.
- Debeljak, Tine, 1970,
France Balantič, Pesmi, *Meddobje* XI, str. 61-66.
- Debeljak, Tine, 1973,
Ob tridesetletnici Balantičeve smrti, *Meddobje* XIII, str. 308-319.
- Detela, Lev, 1970,
Izzveneli poet (Ein verschollener Dichter) (K 49. rojstnemu dnevu pomembnega slovenskega lirika Franceta Balantiča, 29. novembra, in k njegovemu 27. smrtnemu dnevu, 24. novembra), *Meddobje* XI, str. 311-313.
- Horvat, Jože, 1970,
Alojz Rebula, V Sibilinem vetru, *Sodobnost* XVIII, št. 2, str. 206-209.
- Jurčec, Ruda, 1955,
Alojz Rebula. Devinski sholar, *Meddobje* II, št. 1/3, str. 134-135.
- Jurčec, Ruda, 1956/57,
Ob Balantiču, *Meddobje* III, str. 46-49.
- Kos, Janko, 1969,
Mit pesnika v Župančičevih samogovorih, *Sodobnost* XVII, št. 8-9, str. 839-846.
- Kovič, Kajetan, 1962,
Zapis o Gradnikovi erotiki, *Naša sodobnost* X, št. 8-9, str. 698-706.
- Papež, France, 1970,
Alojz Rebula - V Sibilinem vetru, *Meddobje* XI, str. 303-306.

- Papež, France, 1972,**
Boris Pahor, Odisej ob jamboru, *Meddobje* XII, št. 4, str. 313-319.
- Papež, France, 1978,**
Oris podobe Otona Župančiča. Za stoletnico pesnikovega rojstva, *Meddobje* XVI, št. 4, str. 328-334.
- Papež, France, 1979,**
Karel Mauser in France Balantič, *Meddobje* XVII, str. 71-74.
- Papež, France, 1982,**
Edvard Kocbek. Njegov čas in njegovo delo, *Meddobje* XVIII, str. 208-220.
- Pibernik, France, 1965,**
Boris Pahor, Parnik trobi nji, *Naša sodobnost* XIII, št. 4, str. 371-373.
- Pogačnik, Jože, 1994,**
Idejno-estetska izhodišča v Kocbekovi pesniški zbirki *Groza*, *Sodobnost*, str. 899-904.
- Rakovec, Karel, 1979,**
Boris Pahor, Spopad s pomladjo, *Meddobje* XVII, št. 1, str. 74-75
- Šifrer, Jože, 1964,**
Miško Kranjec, Mladost v močvirju, *Sodobnost* XII, št. 1, str. 79-82.
- Šifrer, Jože, 1964,**
Miško Kranjec, Vrabci na dvorišču, *Sodobnost* XII, št. 3, str. 278-280.
- Šifrer, Jože, 1964,**
Ob tetralogiji Miška Kranjca, *Sodobnost* XII, št. 9, str. 915-919.
- Šifrer, Jože, 1966,**
Miško Kranjec, Ukradena ljubezen, *Sodobnost* XIV, št. 6, str. 644-647.
- Šifrer, Jože, 1967**
Miško Kranjec, Rdeči gardist, *Sodobnost* XV, št. 8-9, str. 923-927.
- Šifrer, Jože, 1968,**
Miško Kranjec, Na cesti prvega reda, *Sodobnost* XVI, št. 4, str. 430-431.
- Šifrer, Jože, 1969,**
Ivan Potrč, Onkraj zarje, *Sodobnost* XV, št. 4, str. 433-436.
- Šifrer, Jože, 1971,**
Boris Pahor, Skarabej v srcu, *Sodobnost* XIX, št. 8-9, str. 922-925.
- Štih, Bojan, 1963,**
Ivan Potrč, Srečanje, *Sodobnost* XI, št. 6, str. 554-555.
- Tavčar, Zora, 1992,**
Alojz Rebula, Portret, *Meddobje* XXVI, št. 3-4, str. 310-311.
- Urbanc, Peter, 1986,**
Mira Mihelič, *Ure mojih dni*, *Meddobje*, str. 166-168.

OPOMBE:

1. Milan Komar: Razmišljanja ob razgovorih, *Meddobje* III, 1956/57, str. 237-243.
2. Milan Komar: Zapiski iz velemesta, *Meddobje* VI, 1961, str. 127-130.
3. Milan Komar: Vsakdanje glose I, *Meddobje* VII, 1963, str. 171-177.
4. Mišljena je seveda politika slovenske emigracije v Argentini.

TRI NOVE KNJIGE

Lansko leto in letos so izšle 3 knjige, katerih vsebina se mi kaže na nek način tesno povezana. Prva govori o slovenski preteklosti od začetka druge svetovne vojne do dobe po samostojnosti, pa tudi o sedanjosti in prihodnosti. Druga je bolj osebno doživetje domobranstva in pregnanstva, vendar išče tudi vzroke za nekatera doslej še sporna dejstva. Tretja opisuje kolaboracijo med boljševiki in Nemci v letih 1914-1918

Po stroki nisem ne zgodovinar ne literarni kritik. Vendar se mi zdi primerno približati vsebino knjig in dodati nekaj pripomb.

Marko Kremžar,

Med smrtjo in življenjem

Nekaj pogledov na včeraj in jutri

Družina, Ljubljana 2000

122 strani

Že v Uvodu Branko Rozman vzpostavlja: "Stare sile so se po vzniku demokracije, potem ko so se za kratek čas poskrile iz strahu pred zasluženno kaznijo, polastile večine vzvodov moči na vseh področjih (...) S teh pozicij oblasti obvladujejo naš celotni prostor in ga dušijo..." Pravi tudi, da se Kremžarjevo delo bistveno razlikuje od partijskega pisanja v tem, da zavestno hoče prikazati samo resnico.

Zelo primerno je, da Kremžar v zadnjem poglavju daje podatke o knjigah, ki "osvetljujejo obravnavano obdobje".

Naslov, ki ga je Kremžar dal svojemu delu dobro označuje to, kar popisuje. Dejansko gre za nihanje - in bojevanje - med življenjem in smrtjo, ki se je začelo s komunistično revolucijo in njenimi nasledki v različnih obdobjih (bratomorna vojna, vaške straže, domobranstvo, 3. maj, beg v tujino, na tujih tleh)

in ki še traja (prehod iz totalitarizma v demokracijo, sprava brez resnice, diaspora-narod, država-Cerkev, država-narod, preživetje naroda). Omenjena obdobja in napetosti dajejo tudi vsebino in naslov večini poglavij.

Morda bi kdo rekel, da je vse to, o čemer piše Kremžar že poznano. Toda premalo je še v domovini in zdomstvu del, ki bi bile dosegljive vsem morebitnim bralcem po svoji strnjjenosti in brez otežkujočega znanstvenega aparata, kateremu se pisec namerno izogiblja.

Kremžar ne mara pisati zgodovine, pa tudi ne spominov (9). Spomini, pravi, ki ne bi temeljili na zapiskih, bi bili podobni fotografiji, na kateri bi se zakrivalo več posnetkov. Ob tolikem delu ni imel časa za zapisovanje. To pa se je dogajalo tudi drugim! Kremžar priznava, da je svojčas ostro obsojal starejše, ki niso pisali spominov, a zdaj jih razume: "Niso pisali dnevnikov, kasneje pa se niso čutili upravičene, da bi sodili o zapletenih dogodkih in osebah svojega časa." (ib.) Graditi in ohraniti zvestobo narodu v zdomstvu je bilo zanje potrebnejše in važnejše. Zgodovinarji bodo mogli dobiti pravo sliko o njih iz njihovega dela, čigar sadove uživajo njihovi potomci.

Kremžar sodi, da ne bi mogel dopolniti tega, kar so obširneje napisali drugi. Vendar se mu je zdelo primerno napisati nekaj pogledov na vprašanja, "ki se nam zastavljajo vedno znova, tako v odnosu do preteklosti kakor tudi do sedanjosti in posredno do prihodnosti našega rodu."

Dr. Rozman je poudaril, da Kremžar hoče pisati resnico. Najboljši dokaz za to so številna mesta v knjigi, kjer (sicer prizanesljivo) nakazuje napake in pomankljivosti političnih in vojaških voditeljev na proukomunistični - oz. bolje: narodni, slovenski - strani, tako med vojno in revolucijo, kot za časa diktature in po samostojnosti (npr.: 19, 24, 25-26, 41-2, 44, 56, 58, 59, 64, 79 idr.).

Važen je kratko utemeljen popis nekaterih pomembnih dejstev: komunistična revolucija kot glavni vzrok drugačne osvobodilne borbe kot pa so jo vodili iz izvedli drugi zasedeni narodi (11-15); komunisti kot začetniki in glavni krivci za bratomorno vojno (16-27; 42); komunisti kot edini resnični sodelovalci z okupatorjem (33-38); pomanjkanje političnih in narodnih voditeljev v Sloveniji in v eksilu ter razlogi za to (23); kljub temu, da narodna (predvsem katoliška) stran ni začela napadati komuniste, so ti začeli s klevetanjem in nato s poboji (24); katoliški tabor ni bil ne miselno ne organizacijsko pripravljen na revolucijo pod okupacijo (25) in še manj na sistematično

laganje (44-49); načrtno napadanje Cerkve in njenih pastirjev (28-30); barantanje z angleškimi oficirji (v tem primeru nočem zapisati častniki), v katerem so slovenski komunisti zamenjali izgubo Koroško za pobitje Slovenske narodne vojske (36-38); pomen Slovenske legije v Vaških stražah (41-42); pomanjkljivost Vaških straž, ki so bile le obrambne (42), medtem ko je z domobranstvom protirevolucionarni tabor prešel v ofenzivo (51-52); notranja ilegala v domobranstvu, skoraj popolnoma razbita po okupatorju novembra 1944, kar je imelo usodne posledice (53-54); pomen 3. maja (55-59); "celovška zarota" (59); razlika med revolucijo v Sloveniji po eni strani, pa v Hrvaški in Srbiji po drugi (66); dejstvo doslej uradno neraziskanega in nepriznane rododomora (genocida) po vojni (65-66); itd.

Pomembna so tudi **razna Kremžarjeva poročila** - o nekaterih bodo marsikateri prvič zvedeli, drugi pa se z vsemi morda ne bodo strinjali: o načrtovanju delovanja slovenskih političnih voditeljev po okupaciji (26); o sestavi Vaških straž (41-43); o nastanku domobranstva (50-51); o delovanju in "legitimnosti" slovenske ilegale (s. 56-58); o razlogih za umik preko Ljubelja (60-61); o slovenskih skupnostih v zdomstvu, ki niso bile geto (70); o delovanju političnih voditeljev v emigraciji (71-74); o nastanku demokratskih strank v domovini in sestavi Demosa, o pomembnosti predsednika Kmečke zveze Ivana Omana (ki ga Kremžar primerja z Lech Walesom), o zasuplosti partije nad prvim porazom, o preoblikovanju strank, o glavnih napakah Demosove vlade (ni zamenjala sodnikov, ni odpravila Zbora združenega dela, ni prišlo do lustracijskega zakona itd.), o novi ofenzivi in (začasni!) zmagi v liberalne kapitaliste prelevljenih partijcev (75-80); itd. S tem v zvezi Kremžar upravičeno trdi: "Ustvarjati demokracijo, pa prepustiti vse medije nekdanjim totalitarcem, je težko razumljiva slovenska posebnost" (79).

Kremžar poudarja kot znak politične zrelosti, da se kljub pomanjkljivostim in zlorabam celoten prehod iz diktature v zares demokratično in pravno državo izvaja v miru (80). Prav tako, da je **govorjenje o revanšizmu iznajdba partijske propagande**, pri čemer pa malokdo pomisli na to, da beseda pomeni povračanje enakega z enakim, s čimer revolucionarji priznavajo, da so zakrivali nekaj hudega (81). **Emigracija ni nikoli govorila o maščevanju**, ravno nasprotno (81 idr.). Že pred leti je Kremžar zapisal, da utegne biti po zlomu komunizma začetek družbene prenovе v tem, "da začnemo vračati besedam njihov pravi pomen" (86). Piše tudi, da resnica razburja duhove in vzbuja nasprotja (84), kar me spominja na znano knjigo kard. Daniélouja "Pohujšanje resnice". Kdor hoče

udoben mir – jaz bi rajši rekel samo: udobnost, ali pa "tranquillitas" namesto "pax" - se zato rajši ravzema za relativizem resnic.

Izrednega pomena je Kremžarjev pojem o vesoljni Sloveniji, ki ga je prvič omenil leta 1964, dokočno pa izrazil leta 1973 s himno "Slovenija v svetu", katero si je osvojila vsa SPE (88-92); pojem, ki ga oblasti RS kar ne morejo ali nočejo sprejeti.

V pg. *Povezava različnosti* (93-96) se Kremžar povrača na zamisel o škofiji za Slovence na tujem, ki je bila v prejšnjih desetletjih večkrat izražena v emigrantskih krogih. Mislim, da bi se slovenski škofje temu verjetno upravičeno upirali, ker slovenski primer ni enak ukrajinskemu, s katerim ga primerja Kremžar. Toda če bi – Bog ne daj! – slovenski škofje spet ne bili svobodni?

Večkrat omenja Kremžar, da se mlada RS ne vede zmerom kot slovenska država (94 idr.) Zdi se mi, da se Kremžar moti, ko misli, da bi RS morala – ali sploh mogla! - zahtevati v politiki do manjšin recipročnost od svojih sosedov, - ne: sosed! – (95.).⁽¹⁾

V pg. o odnosih med državo in Cerkvijo (97-103) Kremžar soglaša z ustavno odločbo o ločitvi Cerkve in države. Upravičeno pa vztraja na tem, da po izjavah RS hoče v EZ, ne ravna pa v skladu z načeli, ki vladajo v glavnih zahodnoevropskih demokracijah.⁽²⁾

Silno važno je poglavje o razmerju med narodom in državo (104-109). Kremžar utemeljeno trdi, da je narod obstal več kot tisoč let brez svoje države, in da bo moral kot tak preostati tudi po vključitvi RS v EZ. Tako kot je bilo napak, da so v času komunistične diktature predstavljali narodno skupnost kot nekaj preživetega in so hoteli zamenjati narodno zavest z razrednim načelom, bi bilo tudi sedaj popolnoma zmotno, ako bi istili ali zamenjavali današnjo državo Slovenijo s slovensko narodnostjo in bi bolj kot narodno zavest poudarjali državno. Ni mogoče kratko malo zavreči ideal Zedinjene Slovenije. Kremžar spominja na to, kako je leta 1933 nekdanja SLS dopolnila narodni program s Slovensko deklaracijo: ker ni bilo mogoče uresničiti zahteve po zedinjenju vseh Slovencev v eno državo, naj bi politično avtonomna, kulturno živa, gospodarsko trdna in socialno pravična Slovenija postala privlačno središče za vse ostale dele naroda. V EZ, kjer ne bo meja, bo še lažje ustvariti tako narodno kulturno enoto!

Zadnje pg. *Živeti in preživeti* (110-117) posveča Kremžar razmišljanju o slovenski prihodnosti začeniši s težkim vprašanjem

o preživetju zaradi zmanjševanja rodnosti. Upravičeno trdi, da je partija leta 1941 pričela svoj boj za oblast z vrsto umorov in s tem položila temelje kulturi smrti. Z načrtnim zavajanjem in materialistični hedonizem je partija v skoraj petdesetih letih to kulturo smrti strahotno povečala. Kremžar trdi, da je mogoče izgubiti ne le slovenske nepremičnine; ampak celo to, da popolnoma izumrje slovenski narod. Predlaga pa tudi možne rešitve: od večjega naravnega prirastka do naselitve – ne: vrnitve! – zdomcev z družinami. Če bi RS dosegla, da bi se z njeno pomočjo vsako leto nastanilo okrog 200 do 300 družin, bi ta dotok v 20 letih prispeval več kot je sedanje letno število rojstev v Sloveniji. Koliko skoraj popolnoma ali čisto praznih velikih hiš je danes v Sloveniji – ki jih znajo pokupiti tujci! –, v katerih bi se mogli naseliti potomci slovenskih izseljencev. Kremžar spominja na preroške besede nadškofa Vovka ob petstoletnici ljubljanske škofije, da znata pomehkuženje in sebično iskanje užitkov izbrisati slovenski narod iz obličja zemlje. S papežem Janezom Pavlom II. trdi, da “gre prihodnost človeštva prek družine”. Končava, da navsezadnje gre za spreobrnjenje, ki je zasebna odločitev in božji dar. Preobstoj naroda na prelomu tisočletja je odvisen od dejavne odločitve večine današnjega rodu za resnico in življenje.

Moram priznati, da sem tudi jaz dr. Kremžarju očital to, da nič ne piše (ali objavlja) o političnem delovanju SPE, predvsem SLS in NO. Tudi se nisem strinjal s tem, kar je v zadnjih letih knjižno objavljal, ker sem bil mnenja in sem še, da bi, npr., katoliško zamisel o pravični družbeni ureditvi Slovenije bolje predstavil kak v domovini živeči strokovnjak; da bi se zato dr. Kremžar moral posvetiti drugim, morda samo njemu poznanim zadevam. S to knjigo pa me ni razočaral. Prepričan sem, da mu moramo biti zanjo hvaležni.

Marijan Eiletz,

Moje domobranstvo in pregnanstvo,

Mohorjeva družba, Celje 2000

254 strani

Najprej dogodek povezan s predstavitvijo Eiletzeve knjige. Dan po predstavitvi mi je mag. Rozina Švent pisala “pod močnim vtisom” tiskovne konference, na kateri je bilo veliko ljudi, a samo dva zgodovinarja. “Bistvo diskusije je bilo v tem, da so vsi po vrsti ugotavljali, da bi tovrstnih spominov moralo iziti še več. Tako prihaja do anomalije, da imamo na eni strani

celo množico 'partizanskih spominov', ki zagovarjajo eno 'resnico', na drugi (domobranski) pa zija velika praznina." V odgovoru sem ji nekoliko krepko zapisal: da je veliko tim. partizanskih zapisov izmišljenih; da so, žal, komunisti veliko takih, ki bi mogli kaj zapisati, pobili; da je bilo treba v zdomstvu izbirati med ustvarjanjem zgodovine (z zastonskim poznournim večernim in konectedenskim delom za skupnost) ali pa pisati zgodovino. Vendar ima mag. Švent v glavnem prav, ko piše, da bi "ljudje v tujini" morali neprimerno bolj skrbeti za ohranjanje zgodovinskega spomina in pisati, pisati... Ima prav, ko nam nekako očita, da se tega premalo zavedamo. Zanašamo da se drug na drugega - "čas pa beži in že je preveč takih, ki so svoje spomine odnesli s seboj v grob." Vprašanje je tudi, koliko je sploh še na razpolago arhivskega gradiva, s katerim bi se slovensko zgodovinopisje moglo ukvarjati, - če bi seveda bilo glede tega doma kaj več zanimanja!

Na koncu Eiletzeve knjige sta objavljena dva kratka spisa: občutene *Vzporednice* (237-247) Jožeta Snoja, bratranca Eiletzevega prijatelja Marjana Snoja; in neka začetna, a važna kritika zgodovinarja Borisa Mlakarja (248-252)

Eiletzu beseda dobro teče. Zato se njegova knjiga lahko bere. Poudariti pa je treba, da sem pa tja vstavlja kakšno globlje razmišljanje (11 idr.). Zagradi že z uvodom, kjer opisuje svoje doživetje enega izmed tolikerih atentatov, ki jih je Argentina trpela vsaj od leta 1969 in tja do 1980, bodisi z leve (IV. Internacionala) ali desne (trojni A ipd.) ali obeh. SPE je tedaj mnogo pisala o marksistični nevarnosti za Argentino. Eiletzevo vprašanje: "Smo torej prišli z dežja pod kap?" dobro izraža to občutje.

Odgovarjaje naslovu, je knjiga razdeljena na **dva dela**: *Domobranstvo* (do 174) in *Pregnanstvo* (do 252) Takoj postane jasno, da je pisec dal večjo pomembnost prvemu delu, ki je časovno neprimerno krajši; morda z namenom, da kdaj drugič natančneje popiše svoje življenje in delovanje v pregnanstvu? E. si je zamislil svoj popis z vrsto neoštevilčenih poglavij, ki sicer delno odgovarjajo zaporednim dobam, vendar je zaznati, da ima vsako poglavje neko osrednjo temo, okrog katere razvija svoje spomine. Zamisel je posrečena in prispeva k lažjemu branju in razumevanju.

Tako, npr., pod naslovom *Maribor* (14-32) popiše na kratko družinsko okolje in svojo mladost. Nedvomno je, da je vse to imelo velik vpliv na Eiletzev osebni razvoj in bodoče udeleževanje. Oče, po izvoru Prekmurec, rojen v Tržiču pri Trstu,

ki po vojevanju na soški fronti živi in deluje v SLS v Ljubljani in se potem preseli v Trbovlje, od koder je avtorjeva mati, se nato premakne v koroški Slovenjgradec, kjer se rodi avtor, zatem pa v Maribor, nazadnje kot okrajni glavar dokler niso vdrli Nemci, zaradi katerih se je družina morala zateči v Ljubljano. S popisom očetovega delovanja, družbenega okolja, družinskih in svojih prijateljev ter znancev nam E. približa tisto dobo, s tem pa nam daje tudi podatke za razumevanje njegove osebnosti in njegovih kasnejših odločitev. Predvsem je treba poudariti družinsko okolje – kar večkrat mimogrede omenja E v knjigi: položaj očeta v SLS in SL in materin vpliv, ne le z molitvijo, ampak s pogostimi krepkimi posegi v življenje in odločitve sinov.

V pg. *Ljubljana* (33-38) E. opisuje tedanje ljubljansko okolje, s tolikerkimi begunci iz vseh koncev Slovenije. Na svojem lastnem zgledu pokaže, kako posameznik, pogmoten v množici, lahko podleže strasti uničevanja. Izraža začudenje nad tem, da so nekateri slovenski politiki z dr. Natlačenom na čelu šli prosit Nemce, naj oni zasedejo Ljubljansko pokrajino; menda so se bali, da bi Italijani ravnali enako kot s Primorci.⁽³⁾ Čudno se mu je zdelo tudi, da so na videz vsi mirno čakali osvoboditve po zahodnih zaveznikih; šele leta 1995 je bral v Slovincu, kar je s tem v zvezi napisal Tone Skubic, da je bil vzrok v tem, ker da smo dejansko ostali brez političnih voditeljev.

E. piše nato o svojem delovanju pri *Frančiškovih križarjih* (39-42) in o svojih prijateljih. V dveh pg. se ukvarja z dvojnimi (ali trojnimi) agentom *Milošem Kobalom* (43-46, 126-126; 120-121). Omenja, kako da sta obe strani trdili, da srednje poti ni, dejansko pa da je večina Ljubljančanov tedaj zavzela oprezniško držo.⁽⁴⁾

V pg. *Slovenska legija* (47-53) odkriva E. skoraj samo z anekdotami svoje delovanje v tej vojaški sili SLS.⁽⁵⁾ Nekatera doživetja so bila zabavna, druga so bila manjši napadi na komuniste, tretja pa razodevajo podlost nekaterih somišljenikov OF, ki so ovadili njegova brata, češ da delujeta proti okupatorjem. Iz zadnje zgodbe je potegnil E. nekaj žalostnih zaključkov: začel je spoznavati pravila umazane "igre", v katero so nas potegnili "osvoboditelji"; ne odkrit frontalen boj, ampak kolaborantstvo, ovaduštvo, laž in izdajstvo (53). Na kratko popiše E. tudi svoje izkušnje s stražarji, ki jih je sčasoma začel bolj ceniti.

Dve kratki pg. namenja E. srečanjem z *Zorkom Simčičem* (54-56) in prijatelju *Andreju Benetu* (57-59). Zgodovinsko važen ja zapis o zamisli Jožeta Mavriča za (Simčičev) tekst o operi *Krst pri Savici*.

V pg. *Italijanska okupacija* (60-62) prinaša E. svojo razlago o stališču SL do članov KA in Stražarjev. Ima prav, ko trdi, da se niso vsi pokorili Tomčevim ukazom; sam E. omenja delovanje asistenta KA, Glavača (50). Po kapitulaciji Italije je E. prejel sporočilo od tovariša Marjana Snoja, sina ministra v kraljevski eksilski vladi, da je treba oditi na teren. Res so se v Rokodelskem domu zbrali vsi člani propagandnega odseka, kamor je bil poslan po podoficirskem tečaju, in odšli proti Turjaku.

V pg. *Turjak* (63-68) opisuje pot do tega gradu, pa tudi dvojnost svojega doživljanja v dvomih in zanosu. Kasneje je zvedel, da se je tedaj po Dolenjskem in Notranjskem zbralo okrog 8.000 protikomunističnih borcev, medtem ko je bilo partizanov komaj 6.000. A ti so bili bolj organizirani, medtem ko so se njihovi častniki vseprek prepirali.⁽⁶⁾ "Prepir je bil med četniškimi oficirji in legijskimi komandanti, ki so bili v velikem številu člani kluba Straža in v ne preveč dobrih odnosih z Narodnim odborom in Slovensko legijo, kaj šele s četniki..."⁽⁷⁾ Stražarji so vztrajali, da je treba zdržati na Turjaku in ga braniti. To naj bi bil slovenski Alcázar (67). E. pravi, da doslej ni nikjer zasledil kake izjave podpolkovnika Peterlina, ki je bil določen za skupnega poveljnika vseh demokratičnih sil na terenu, a je trmasto ostal v Ljubljani. E. sodi, da je bil vzrok za to verjetno nekaj zelo kritičnega, ki se je dogajalo v njihovem vodstvu. Posledice teh nesoglasij pa so bile "strahotno usodne za našo stvar" (68).

V naslednjih dveh pg. (*Zapotok*, 69-72, in *Želimlje*, 73-84) opisuje E. pohod njegovega odreda proti Ljubljani, prve strele in beg proti Želimljam. Dostavlja pa tudi svoja razmišljanja o turjaški tragediji in zakaj je do nje prišlo. Pripisuje glavno krivdo nesoglasju med vojaškim in političnim vodstvom SL. Sodi, da je bil Peterlin bliže Stražarjem in za slovensko samostojnost, drugi pa da so bili bolj poslušni NO, ki da je bil jugoslovansko usmerjen.⁽⁸⁾ Pohod od Želimelj do Iga je verjetno najbolj napeto in doživeto popisan, poln majhnih anekdot, v katerih je Eiletzu skoraj zmeraj šlo za življenje. Ni mu bilo všeč iti proti Ljubljani, zasedeni po Nemcih. Prav ko se je zaostrilo stališče do okupatorja in komunistov, so ostali kot čreda brez pastirja. Niso verjeli ne v zavezniško izkrcaje ne v partizanska vabila. Vsi so bili tako potepeni, da ni mogel nikogar prepričati, naj se ne predajo Nemcem. Zato se je tik pred mestnim blokom poslovil rekoč, da gre na svoje in se je srečno vrnil k svojim. Toda potreboval je tedne, da se je duševno in moralno zbral ter skušal najti odgovore na toliko vprašanj; na mnoge jih še doslej ni dobil. Zanimiv je popis vprašanih kmečkih fantov, ki niso vedeli, kam. Turjaška tragedija po E. ni izučila demokratičnega vodstva,

za kar pa nikogar ne dolži. Bili so pač to, kar so bili – profesorji, uradniki, profesionalci, nekaj malega aktivnih oficirjev in skoro nobenega politika. "V najbolj kritičnem obdobju slovenske zgodovine zadnjega stoletja so bili pod tujo okupacijo izzvani od boljše vizma, da izberejo med možnostjo samomorilne kapitulacije ali pa hrabrega odpora ponosnih svobodnjakov. Izbrali so to zadnjo različico. Kakšna tretja možnost v neki fašistični varianti ali kvizlinštvu nikomur sploh ni prišla na misel..." (83).

Tu E. vstavlja svojo zamisel, za katero sam pravi, da jo bodo obsodili kot nesmiselno. Ker je bilo v Ljubljani samo 500 Nemcev, je še vedno obstajala možnost, da vanjo vdoro partizani ter izvedejo napovedani pogrom. Zato sodi, da bi se tistih nekaj tisoč mož ne smelo pustiti razorožiti na bloku, temveč da bi morali zasesti Ljubljano in postaviti Nemce "pred golo dejstvo, da nas sprejmejo kot neko samostojno vojsko", kar da bi kasneje bilo v korist v političnem in vojaškem pogledu – pred Nemci.⁽⁹⁾

Pod naslovom *Slovensko domobranstvo* (85-90) E. najprej zatrdi, da je bila ob koncu septembra 1943 vsem jasna neka bistvena sprememba med obema taboroma. "Vodstvo KPS se je imelo za dovolj močno, da si je upalo zavriniti pristojnost kraljevske vlade v Londonu in seveda njenih predstavnikov na področju Jugoslavije" (85). Po E. je postalo očitno, da je "naše vodstvo izgubilo iniciativo, predvsem vojaško, pa tudi politično."⁽¹⁰⁾ E. (verjetno kot sad kasnejšega razmišljanja) govori o treh možnostih: oditi v ilegalo; povezati se s komunisti; povezati se z Nemci za ustanovitev neke oborožene sile, ki bi skrbela za varnost in red na zasedenem ozemlju v skladu s haško konvencijo. Odločili so se za tretjo možnost in tako se začeli pogovori z Nemci, o katerih pravi E., da je bilo že dosti napisanega. Vrhovno poveljstvo domobranstva si je pridržal Rösener, vendar so bili vsi častniki odločno slovensko usmerjeni. Oktobra so se na ljubljanskih ulicah že pokazali domobranci v svojih uniformah, podobnim nemškimi, a s kranjskim grbom na rokavu in belo-modro-rdečo značko na čepici, prepevajoč prve domobranske koračnice in korakajoč za slovensko zastavo – "navsezadnje tudi najmočnejši dokaz o naši narodnostno-politični usmerjenosti". E. sodi, da je bila odločitev politikov tvegana, ker se niso mogli znebiti nemškega pokroviteljstva prav do konca vojne; priznava pa tudi, da je šele kasneje zvedel, kako revna sredstva so imeli na razpolago politiki v stikih z Londonom.⁽¹¹⁾

Tik pred Božičem se je tudi E. odločil, da gre k domobrancem. Takoj je spoznal, da je v domobranstvu zavladal drugačen red.

Sprva je bil dodeljen v 10. četo, kjer so večinoma bili 17-letni fantki s podeželja, ki so pribežali v Ljubljano in niso mogli storiti kaj drugega, kot stopiti v domobrance! Zaradi njih, pravi E., so ta odred, kasnejši Meničaninov bataljon, imenovali "otroški vrtec".⁽¹²⁾

V dveh pg. E. opiše svoje delovanje – polno anekdot - v *II. topniški bateriji S.D.* (91-96) in *Potovanje v Bozen* (97-104). Čeprav kratko, a večjega pomena je pg. *Domobrantska prisega* (105-109). Ne le zato, ker E. iskreno izpove svoje tedanje občutke, temveč tudi zaradi zgodovinsko pomembnih zapisov; npr.: nagovor stotnika Hočevarja; pisma min. Snoja svojemu sinu; razne razlage o dovoljenosti prisega; kako da si velika večina preprostih fantov s tem ni belila glave, ker so se borili za velika načela in zaupali častnikom ter politikom v ilegali; kako da je sam podzavestno čutil, da je s prisego "voz naše zgodovine zdrvel po klancu in da ga ni več mogoče ustaviti". E. se je mogel rešiti prisega prvi dan, ker so ga poslali na topniško postojanko v Grosuplje, ni pa se je mogel rešiti 30. januarja 1945 v dejansko (30 stopinj pod ničlo) in duševno ledeno mrzlem ozračju.

V pg. *Podoficirski tečaj in Grahovo* (110-119) se E. v pripovedi povrne v maj in junij 1944. Ta zapis o spopadih imam za enega izmed važnejših na domobrantski strani. E. tu izraža sodbo, da se je domobrantski štab krepko zmotil v taktiki gverilske vojne, zaradi česar je bilo razumljivo šušljanje, "da bodo morali poklicati Vuleta", kar se je res zgodilo že naslednji dan. Takoj so opazili bistveno razliko v marsičem. Vule je napadel partizanske brigade od zadaj in jih razgnal, domobrancem pa je vrnil zaupanje v vojaško vodstvo.

V pg. *Vrnitev v baterijo* (120-125) izpoveduje, kako je zanj z imenovanjem za desetarja nastalo vprašanje, kako naj 18-letni meščan vodi starejše može. Namesto stroge pokorščine je ubral pot razgovora in približanje.

SD se je v drugi polovici leta 1944 dodobra organiziralo in z udarnimi bataljoni začelo prodirati po deželi. E. tu omenja "domobrantski duh", ves prežet z domovinsko ljubeznijo in vero v Boga ter zmago pravice. Trdi, da so dobivali tega duha, bolj kot od Rupnika in njegove skupine, od duhovščine in od v katoliških vrstah vzgojenih mladih fantov, združenih v ilegalni zvezi svojih političnih voditeljev, od jeseni 1944 imenovani NO za Slovenijo. Zahtevali so čim večjo korektnost v borbi in so v ta namen izdali brošuro. Res je tudi domobrantsko poveljstvo kaznovalo nekaj primerov delovanja na svojo roko. V teh jesenskih

mesecih je NO prejel sporočilo od min. Kreka, naj domobranCI prekinajo vsak stik z Nemci in sovražno nastopijo proti njim, sporočilo pa je vodstvo prikrilo! Proti koncu jan. 1945 je NO skrivaj ustanovil Slovensko narodno vojsko, kar je povzročilo trenje med Rupnikom in NO, po E. pa tudi med Rupnikom in Krennerjem, ki da se je postavil na stran NO. Eiletz je kasneje zbral veliko gradiva in prišel do zaključka, da je bilo domobranstvo "zasilna vojska" domovinsko čutečih prostovoljcev v boju proti komunizmu, ki jo je združevalo skupno zanimanje nečesa, ne pa skupna močna politična ideja (123-124). Borili so se proti komunizmu, ne pa za samostojno slovensko državo ali za kraljevino Jugoslavijo, čeprav so voditelji trdili, da se borijo za svobodo in demokracijo. Do 3. maja 1945 SD ni spadalo v noben državni ali narodni sklop. Vprašanje "Čigavo je bilo domobranstvo?" je E. stavil mnogim, tudi Kocipru. Rupnik je zmerom govoril o "mojih domobranci", a dejansko niso bili ne njegovi ne NO ne jugoslovanski ne nemški. SD ni bilo nekaj načrtovanega: fantje so se znašli v Ljubljani in nekaj je bilo treba narediti z njimi! Kljub temu bi vse lahko čudovito delovalo, če bi bila v ozadju neka resna pozitivna politična ideja. S tem v zvezi E. očita slovenskim politikom v domovini, da jim je manjkalo iznajdljivosti in pripravljenosti za tveganje, a jih ne obsoja, ker jim ti talenti pač niso bili dani. In tako "smo tekli za zgodovino".⁽¹³⁾

O drugi muki vesti se izpoveduje E. v pg. *Poziv na oficirski tečaj SS* (129-131). Sprememba vojnih uspehov je jeseni 1944 dala Nemcem zamisel za ustanovitev posebne divizije SS v coni Jadransko Primorje. Ker po E. Nemci niso mogli več računati z domobranskim štabom, so zahtevali od vsake enote po 4 prostovoljce za oficirje v novi diviziji. Ko je stotnik Hočevar zaradi pomanjkanja prostovoljcev imenoval E., je E. drugo jutro šel k njemu in mu dejal, da bo res odšel iz Gradu, a da ne bo šel na tečaj. Stotnik je poslal drugega. O diviziji se potem ni več govorilo.

"Eden najlepših trenutkov domobranstva" je bila za E. *Inšpekcija iz štaba* (132-134), ko so s topovi so streljali tja nekam na Barje.

O *Jaltski konferenci* (135-136) se je E. seznanil po prijatelju Savinu, ki ga je prosil, naj čimprej pusti domobransko uniformo. O tem je govoril z očetom, ki je vedel za konferenco. Njegov oče je imel stike z NO in mu je zanikal, da bi zavezniki imeli namen predati Jugoslavijo Sovjetom. Kaj je bil vzrok tej zmoti? Moda to, da so ostali pri prvi protititovski odločitvi londonske

eksilske vlade. Ali pa so pričakovali nekak čudež, da se bodo vzhodni in zahodni zavezniki spopadli.⁽¹⁴⁾

V pg. *Proti koncu* (137-141) spet izstopajo posamezna doživetja: pokop padlega domobranca na Orlovem vrhu, kjer so peli žalostinko prisilni mobiliziranci, v čemer je E. "prvič doživel preblisk neke sprave"; razgovor s svojo mamico, v katerem se je zjokala in stisnila iz sebe: "Bomo pa spet begunci..." O mobilizirancih piše E., da so vsi ostali doma in so se potem predali partizanom, ti pa so jih odpeljali z drugimi v Šentvid in v smrt. Med domobranci je bilo splošno mnenje, da bodo Slovenijo zasedli zavezniki. Edino, o čemer so razpravljali, je bilo o tem, kako naj se zaveznikom predstavijo.⁽¹⁵⁾

Kratek popis nekaterih dogodkov in občutkov v pg. *Tretji maj in začetek konca* (142-145) je sila zgovoren, čeprav osebno ne sprejemam prav takšne razlage.

Odhod (146-151) razodeva Eiletzeve dvome, spraševanje in očitke vesti ob umiku, pa tudi vso bolečino, ko je zapuščal domovino, morda za vselej. V pg. *Prek Gorenjske proti Koroški* (152-157) opisuje E. doživetje tega, kar so že mnogi popisali, predvsem oddajo orožja Angležem. Na Gorenjskem je bral lepake NO, na katerih je bil podpisan njegov oče kot najvišja oblast v Kranju – za 24 ur. To početje in deklamiranje okrog tretjemajske osvoboditve, pravi E., se mu je zdelo precej naivno, kar mu je še poglobilo malodušje, ki ga je občutil proti koncu vojne. Ko se zdaj ozre nazaj, mu spet stopajo pred oči "naši voditelji, po sili razmer tudi 'politiki'. Vidim jih kot veslače v divjem toku hudournika, ki so lahko veslali le z golimi rokami in z neznansko voljo ter ljubeznijo do vsega dobrega in pravičnega; oko se mi orosi in izkazati jim moram hvaležnost."⁽¹⁶⁾

Vetrinj (158-161) je kratko poglavje, v katerem E. poroča o vojaških spremembah, o nadaljevanju vojaške discipline, o slovenski iznajdljivosti in o močnem slovenskem nagonu po preživetju, ki se je kazalo v tistem od vseh strani skupaj zbranim taborišču, s skoraj takojšnjim začetkom kulturnega delovanja.

"Negotovost, ki nam je polnila glavo, se je sproti nevtralizirala zaradi pomirjevalnih zagotovil naših političnih in vojaških vodij. (...) Prepričani smo bili, da imajo naši politiki in vojaški poveljniki stalne stike z zavezniškim okupacijskim poveljstvom (...) Leta kasneje se je izvedelo, da so bili ti stiki na zelo nizkem nivoju, kvečjemu z majorskimi čini, pa brez vsakih zagotovil..." E. trdi, da je bilo 19. maja v angleškem štabu rečeno Krennerju, da bodo zavezniki imeli domobrance v uniformah za vojne ujetnike, v civilnih oblekah pa za begunce, a da Krenner tega ni sporočil domobrancem.⁽¹⁷⁾

Pg. *Vračanje v smrt* (162-174) je morda najdrznejše v kritiki civilnih in vojaških voditeljev, za kar E. navaja čisto konkretne primere. Je pa tudi eno izmed najbolj občutenih mest, ko pripoveduje o zavzetju svoje mamice za to, da bi ga prepričala, da ne bi šel s svojo enoto v smrt. Štirinajst dni po prihodu v Vetrinj se je s starši in brati odpravil na tovornjaku proti Vzhodni Tirolski. "Tako se je končala moja domobranska zgodba."

V II. delu, *Pregnanstvo*, v pg. *Tirolska – Abfaltersbach* (177-181) popisuje E. začasno nastanitev v tem zakotnem kraju, blizu katerega je v Anrasu prebival tudi škof Rožman. E. poroča o razgovoru s škofom Rožmanom, v katerem je E. trdil, da so bili mnogi domobranci vrnjeni, ker niso imeli civilne obleke; na to je škof Rožman povedal, kako je pred begom na štabu SD svetoval, naj bi vsi vzeli s seboj civilne obleko, a štab tega ni upošteval.⁽¹⁸⁾ E. dvomi, da ne bi angleško-titovski mešetarji končno izročili tudi civilistov.

Naslednja pg. so kratka. V njih E. govori o *Slovenski gimnaziji v Lienzu* (182-185), o taborišču *Senigallia* (186), o študiju v *Rimu* od jan. 1946 do jeseni 1947(187-190).

Pg. *Odkrivamo Argentino* (191-195) z arhitektu lastnimi kratkimi potezami ustvarja približno sliko tedanje Argentine in Argentinec ter začetke "slovenskega čudeža v Argentini". *Moja Argentina* (196-199) pripoveduje o prizadevanjih za nadaljevanje in konec študijev; o prvi nastalitvi; o tem, kako je njegova družina prevzela v oskrbo Zorka Simčiča in ga pozdravila. Kratko, a poučno je pg. o *Slovenski študentariji* (200-201), ki popisuje natanek Slov akad. kluba, vzporednim s SKAD-om, v katerem so se končno združili vsi. Zelo prizanesljivo poroča E. o dolgoletnem nerazumevanju s strani cerkvenih voditeljev za ožje stike s slovenskimi dekleti, kar je mnoge odbilo in jih precej vedlo v mešane zakone.

Pg. *Študij na fakulteti za arhitekturo* (202-203) in *Splošna dejavnost v slovenski skupnosti* (204) sta nekaj uvod v pg. *Slovenska kulturna akcija* (205-211), v katerem E. popiše nastanek SKA, Jurčevevo "samovoljo" in "diktaturo" in osebno doživetje "oddaljitve" nekaterih članov. E. vztraja, da ni šlo toliko za ideološki ali politični razkol, marveč za osebna nagnjenja, profesionalno ljubosumnost itd.¹⁹ E. piše, kako je po sili razmer postal leta 1969 podpredsednik, po Rotovem odhodu v Slovenijo v. d. predsednika, leta 1992 pa je bil izvoljen za predsednika "kljub mojemu nasprotovanju". Zdaj vsaki dve leti prosi druge žrtve za to mesto. Poslušaj nežne kritike, pa tudi drugačne, čeprav te ne prihajajo naravnost do njega. A: "Vsi sanjajo in sanjamo

o 'tisti' kulturni akciji, ki je ni več in je nikoli več ne bo. Od časa do časa se nam porajajo voluntaristične želje, da bi bilo treba doseči v SKA preporod (...) Pričakujemo, da se bo spet zgodil (?) čudež (...) Pa se ponavadi streznemo (...) Smo to, kar smo. Ne zahtevajmo od 'bresta hrušk' (...) Lahko se zgodi, da nam bo prej zmanjkalo bralcev kot piscev..."

Pg., ki slede, imajo precej skupnega: *Moj Buenos Aires v petdesetih letih* (212-215), v katerem se omejuje bolj na leta peronistične diktature. Slede poglavja *Nekaj let miru in dela* (216-217), *Slovenska hiša in cerkev* (218-223), *Delo v slovenski skupnosti* (223-225), *Razburkana in nedoumljiva Argentina* (226-227, 'Umazana vojna' v Argentini (228-230). Te vojne ne mara razčlenjati in prepušča sodbo zgodovinarjem ter politikom.

Zadnji dve pg. nosita naslov *Slovenska revolucija – zločin in krivda* (231-232) in *Sprava* (233-235). Prvo je jasna obsodba komunistične revolucije in zahteva, da "pokomunistična" oblast "kvalificira" dejanja, o katerih mnogi nočejo niti govoriti. V drugem pg. se Eiletz občuteno sprašuje, odkod to, da so nekateri v slovenska srca vsadili prelepo vrtnico dišečo po narodni svobodi, hkrati pa okužili njeno trnje z najhujšim strupom sovraštva in maščevalnosti. E. zatrjuje, da smo Slovenci preveč molčeče priče pri iskanju pravice, resnice in sprave. "Preteklost smo odpisali (...). Pa nas kljub temu nenehno dohaja (...). Če nas ne dohiti danes, nas bo čez veliko let, dohitevala bo prihodnje rodove, ki res niso nič krivi, pa bodo morali plačevati ta davek sprenevedanja pred hudodelstvom". Sanja o tem, da bi se ledena gora, ki blokira slovenske duše, začela taliti prek sprave z mrtvimi. Sanja o pomniku sredi spominskega parka, kjer bi bil prostor za kosti vseh neznanih junakov na obeh straneh – morda začetek sprave med živimi.

Silvin in Maida Eiletz
Zgodovina neke kolaboracije: boljševiki in Nemci 1914-1918
 Mohorjeva družba, Celovec, 2001
 368 strani

V *Delu* je 29. junija 2001 Alenka Puhar kratko predstavila to knjigo, v kateri se za Leninovo sliko na platnici "skriva tako šokantna, mrzla in srhljiva zgodba kot že zlepa ne". Puhar za Eiletzem (s.23) in juristom P.A. Feuerbachom ponavlja, da gre za veleizdajo, kar pa da Silvin Eiletz "z mislijo na moralno

ogorčenje, ki so ga komunisti izražali pozneje, plačanemu sodelovanju s sovražnikom pravi kolaboracija. Ta je, po njegovem mnenju, torej vzdana v temelj komunistične partije."⁽²⁰⁾

Delo ima predgovor prof. dr. Branka Rozmana (13-15) in sodbo o knjigi dr. Borisa Mlakarja (294-295). Dr. Rozman govori predvsem o pomenu knjige za slovenske bralce, kjer da je ta tematika nepoznana. Dr. Mlakar piše, da bo delo precejšnje presenečenje. Poudarja važnost uporabljenih virov. Ceni prizadevanje avtorjev za objektivnost. Zatrdi, da pisca ne vsilujeta svojega mnenja o veleizdaji in kolaboraciji, ki si ga bo vsak bralec lahko sam ustvaril, čeprav avtorja opozarjata "da so ju k pisanju med drugim navedle tudi današnje neskončne slovenske tozadevne diskusije". Knjiga zapolnjuje (sic!) "naše do neke mere enostransko poznanje konca 1. svetovne vojne oziroma oktobrske revolucije". Sodim, da bi moral dodati še, da delo dopolnjuje tudi poznanje delovanja KPS v Sloveniji in zahteva spremembo "uradne" zgodovine o revoluciji in povojnih dogodkih v Sloveniji, ker kaže na stalnice v delovanju boljševizma in postavlja v drugačno luč "čistost" narodno-osvobodilne vojne pod partijsko diktaturo, nehote pa tudi oneveljavi govorjenje o "kolaboraciji" protikomunističnih vojaških odredov z Nemci.

Že na prvi videz knjiga preseneti. Nismo navajeni pričakovati takega znanstvenega dela od Mohorjeve. Tudi ne takega zgodovinskega študija od filozofa in psihoanalitika, s pomočjo strokovnjakinje v filozofiji, zgodovini in jezikoslovju. Ne trdim, da bi bil "znanstveni aparat" nujno dokaz za znanstvenost dela, toda v tem primeru ga potrjuje in poveljavlja. Samo arhivskih in tiskanih virov ter literature je skoraj 8 strani (296-303); na te vire se avtorja stalno nanašata (delo ima 598 opomb, nekatere z 'bis' npr. 1321a, 116235a in celo s ter pa quater, npr. 240546c; idr.). V Dodatku (304-357) je 18 ponatisov izvornih dokumentov. Priloženi so seznam fotografij in ilustracij s popisom (359-360), imensko kazalo (361-368) in še zemljevid SZ (358). Priznam, da sem po Predgovoru in Uvodu najprej prebral ravno izvirne dokumente, od katerih nekateri še niso bili nikoli objavljeni, ker sta jih zakonca Eiletz dobila naravnost iz Političnega arhiva nemškega zunanjega ministrstva (28). Že branje teh dokumentov prikaže v polni meri veleizdajo boljševikov nad ruskim narodom v času prve svetovne vojne. Pa tudi kratkovidno nemško financiranje in še drugačno vsakovrstno sodelovanje za upostavitev boljševiške diktature v Rusiji, ker je bila boljševiška stranka – internacionalna in protinarodna – pač edina, ki je hotela mir za vsako ceno, s čimer bi Nemcem omogočila poslati

več vojske na zahodno fronto, kar Nemcem ni uspelo, sajo je nemška vojska ob koncu vojne skoraj vsa stala naa vzhodni fronti. Njim namreč ni uspelo poslati več vojske na zahodno fronto. Lenin ni mislil na zmago Rusije niti ne na poraz Nemčije. Njega je zanimala revolucija: padec starega ruskega režima in vzpostavitev diktature proletariata (beri: komunističnih prvakov).

Mar to ni podobno - in enako - temu, kar je partija izvedla med 2. svetovno vojno v Sloveniji? Kdor bi tega ne videl, bo lahko še naprej pisaril o "šokantni, mrzli in srhljivi zgodbi". Ne bo pa priznal, da gre za zgodovino in da si je to "zgodbo" zamislila in v zgodovini izvedla ter ponavljala komunistična partija (33).⁽²²⁾

Prepričan sem, da bo knjiga vsakega bralca pritegnila. Gre pač za zgodovinska dejstva, ki marsikdaj prekašajo našo domišljijo. Pa je tudi knjiga pisana tako, da se težko izgubi pozornost. Najbrž precej zaradi tega, ker skoraj neprestano navajanje različnih virov, ne da bi ponavljali povedano, približuje isto zadevo z druge strani; kar pa seveda pomeni, da zapis ni premočrten in da vedno znova posega nazaj. Obenem gre za več vzporednih (so)delovanj z različnimi predstavniki nemških oblasti, tako da se popis razvoja nekako zaplete. A naslovi poglavij in kratkih podpoglavij s precej natančno oznako vsebine omogočajo, da se lažje sledi dogodkom.

Delo je bilo najprej objavljeno v nemščini, potem pa predelano in razširjeno z novimi podatki v slovenščini.⁽²³⁾ Zdi se mi, da se v slovenski izdaji včasih zazna nemški izvornik. Npr. že naslov bi bil bolj slovenski, ako bi avtorja izpustila "neke" in zapisala "Zgodovina kolaboracije med boljševiki in Nemci 1914-1918". Nekateri izrazi so preveč nemški: "elitarne stranke" nam. "elitne stranke" (52). Drugi niso pravilni: "igral vlogo" nam. "imel vlogo" (59). Na splošno bi si želel uporabo slovenskih izrazov, kjer bi le bilo mogoče; omenjam samo nekatere primere: npr., karenca(56), tranzit (65 idr.), komunicirati (ib.), armada (68 idr.), tampomske države (69), oponiral (73), destabilizirati (75), kalkulacija (80), kampanja (85), (ne)ukrepanje (100), indici (ib.), adepti (103), čtivo (125), komplici (136), odij (137) itd. Ali morda predih (171) ne bi bil bolje izražen z oddihom?⁽²⁴⁾

Razprava ima 3 dele in epilog. V 1. delu govorita avtorja o kolaboraciji boljševikov z nemško cesarsko vlado (27-152); v 2. delu o Brest-Litovsku in nemški politiki do Rusije (153-229); v 3. delu o češkoslovaški legiji in ruski državljanski vojni (233-270); v Epilogu (271-293), menda edinem poglavju brez

vsake opombe pod črto, je povzetek tematike sodelovanja boljše-
vikov z Nemčijo. Pomebna je sklepna beseda (292-293).

Verjetno bo za mnoge najbolj zanimiv prvi del. V tem avtorja opozarjata na to, da so Nemci od vsega začetka vojne skušali zmanjšati moč antante⁽²⁵⁾ ali jo celo razbiti, da se torej poskus odcepa ni omejeval samo na Rusijo (109)⁽²⁶⁾. Vztrajata pa tudi na zgodovinskem dejstvu, da je bila Rusija najbolj šibka. Vzrok za to, da so se odločili podpirati boljševice, katerih je bilo tedaj v Rusiji zelo malo, je bil verjetno v tem, da se je II. Internacionala razbila, ker so v vojni vse socialistične stranke podprle vsaka svojo državo – z izjemo boljševikov v Rusiji in srbskih komunistov (107-110 idr.) Nemški namen je bil skleniti čim prej posebno mirovno pogodbo z Rusijo in doseči razbitje Rusije na številne malopomembne države. Nemci so seveda upoštevali samo začasno korist, niso pa računali s tem, da bi se mogla podpora boljševikom sprevreči v nevarnost za Nemčijo (107-9 idr.). Zaradi tega nemške listine vedno govorijo o pacifistih ali o stranki, ki hoče mir(!), medtem ko je Lenin imel v načrtih popoln družbeni prevrat. Avtorjema se upravičeno vsiljuje vprašanje, kdo je koga uporabil oz. izrabil: Nemci boljševice ali boljšeвики Nemce (115).

Soproga Eiletz stalno ponavljata, da ni mogoče dobiti dokazov za to, da bi Lenin pred marcem 1917 dobival podporo od Nemcev, razen majhnih vsot od Kesküle⁽²⁷⁾, - a da mu ne bi bilo znano, od kod je prihajal denar (112)! Lenin je stalno tajil kakršenkoli stik z Nemci, ali da bi od njih dobival podporo, zlasti pa, da bi bil nemški agent. Dokazano pa je, da je na skrivaj drugače ravnal. Tudi po "oktobrski revoluciji" (25.10, po gregorijanskem koledarju 7.11. 1917) uradno tega stališča ni spremenil. V skladu z revolucionarno etiko, za katero sta hinavščina in laž dovoljeni prav tako kakor "rop, umor, požig", je Radek⁽²⁸⁾ v Stockholmu dne 17.12.1917 predal odločbo boljševiške stranke Parvusu⁽²⁹⁾; po tem odloku stranka ne more dovoliti, da bi se "umazane roke dotaknile stvari revolucije" (121). Toda nemška objestnost v Brest-Litovsku je močen dokaz da to, da so oni pomagali Leninu priti na oblast. Oxfordski zgodovinar Katkov ima za ironijo zgodovine to, da je zdaj, ko obstojajo dokazi o velikih nemških finančnih podporah boljševikom, manj razloga za domnevo, da je bil Lenin nemški agent.⁽³⁰⁾

Nemci so financirali boljševiško revolucijo, ne pa boljševiškega agentskega delovanja (114). To se pravi, da bi se nemško-boljševiško sodelovanje spiralo le na politiko skupnih interesov: Nemci so se borili za lastni obstoj in za to, da bi

postali velesila; Lenin si je prizadeval za mir samo za to, da bi uresničil svetovno revolucijo proletariata, prevzel oblast v Rusiji in bi s tem tudi Rusija postala velesila (115).

Res je bilo za mnoge boljševike (npr. N. Bukarina) proti marksistični etiki, da bi sprejemali denar za boljševiško revolucijo od katerekoli imperialistične sile (ib.), zato so v avg.-sept. 1917 o tem večkrat razpravljali v centralnem komiteju boljševikov. Toda angleški zgodovinar Schapiro piše, da je nedvomno veleizdaja, če kdo sprejema denar od sovražnika z namenom, da bi spodkopal legalno vlado svoje države (ib.), čeprav nedvomno zmotno dodaja: gledano s stališča začasne vlade.⁽³¹⁾ Skrajno važna je ob vsem tem ugotovitev, da s to veleizdajo boljševiki vojne niso skrajšali, ampak so jo podaljšali (112-113).⁽³²⁾

Kakšno je bilo to sodelovanje, kako je do njega prišlo, katere osebe so imele pri tem najpomembnejšo vlogo, je podrobno in dokazano zapisano v knjigi. Ki se prav zato bere, kot da bi šlo za napet vohunski roman, kljub temu, da popisuje kruto resnico. Stik med Nemci in boljševiki ni potekal samo po enem tiru, marveč po večih. Vsak izmed njih je imel večjo ali manjšo utež glede na čas in razmere. Zato je izredno zaminiv popis usode socialističnih protagonistov Parvusa, Haneckega, Plattena, Suhanova, Zinovjeva in Radeka (120).

Morda nehote, toda avtorja prikažeta tudi drugo podobo Lenina. Bil je človek, ki je v določenem času "izgubil živce" (127), ki je stalno omahoval in dvomil, ki je bil v strahu pred enim ali drugim, predvsem da se ne bi zvedelo, kako je šel preko Nemčije po dogovoru z Nemci in da je od njih dobival ogromne vsote. Tako hinavsko ravnanje seveda ni proti revolucionarni morali, a kljub temu boljševiški zgodovinarji o tem rajši molčijo. Po neuspelem julijskem prevratu leta 1917 je Lenin pobegnil na Finsko in prepustil druge usodi, pa tudi vso krivdo (136-7).

Po drugi strani pa je Lenin trmasto vztrajal na svojih revolucionarnih načelih: hotel je priti na oblast brez volitev in nasilno (146). To potrjuje Kerenski, ko piše, da je ruska vlada dobila 2.11.1918 (20.10. po greg. koled.) tajno sporočilo od avstro-ogrske vlade, da hoče ločeni mir z Rusijo in da isto hočeta Turčija in Bulgarija; predvsem pa, da je začasna vlada za 12.11. (30.10 po greg. koled.) napovedala splošne volitve v ustavodajno skuščino (146-7). Dan "oktobrske revolucije" je bil torej postavljen na 6./7.11 (24./25. oktobra) zato, da ne bi prišlo do volitev in tudi ne do miru z Avstro-Ogrsko.⁽³³⁾ S tem je Lenin verjetno imel v mislih prihodnjo boljševiško državo, ki bi izvažala revo-

lucijo po vsem svetu. Ali pa se je bal, da bi se zahod obrnil proti boljševikom, kar se je res zgodilo, čeprav za prekratek čas in s premajhno ceno, da bi si zagovoreli zmago.

Avtorja poudarjata, kako koristen je bil za boljševike upora gen. Kornilova, ki ga je bil Kerenski, po juliju ministrski predsednik, imenoval za vrhovnega poveljnika vojske.⁽³⁴⁾ Zelo pomemben je resničen popis oktobrske revolucije, ne kakršnega so si potem izmislili stalinistični zgodovinarji, ker nikakor ni šlo za kak napad na Bastiljo!

Avtorja na začetku drugega dela pišeta o Leninovem prepričanju, da bi mu zagotavljala oblast samo mirovna pogodba z Nemčijo (154). Toda Nemci niso hoteli samo "prijateljskega sporazuma" z Leninom, ampak so računali na voljo ljudstva do miru in z obupnim stanjem v Rusiji. Seveda je bil Lenin pripravljen sprejeti vse nemške pogoje, a se je hotel iznebiti suma, da je nemški agent; zato je povabil vse vojskujoče se države na mirovno pogodbo, za kar pa je namerno postavil prekratek rok (155). Parvus je v spomenici nemški vladi 18.11. svetoval, naj sprejme Leninovo mirovno ponudbo, ker bo s tem Nemčiji odprt gospodarski in industrijski dostop do Rusije. Nemčija je po revoluciji hotela še bolj utrditi svoje stališče v Rusiji, zlasti s tem, da bi se boljševiška oblast okrepila vsaj do podpisa mirovne pogodbe; zato je, npr., že 10.11. tajnik nemške državne zakladnice izdal nakazilo za 15 milijonov mark za politično propagando v Rusiji (155).⁽³⁵⁾

Boljševiki so sicer dosegli oblast v Petrogradu in osrednji Rusiji, ne pa na vsem drugem ozemlju, na katerem je nastalo veliko neodvisnih držav, med njimi celo ena, ki so jo vzpostavili Nemci, bivši vojni ujetniki (159)!

Pogajanja v Brest-Litovsku so trajala od 3. decembra 1917 do 15. marca 1918. Najprej so se dogovorili o štiritedenskem premirju. Medtem so Nemci podpisali ločeno mirovno pogodbo z Ukrajino (9.12.1918). Prvo rusko delegacijo je vodil Adolf A. Joffe v simboličnem spremstvu po enega vojaka, mornarja, delavca, kmeta in ženske (161). Povzetek raznih opisov pogajanj, zlasti ravnih in vedenja boljševiških zastopnikov bi bil komičen, če ne bi bil tako tragičen (162-3).

Šele v Brest-Litovsku so Nemci sprevideli, da boljševikom ni do miru. Od tod dolgotrajni razgovori o samoodločbi narodov v Rusiji, ki so jo Nemci hoteli razkosati, in Trockijevo prizadevanje, da bi si Nemčija ne pridržala Poljske. Boljševiki so zavlačevali mirovni podpis predvsem zaradi tega, ker so računali na revolucijo v Nemčiji (165)36. Končno sta Ludendorff in Hindenburg

zahtevala hitrejša pogajanja. Dne 18.1.1918 so Nemci predstavili Rusom zemljevid z nemškim načrtom: Poljska se odcepi od Rusije, precej drugega ruskega ozemlja se aneksira Nemčiji (tudi 2 baltski državi), Ukrajina postane nemški protektorat itd. Takoj so nastale med boljševiki tri struje: Trocki ni hotel ne vojne ne miru; Lenin je bil za brezpogojno kapitulacijo; Buharin je zagovarjal za nadaljevanje vojne v obliki gverile.

Potem ko je Trocki uradno pozval nemško vojsko na upor proti cesarju (166, 168), je Ludendorff zahteval, naj se stavi dokočni ultimatum. Dne 18.2.1918 so Nemci odpovedali premirje in obnovili vojno stanje, 23.2. pa so stavili ultimatum ("diktirani mir" gen. Ludendorffa).⁽³⁷⁾ Boljševiki so po Leninu potrebovali "oddiha", zato da bi utrdili svojo oblast. Lenin je zagrozil z odstopom, če bi ne podpisali kapitulacije. To je zadostovalo in celo Trocki je podprl Lenina, ker so bili vsi prepričani, da brez Lenina ne bo ne boljševiške stranke ne sovjetske države(171-2).⁽³⁸⁾ Lenin je Nemcem takoj sporočil, da se vrnejo na pogajanja. Nemci pa niso dali glasu od sebe, pač pa so nadaljevali z zasedanjem Rusije. Boljševikov se je polastila panika, ker so spoznali, da je nemški načrt zavzeti Petrograd in vreči z vlade boljševike. Lenin je 22.2. izdal poseben odlok "Socialistična domovina v nevarnosti".⁽³⁹⁾ S tem odlokom se je začel po severnoameriškem zgodovinarju Pipesu komunistični teror; npr., Čeka je smela brez sodne razprave izrekati in izvajati smrtne obsodbe (172).

Avtorja dokazujeta, kako da so boljševiki kljub vsemu temu vzdrževali stike z zahodnimi zavezniki.⁽⁴⁰⁾ Še posebej v času od 9. februarja do ratifikacije mirovne pogodbe 15. marca so boljševiki obupano prosili za pomoč. To je šlo tako daleč, da je Lenin izjavil: "Prosim, da se registrira moj glas za sprejem krompirja in orožja od banditov angleško-francoskega imperializma"(171). Medtem pa so zahodni zavezniki mislili, da so boljševizem ustvarili Nemci in da bo po vojni izginil s političnega prizorišča (175)!

Dne 28.2.1918, na dan, ko se sta centralni komite in vlada odločila, da prosita Francoze za pomoč, so Nemci predložili nove zahteve: hoteli so si obdržati vsa doslej zasedena ozemlja! Avtorja precej natančno popišeta, kaj vse je s temi zahtevami Rusija izgubila: eno tretjino prebivalstva (več kot 50 milijonov oseb), 26% ozemlja, 22% kmetijskih zemljišč, 73% železarske industrije, 75% premogovnikov itd.

Potem ko so Nemci 2. marca bombardirali Petrograd, je Lenin ukazal 7.3.1918 prestaviti vlado v Moskvo. Ruska delegacija, ki je sprva ni hotel nihče voditi, je 3. marca pod vodstvom

Sokolnikova podpisala mirovno pogodbo brez vsakega ugovora, 15. marca pa jo je ratificiral sovjetski kongres, na papirju najvišja zakonodajna instanca (175).

Dne 9. marca se je izkrcal v Murmansku majhen kontingent zaveznikov z namenom, da zavarujejo okrog 600.000 ton vojne opreme. To je bila prva zavezniška vojaška enota v Rusiji, katero so boljševiki kasneje poskušali z nemško pomočjo pregnati (176). Vendar se je Trocki, ki je bil aprila 1918 imenovan za vojnega komisarja (ministra) začel pogajati z zavezniki, da bi mu pomagali pri ustanavljanju Rdeče armade (vojske). Boljševiki so namreč spoznali, da ni mogoče vojske sestaviti iz delavcev in kmetov. Od oktobra 1917 so dejansko mogli računati samo z latvijskimi strelci, ki jih je carska vojska vključila v svoje vrste poleti 1915. Sprva jih je bilo 8.000, leta 1916 pa so okrepljeni z Latvijci iz drugih ruskih enot šteli okrog 35.000 mož (176-7).

Ob koncu tega dela zastavljata avtorja vprašanje, kdo je zmagal v Brest-Litovsku. Nemčija je hotela postati velesila, pa tega ni dosegla (189-194). Pač pa je mir omogočil boljševikom, da so se utrdili na oblasti v severni in srednji Rusiji - in tako pričeli vzpon do velesile (230-1).

Zakonca Eiletz se sprašujeta na začetku tretjega dela, kako je mogoče, da se je tako šibki boljševizem sploh obdržal na oblasti. Vzrok je bil v tem, da ni bilo vojaških enot, ki bi ga mogle zrušiti. Res so v maju 1918 boljševiki svojo oblast utrdili v severni in srednji Rusiji - ne pa ob Donu (gen. Krasnov), Kubanu (gen. Aleksejev) in v Sibiriji (delno adm. Kolčak s sedežem v Omsku, v glavnem pa čehoslovaška legija). To predvsem zaradi tega, ker jim ni več grozila nevarnost s strani Nemčije. Ta se je namreč zadovoljila z Ukrajino, Zakavkazjem, padcem komunističnega režima na Finskem itd..

Zato je po mnenju britanskega zgodovinarja Chamberlina zadobila takšen vpliv na državljansko vojno tim. "češkoslovaška legija", sestavljena iz vojnih ujetnikov in dezertarjev avstro-ogrske vojske(233).⁽⁴¹⁾ Te enote - okrog 25.000 mož - so se udeležile ponesrečene ofenzive meseca julija 1917. Potem so za boljševike stražili vojni material v Ukrajini; tedaj jih je bilo že okrog 50.000. Po Brest-Litovsku so se zadeve spremenile. Nemci so pričeli zasedati Ukrajino in ni bilo več časa, da bi bil češkoslovaški korpus prepeljan preko Vladivostoka v Francijo. Nemci so obkolili korpus in ta se je skupaj z boljševiki moral boriti proti njim, dokler se ni prebil in začel pohod proti Kursku. Boljševiški poveljnik v Ukrajini Vladimir A. Antonov-Ovsejenko je legiji

čestital, a zahteval, da "v znak prijateljstva" odda polovico orožja. Kar so sicer neradi storili. Vendar je takoj prišlo do težav. Kot komisar za narodne manjšine je Stalin sporočil marca 1918 češkoslovaškemu narodnemu svetu, da vlada dovoljuje evakuacijo korpusa, da pa morajo biti takoj odstranjeni nekomunistični ruski častniki, ki so imeli v legiji najvišja mesta, češ da so kontrarevolucionarni. Pripadniki korpusa bi smeli potovati le kot skupine svobodnih državljanov, ne pa kot bojne enote. Vsak vlak bi smela spremljati le ena malo oborožena četa, vsi pa bi bili pod imensko določenimi ruskimi oficirji.⁽⁴²⁾ Preden je legija zapustila Penzo in oddala del orožja, je znatno količino orožja poskrila po vlakih (234-239).

Legija se je držala Masarykovih navodil, da naj se ne spušča v notranje ruske zadeve, vendar je legija morala skrbeti za svojo varnost, prehrano itd. V maju je izbruhnila kriza, ko so Čehoslovaki linčali Madžara, ki je ubil češkega vojaka. Boljševiki so glavne krivce zaprli, a oboroženi Čehoslovaki so vdrli v mestni zapor in osvobodili svoje tovariše. Ko je novica prišla v Moskvo, so sovjetske oblasti zaprle oba delegata češkega narodnega sveta ter ju prisilili, naj pošljeta legiji ukaz, da takoj odda orožje. Čehoslovaki pa so se temu Trockijevemu ukazu uprli, ker so bili prepričani, da so za njim Nemci. Ti so res zahtevali razorožitev češkoslovaške legije, a šele 14 dni kasneje (240). 22. maja so Čehoslovaki sporočili, da ne oddajo orožja in da bodo nadaljevali pot v Vladivostok; zagrozili pa so tudi, da bo "vsak konflikt situacijo krajevnih boljševiških oblasti samo poslabšal" (240). Trocki je nato izdal ukaz, da morajo razorožiti vse Čehoslovake in da mora biti na mestu ustreljen vsak oborožen Čehoslovakov v Vladivostoku in še okrog 25.000 drugih, porazdeljenih vzdolž prekosibirske in drugih prog v osrednji Rusiji. Do upora češkoslovaške legije je končno prišlo 25. maja 1918. Začele so se sovražnosti v Penzi in Irkutsku, med katerima je več kot 4.000 km zračne črte! Uradna boljševiška zgodovina seveda pripisuje upor zaveznikom (241)! Po Kennanu je bil upor spontan dogodek, a nobena stran da ni bila brez krivde. Toda s tem je nehote češkoslovaška legija postala vplivni dejavnik v naraščajočem zapletu, ki je izbruhnil po boljševiškem prevzemu oblasti v Sibiriji.

Legija si je izbrala za svojega poveljnika gen. Rudolfa Gajda.⁽⁴³⁾ Druge protikomunistične enote so izrabile uspehe češkoslovaške legije, legija pa je sklenila, da ostane v Sibiriji (245). Toda zaman so čakali na kakšno pomoč od zaveznikov! Ti so v svoji kratko-

vidnosti hoteli le čimprej končati vojno z Nemčijo. Toda prav Nemčija je spet rešila boljševiško oblast. Nemški cesar se je 23.6.1918 svojeglavo odločil za enega izmed dveh predlogov: 1. zasedba Moskve in Petrograda ter odstranitev boljševikov (feldmaršal Hindenburg); 2. podpreti boljševike (drž. kancler von Hertling). Cesar je sklenil: 1. da mora podpirati sovjetsko vlado, ker da je bila edina, ki je sprejela mirovno pogodbo v Brest-Litovsku; 2. da se Nemčija v Rusiji ne bo lotila nobenih vojaških operacij več; 3. da naj to sporočijo boljševikom, ki bodo tako mogli uporabiti svoje enote za boj proti Čehoslovakom!

Nasprotstvo med nemško vojsko in zunanjim ministrstvom se je dejansko začelo z Brest-Litovskem, kjer je nemška vojska diktirala boljševikom mir pod nemškimi pogoji. Odtlej se je vojska zmeraj vmešavala v oblikovanje politike, kar se je končno sprevrglo v prav sovražen odnos med vodstvom vojske in zunanjim ministrstvom. To se je predvsem zaostriilo v maju in juniju 1918. S posegom v Ukrajino je nemško vojaško poveljstvo začelo delovati izključno na svoje roke in celo imenovalo svoje vojaško-politične zastopnike, ki so bilo pomembnejši od zastopnikov zunanjega ministrstva. Nemška vojska je zasedla Ukrajino, območje Dona in polotok Krim. Tam je prišla v stik z gen. Krasnom, katerega je ga od maja 1918 podpirala z orožjem in denarjem. Skupaj so celonačrtovali vojaške operacije, katerih višek bi bil zasedba (ali osvoboditev?) Moskve in Petrograda: Krasnov je bil celo pri Ludendorffu in Hindenburgu, pismo pa v stiku s cesarjem Viljemom.(227-8). Na podlagi tega avtorja zaključita, da nemška vzodna politika ni bila enovita: Medtem ko je Nemčija leta 1918 sodelovala z boljševiki v Rusiji, jih je na severu (Finska) in jugu (Ukrajina, Krim, območje Dona) preganjala. Nemško vojsko je podprlo tudi nemško veleposlaništvo v Moskvi, ki je spoznalo pravi obraz boljševikov. Veleposlaništvo je začelo celo gojiti stike z opozicijskimi voditelji, najprej preko vojaških zastopnikov, potem pa tudi drugih. V Petrogradu so navezali stike s predstavniki sibirske vlade in gen. Kolčakom. Nemci so se zavedali, da sta bila grn. Krasnov in Kolčak edina, ki sta štela z z močnimi enotami prostoljcem in nista bila odvisna od nemške vojske. Pri njuni odstranitvi boljševikov bi Nemci samo sodelovali. Po umoru poslani, a Mirbach (26.7.1818) je prevzel poslaništvo Helfferich, ki je močno podprl Ludendorffovo politiko. Zaradi Helfferichove osebnosti, ker je hotel biti tudi sooblikovalec in ne le izvrševalec politike, je kmalu prišlo do spopada med njim in državnim tajnikom Hintzejem. Helfferich je znal prepričati cesarja o nevarnosti

boljevikov, ki bi prinesel nov odnos Rusije do Nmečije. Toda Hintze je hotel izrabiti boljševeke za oslabitev Rusije, ker da oni edini, ki jo slabe. Hintze je hotel ohraniti Rusijo tako, kot je nastala por Brest-Litovsku, taako da bi jo Nemčija še naprej mogla gospodarsko in političnoizkoriščati. Hintze je prepričal cesarja in tako je prišlo do že omenjenega svetovno-zgodovinsko pomembnega koraka (228-229).

S tem je seveda Trocki dobil proste roke in je takoj prestavil latvijske polke na fronto ob Volgi proti Čehoslovakom. Ti so zaradi pomanjkanja zavezniške pomoči kmalu izgubili voljo do nadaljnega bojevanja proti boljševikom in želeli iti na pomoč na zahodno fronto. Do česar pa ni prišlo. Po dolgi vožnji preko Tihega in Atlantskega oceana so se končno znašli v svoji samostojni domovini (249).

Za tem avtorja kratko popišeta *rusko državljansko vojno* (249-270), kar bo za marsikoga novost.⁽⁴⁴⁾ V tem pisca v glavnem sledita samo Pipesu. Primerno je, da avtorja popišeta tudi tim. beli teror in njegove "pogrome" (268). Pomemben je popis zavezniškega stališča do boljševiškega režima – ki so ga vendarle imeli za pro-nemškega! Angleški ministrski predsednik Lloyd George je že leta 1916 hotel umakniti britanske enote in prepušiti Rusijo "usodi zgodovine". Po premirju v novembru 1918 zavezniki niso imeli jasnega cilja – tako kot ne v letu 1945! – in zato niso vedeli, čemu še nadaljevati z intervencijo v Rusiji. Dne 8.11.1918 je Lloyd George izjavil, da boljševizma ni mogoče premagati z orožjem. Pipes zaključuje iz vsega tega, posebno še iz Lloyd Georgovega govora 17.11.1918, da se britanska vlada ni bala "poraza belih, temveč njihove zmage" (269). Morda je mislil, da bi bili beli sposobni narediti iz Rusije velesilo, ne pa rdeči!⁽⁴⁵⁾

V Epilogu avtorja izražata, da je bil njun namen razjasniti odnos nemške vlade do ruske boljševiške stranke v obdobju 1914 do novembra 1918. Na nekatera vprašanja nista mogla dobiti odgovora, ker jima je bil dostopen samo nemški Politični arhiv.⁽⁴⁶⁾ Poudarjata, da študija obravnava genezo boljševizma kot totalitarnega načina vladanja, katerega je dosegel s polastitvijo oblasti in njeno utrditvijo. Pri oblikovanju boljševizma je bila odločilna sila nemška cesarska vlada. Omenjata glavno vlogo Helphand-Parvusa. Potem pojasnita uporabljani pojem kolaboracija, ki bi naj sicer nastal šele leta 1940 v Franciji; avtorjema pomeni: sodelovanje s sovražnikom z namenom prevrata v državi. To pa naj bi po mnenju pravnih strokovanjov (npr. P.A. Feuerbacha) bilo isto kot veleizdaja (271).

V enajstih kratkih točkah povzameta avtorja "dokumentirano" upodobitev boljševiške kolaboracije z Nemci (272). Te točke skušata utemeljiti z deset kratkimi poglavji. Eno izmed najbolj važnih je 9. pg, v katerem avtorja odgovarjata na vprašanje: po katerem merilu so boljševiki presojali svoje sodelovanje z Nemčijo? Po avtorjih se je treba približati pojmovanju boljševikov⁽⁴⁷⁾. Ti so imeli pač dvojno gledanje. Kasneje so svoje nasprotnike obsojali zaradi veliko manjših dejanj. Lenin ni imel pomislekov sprejeti pomoč "od ene bande imperialističnih roparjev proti neki drugi"⁽⁴⁸⁾. S stališča boljševikov in njihovih filozofskih premis bi boljševiško revolucijo legitimiral historični determinizem kot prehod iz meščanske stopnje družbenega življenja v višjo socialistično (ne še komunistično) stopnjo⁽⁴⁹⁾. Kako malo je resen ta historični determinizem je dokaz v tem, da je Lenin spremenil rusko kmečko družbo v proletariat.⁽⁵⁰⁾ Avtorja pravita, da so se temu upirali menjševiki, ki da bi ne bili zmerom dosledni⁽⁵¹⁾; toda boljševiki ne v praksi ne v teoriji niso bili dosledni: njihova edina doslednost je bila v tem, da so dosledno vse izkoriščali v svoj prid. Kazno je, da avtorja ne zagovarjata boljševizma, a ga tudi ne obsojata; omejujeta se na prikaz dejstev, na izjave boljševikov samih in na utemeljena mnenja zgodovinarjev.

Avtorja kratko razložita Lenino zamisel o "partijnosti" (287) Partijnost pomeni, da je partija najvišja instanca pri vseh odločitvah. Ta "strukturni princip ideologije" odloča o sposobnosti dojemanja objektivne resnice. Partijnost je osnovana na pojmovanju, da razredni interesi odločilno vplivajo na mišljenje in delovanje ljudi ter oblikujejo njihovo socialno zavest. Ker pa bi se z "objektivnim tokom zgodovine" pokrivali samo interesi proletariata, je samo mišljenje proletariata objektivno. Te partijnosti se ne bi smelo istiti s pristranostjo in enostranskostjo, čeprav samo partijsko vodstvo (kot samoimenovani zastopnik proletariata) objektivno dojema zgodovinski razvoj, in je zato treba biti zvest partiji.⁽⁵²⁾ Avtorja s T. Masarykom⁽⁵³⁾ zaključita, da je bistvo boljševizma makiavelizem, s čimer pa po mojem delata krivico Macchiavelliju, in da je to potrdil Stalin sam v svojem spisu *Država in revolucija* (288).

Prav tako zanimivo in poučujoče je 10. pg o razvoju zgodovinske "skupnosti" boljševikov z Nemčijo po letu 1918 (289-291). Stiki med njimi so bili z delno izjemo v letih 1933-1939 trajni in vsestranski. Avtorja posebno poudarjata izrecno veliko pomoč, ki jo je SZ nudila nacistični Nemčiji po paktu Hitler-Stalin (oz. Ribentrop-Molotov), predvsem pa po podpisu gospodarske po-

godbe 10. februarja 1940. Okrog 900.000 ton nafte in skoraj milijon ton žita je bistveno prispevalo k nemškemu predoru v Francijo! Slovenski komunistični pigmejci pa so si drznili svojim nasprotnikom očitati neobstoječe kolaborantstvo in jih poslali v smrt...

V Sklepni besedi (292-3) si avtorja zastavljata dvojje vprašanj: 1. ali je mogoče govoriti o nemško-boljševiški zaroti; 2. ali se sme sodelovanje boljševikov z Nemci označiti kot kolaboracija. Na prvo vprašanje odgovarjata, da je mogoče govoriti o dogovorih po posrednikih, ne pa o koordiniranem načrtu zarote, čeprav je iz nemških arhivov dokazano: da so imeli skupno načrtovano taktiko prikrivanja dejstev sodelovanja; da so Nemci krepko financirali boljševike od marca 1917; da je obstojala skupna strategija, ki je omogočila boljševikom prevzem oblasti; da so boljševiki, celo Lenin, imeli subverzivne stike s Parvusom, Keskžlom, Haneckim in Radekom. Z ozirom na drugo vprašanje trdita avtorja, da je odgovor odvisen od pravnega stališča, ponavljata pa mnenje jurista Feuerbacha, da je šlo za veleizdajo.

Nehote je ta "študija" posmeh na račun nemške razumarske modrosti, angleške računarske pameti, francoskega diplomatskega izvijanja, severnoameriške plitve naivnosti. Predvsem pa je strahotni, morda končni dokaz, da je komunizem od vsega začetka v svojem bistvu zlo.

Haedo, 30.11.2001

OPOMBE

1. Razlogi? Močnejši zmeraj prevladuje. Primer ZDA in EZ, ki dajejo ogromne subvencije svojim proizvodom, od držav kot Argentina pa zahtevajo popolno "svobodo trga". Ponavljam ironični aforizem B. Shawa, da medsebojnost (reciprociteta) ne more biti brezpogojna vrednota, ker "drugi morda nima enakega okusa" (Meddobje, XXXIV, 3-4, 228, op. 44.)
2. Napačno bi bilo trditi, da v vseh državah EZ (Turčija!), ker imamo primere "državne vere", kot v Angliji, ali svojski način, kot v Grčiji. Toda v takih primerih gre za pretiravanje v nasprotno smer, to se pravi, na škodo neodvisnosti države, ne pa obratno!
3. Mogli bi dodati vprašanje: ali res niso vedeli, kako so Nemci zatirali in izseljevali Slovence na Koroškem?
4. Večinoma smo za take ljudi uporabljali izraz OR (oprezne r.t.).
5. Morda je de facto do neke mere to res bila, a formalno so to voditelji SLS zmeraj tajili, (v emigraciji, npr., pok. R. Smersu v *Vestniku*), ker da je šlo za skupino katoliške mladine, ne pa za člane ali pristaše SLS.

6. Kdo bi se upal prepirati v OF, pod trdo roko partije in politkomisarjev? Če so prve protikomunistične enote bile samovznikle, ni bilo pričakovati, da bi imele enotno poveljstvo, predvsem zato, ker se niso vsi hoteli podrediti NO!
7. To bi bil nov dokaz za to, da Slov. legije ni ustanovila SLS kot taka.
8. Če bi bilo to res, bi bil moral Peterlin poslati pomoč Stražarjem na Turjak ali morda sam iti tja, ali pa jih prepričati, da je tam upor tedaj bil nesmiselen. Nesoglasje med vojaškim in političnim vodstvom SL bi bilo treba dokazati. Res pa je bilo nesoglasje med vojaško-političnim vodstvom SL in stražarji, četniki, nekaterimi ki so delali "na svojo roko", še bolj pa s "črno roko".
9. Nemci bi jih seveda takoj potolkli, tako kot so Jude v varšavskem getu. Ali pa bi se zaradi tega "rešilo čast", ne le pred partizani, ampak tudi pred zavezniki? Prepričan sem, da ne.
10. Vprašanje je, ali jo je po ustanovitvi OF in krvavem nastopu komunizma sploh kdaj imelo – če izvzamemo nastanek protiokupatorskih legij tedaj, ko so komunisti še kolaborirali z nacisti?
11. Ali so res o tem odločili politiki? Ali so bili res politiki krivi, da se gen. Rupnik in njegov krov niso podvrgli NO ter vsaj zadnji hip spremenili odnos do Nemcev?
12. To je dejansko bil naziv, ki so ga pridevali Rupnikovemu ožjemu krogu, čeprav so ga večkrat še bolj zaničljivo imenovali "Kindergarten".
13. E. nedvomno ve, da je v ozadju bila politična ideja – osvoboditev in zedinjenje naroda, potem pa odločitev o meri samostojnosti. Žal pa je slovensko vrhovno domobransko poveljstvo s svojim Kindergartnom hotelo idejno nepolitično in zgolj protikomunistično vojaško silo, ki se ni hotela podvreči ne NO ne političnemu vodstvu, kar se je potem pokazalo ob 3. maju, na poti v begustvu, v Vetrinju, v zdomstvu pa predvsem v sporu ob *Vestniku*.
14. Ne bi rekel, da bi šlo za čudež. Po pred kratkim objavljenih britanskih arhivih je samo nepripravljenost zahodnih sil preprečila, da niso že v maju 1945 napadli SZ!
15. E. piše, da mu je šele v Buenos Airesu Maks Loh povedal, da je tedaj upravnik policije Lovro Hacin dejal: "Gospodje, ne govorite neumnosti! Ali ne veste, da mi stojimo in pademo z nemškimi rajhom?"
16. Eiletz izraža pogosto hude kritike voditeljev, čeprav skoraj nikoli ne zapiše nobenega imena, po drugi strani pa – zvest svojemu značaju – razumeva in opravičuje – in se celo zahvaljuje!
17. Če je bilo v štabu, ali so bili tam res samo majorji? Krenner je bil vsaj uradno general! Koncem koncev so kupčijo o predaji zbarantali nižji angleški in titovski oficirji!
18. Štab SD – ne Slovenske narodne vojske in NO! - je vztrajal na tem, da se Angležen predajo v svojih uniformah in kot SD! Ali ni v tem ena izmed glavnih krivd za vrnitev teh "nemških kolaboracionstov"?
19. Morda to odgovarja resnici, a v takem primeru je bila ta ideološko zakrinkana.
20. Nikjer nisem zasledil take izrecne trditve, kot trdi Puharjeva. Da pa to sledi iz popisa, je nedvomno. Prav tako nisem zaslutil, da bi bila zakonca Eiletz z delom dvajsetih let preganjala kakšne demone – v katere najbrž kot vernika nista verovala, tako kot neverna (?) Puhar. – Zakaj Puhar govori o Sankt Petersburgu, ko pa Eiletza vedno pišeta Petrograd?
21. Kljub temu se, npr., v op. 141 (88) daje, obenem s podatki o Nadeždi Krupski, tudi podatke o Inessi Armand, ki se je omenja šele na s. 90.

22. Ime so si nadeli boljševiki za razliko med revolucionarnim in parlamentarnim socializmom.
23. Menda je zdaj v pripravi nova nemška verzija in prevod v ruščino.
24. Sem pa tja se vrini kakšna nehotena pomanjkljivost; npr., na s. 53 je imenovan *Hanecki*, v naslednjem odstavku pa se govori o "že zgoraj omenjenem" *Fürstenberg-Hanecki*.
25. Avtorja izmenično uporabljata izraza antanta ali aliansa za eno stran in centralne sile za drugo, čeprav se v slovenskem zgodovinopisju uporablja izraz zavezniki in osrednje sile.
26. Irec Roger Casement v Veliki Britaniji, Joseph Caillaux v Franciji. Prvega so ustrelili, drugega zaprli.
27. Aleksander E. Kesküla (ps. A. Stein?) je bil Estonec, ki je že septembra 1914 stopil v stik z nemškim poslanikom v Bernu, baronom v. Rombergom, in tako postal nemški agent.
28. Karl Bernardovič Radek, roj. Sobelson, je bil strasten boljševiški agitator, ki je deloval v Stockholmu. On je prinesel je prinesel Parvusu Leninovo pismo. (Lenin je po revoluciji osorno zavrnil Parvusovo prošnjo, da bi mu dovolil vrnitev v Rusijo, ker bi s tem Parvus popolnoma "diskreditiral" Lenina.)
29. Dr. Aleksander Helphand je bil ruski Jud s psevdonimom Parvus in glavni nemški agent.
30. Avtorja na večih mestih na podlagi dokumenov navajata visoke številke v markah, rubljah, švicarskih frankih itd. Žal ne vzpostavita tedanje veljave teh denarnih enot niti ne razmerja med njimi, kar bi osvetlilo važnost nemške podpore.
31. Začasna vlade je prevzela oblast po februarški revoluciji, ki je odstavila carja. Sestavljali so jo večinoma socialni demokrati in menjševiki, pod predsedstvom kneza Lvova.
32. To ne velja samo za tim. I. svetovno vojno, ampak tudi za krvavo državljansko vojno v Rusiji, ki se je zavlekla še leta potem, dokler ni zaradi umika zahoda nadvladal boljševizem.
33. Po dr. Silvinu Eiletzu Kerenski piše "25. november" in je torej pravilen zapis na s. 146, 3. odst., kjub temu, da sem osebno še vedno prepričan, da bi moralo stati "30. oktober".
34. Kornilov je hotel pomesti z boljševiki, narediti mir in se resno bojevati z Nemčijo.
35. Noben boljševik ni imel neposrednega stika z Nemci do 1.11.1916; Živin Weis je bil socialrevolucionar. Po novembru 116 pa so bili v stikih z njimi Hanecki, Radek, Vorovski idr. Avtorja Eiletz na drugem mestu opišeta usodo kasnejšo teh glavnih agentov.
36. Vse to seveda po Leninovem prepričanju v skladu s historičnim determinizmom. Zgodovina pa nima dosti skupnega z ideologijami!
37. Gen. Hoffmann je zapisal v svojem dnevniku, da je bila to najbolj smešna vojna, kar jih je doživel, ker je potekala samo na železnicah in na motornih vozilih. Postavili so nekaj vojakov na vlak in jih peljali do naslednje postaje; tam so zavzeli postajo, pripravili boljševike, pripeljali še nove vojake in se odpeljali proti naslednji postaji in jo zavzeli; in tako naprej...
38. Morda je primerno pripomniti, da je s sveti (sovjeti) urejevana država nastala že po februarškem prevratu, ki so ga izvedli menjševiki in socialisti. Sovjete

- so sestavljali odbori (komiteji) delavcev in vojakov, njih člane so volili po tovarnah in vojašnicah. V nekaj mesecih so se utrdili v glavnih središčih in po deželi. Hoteli so biti obenem predstavniki interesov in kontrolni organi revolucionarne demokracije. Niso poznali meje med zakonodajno in izvršilno oblastjo. Čim bolj so se uveljavljali kot kontrolni organ vlade, tem bolj so slabili vladno pristojnost; čim bolj so vplivali na politiko, tem manj oblasti je imela vlada nad vojsko. Julija 1917 so izvolili *Vseruski centralni eksekutivni komite* (Ispolkom). Po vsem povedanem je jasno, da je bilo značilno za Rusijo v letu 1917 "dvovladje". (Gl. več o tem v delu soprogov Eiletzev s. 74.)
39. Na vsem lepem mu je spet prišel na jezik pojem domovine, čeravno socialistične, tako kot je leta 1941 Stalin začel govoriti o domovinski vojni!
 40. Omenjata pa tudi poimensko neizkušene, večinoma tudi socialistom naklonjene agente, ki so zagovarjali potrebo zahodne pomoči boljševikom.
 41. Zanimiv je popis Masarykovih pogajanj za to, da bi ta legija bila vključena v borbo proti Nemcem: najprej s carjem, potem leta 1917 z "začasno vlado", po oktobrskem prevratu pa z boljševiki. Sprva so načrtovali prevoz teh enot na francosko fronto. Ker se je pod francoskim poveljstvom na zahodu ustanovila avtonomna češkoslovaška vojska, so tudi enote v Rusiji priključili njej in sta jih zato spremljala dva francoska častnika. O pomembnosti teh enot v Rusiji je najboljšo delo zgodovinarja G.F. Kennana (235, op. 516), v katerem trdi, bi bila legija lahko usodna za boljševike, če bi jo bili zavezniki podprli.
 42. Generala M.K. Diterichs in Kappel, ki sta se pozneje v Omsku pridružila protiboljševiškim prostovoljcem gen. Kolčaka, ter polkovnik Ušakov.
 43. Avtorja dobivata to sodbo pri Pipesu in Kenanu.
 44. Tega dozdam niso poučevali v naših šolah. Gradivo, ki je na splošno razpolago, je skoraj vse pod boljševiškim vplivom.
 45. Liberalna stranka je izgubila volitve dec. 1918 in v vlado so stopili tudi konservativci, med njimi kot vojni minister Winston Churchill. Ta je hotel še nadaljno intervencijo v Rusiji, a njegova stranka mu ni sledila. Tako kot mu je velikobritanski generalni štab svetoval v maju 1945! (Pišem: generalni štab, kljub temu, da pod kom. vplivom v RS še vnaprej potujčujejo in govorijo o generalštabu. Čudno, da npr. glavnega direktorja ne sprevačajo v general direktorja. Če še veljajo pravila slovenske slovnice, so tako združeni izrazi nedovoljeni. Seveda, če ni tudi med slovenskimi slovničarji zavladal strukturalizem, konstruktivizem in drugi taki izmi...)
 46. Nemške arhive so Angleže zaplenili in odpeljali v Veliko Britanijo. Leta 1956 so večino vrnili Zvezni republiki Nemčiji. Tajni dokumenti te dobe so delno shranjeni v Britanskem arhivu, deloma v Političnem arhivu nemškega zunanega ministrstva.
 47. Sicer je do neke mere dosledno, da avtorja govorita samo o boljševikih. Toda kasneje nihče, niti boljševiki, niso govorili o boljševiški, ampak o komunistični oz. socialistični Rusiji. Zato bi avtorja smela in celo morala poudariti, da to ne velja samo za boljševike: vsem komunistom vseh struj – od Stalina do Tita, od Maoa do Castra – je skupna ista revolucionarna morala: dobro je vse, kar je (po mnenju partije) v prid revoluciji.
 48. Surovo govorjenje ni znak možakarstva, je pa bilo svojsko komunistom – razen kadar je "revolucija" od njih zahtevala hinavsko in celo klečeplazno osladnost.

49. Govoriti o filozofskih premisah marksizma je pretirano. Marksizem je ideologija, filozofija pa je od svojega začetka napadala mitično mišljenje. Danes mitom odgovarjajo ideologije.
50. Marx nikoli ni mogel opredeliti proletariata; ostala je samo razlika med (kapitalističnim) zatiralcem in zatiranim. Toda nekdo je lahko delavec ali državni uradnik (zatiran), ima pa kiosko ali taksi (zatiralec). Ker se francoski proletariati za časa Napoleona III ni odločil za marksizem, kmetje pa so se upirali davkom, so kmetje za Marxa postali proletarci (gl. *Deseti brumarij*). Kasneje je kmete zavrzel. Končno je ostal za Marxa proletarec samo tisti, ki ima zavest, da je zatiran – odtod pomembnost "inteligence". Z drugo besedo: argentinski general, ki je svojčas zaslužil toliko kot minister ali član Vrhovnega sodišča zdaj pa samo eno petino in se tega zaveda, bi bil proletarec. – Prav tako neizpolnjeni so ostali drugi miti, napovedi "znanstvenega" historičnega determinizma; npr., iz pobijanja nasprotnikov v suženjstvo, iz suženjstva v fevdalizem, iz fevdalizem v buržujstvo, iz buržujstva v kapitalitem, iz kapitalizma po revoluciji v socializem, iz socializma v komunizem. Ena glavnih zmot sodobnih je, da zapadajo novi prevari: kar je prepadlo in je bilo zmotno, je bil stalinizem (in podobni nestvori), ne pa komunizem, ki ga še nikjer in nikoli ni bilo!
51. Na kar pa nikjer izrecno ne nakažeta.
52. Kako sijajno objektivno razlaga partija zgodovinski razvoj, smo videli ob slovenskem osamosvajanju v letih 1990-1991, kateremu se je KPS krčevito upirala.
53. ki ga vedno imenujeta Thomas!

KRŠČANSKI ROMAN

(Odlomek iz literarnih kaŕipotov IX)

Dolores Viesèr,

PEVČEK. Zgodba mlade duše.

Mohorjeva zaloŕba, Celovec - Ljubljana - Dunaj 2000, str. 372.

Kaj je kršćanska literatura? Na to vprašanje je že pred dobrimi tridesetimi leti skušal odgovoriti literarni kritik in esejist Curt Hohoff v nemški knjigi z enakim naslovom. Pred krizo religioznega, ki se je pojavila v renesansi, bi bilo naše vprašanje absurdno. Sredi laicistične, agnostične ali celo ateistične družbe novega časa pa religioznim avtorjem ni lahko. Pomembni predstavniki kršćanske literature 20. stoletja Paul Claudel, Graham Greene, Gertrud von le Fort, Thomas Stearns Eliot ali Selma Lagerlöf so zato, da bi pritegnili sodobne skeptične bralce, v svojih stvaritvah vedno znova skušal predreti ustaljene miselne norme. V ospredju literarnega zanimanja niso več absolutni "popolneŕi", temveč "grešniki" in različni pojavi, ki sodijo k neduhovni okostenelosti, ne pa v svet kršćanskega oblikovanja življenja.

Toda tudi v kontekstu jezikovno mešane province na jugu nemškega govornega prostora so nekatere avtorice in avtorji dokazali, da literarna dela, ki jih odlikujeta izrazitejša duhovna energija in zanimiva vsebina, niso muhe enodnevnice, napisane samo za eno sezono. V ta sklop moremo zagotovo prišteti tudi literarni prvenec nemško pišoće koroške pisateljice **Dolores Viesèr** iz leta 1928, ki je v prevodu Janeza Puclja pod naslovom *Pevček* nedavno izšel pri celovški Mohorjevi zaloŕbi. Toda v primerjavi s poglobilnimi kritičnimi kršćanskimi literarnimi deli je leta 1904 v Hüttenbergu rojena avtorica ustvarila čustveno poudarjeno literarno besedilo oziroma, kot je zapisala v podnaslovu k svojemu prvencu, "zgodbo mlade duše". Pred nami je dovolj subtilno stkana bridka življenjska zgodba ubogega dečka - sirote, ki sredi demonij in intrig sveta skuša pre-

močrtno iskati svojo pot k Bogu. V tem pogledu je roman *Pevček* katoliško konvencionalen, vendar ne tako zelo, da bi se notranja pisateljčina intuicija morala podrediti tradicionalnim klišejem. Dolores Viesèr je napisala besedilo, pretkano s presenetljivimi in izrazitimi religioznimi doživetji - na začetku zgodbe dvanajstletnega dečka. Glasbeno izredno nadarjeni Ivan Steinweger potuje s svojim očetom, obubožanim in zaradi ženine nezvestobe strtim muzikantom, nemirno sem in tja po svetu v še fevdalni Evropi 18. stoletja.

Ko se iz Poljske vrmeta na Koroško, že dalj časa bolni oče umre v skednju neke gostilne. Ker daljni sorodniki za dečka nočejo poskrbeti, se začne njegov križev pot. K sreči se zanj zavzamejo frančiškani iz samostana v Št. Vidu. Deček začne pridno obiskovati glasbeno šolo in postaja vedno odličnejši goslar in pevec. Čeprav je po srcu nemirna, umetniška duša, išče bližino Boga in uteho in srečo v veri ter hoče tudi sam postati menih. Vendar je v njem nekakšna dvojnost. Trpi, ker ne pozna matere, o kateri ima idealno predstavo. Odraščajočega petnajstletnega fanta skuša za zabavo zapeljati lahkoživa plemkinja Heloiza, ki je na obisku na bližnjem gradu, kjer mladi pevček izbranim gostom lepša ure z glasbenimi nastopi. Heloizi se njen poskus skorajda posreči, vendar najde Ivan pot nazaj v samostan. Kljub temu je to erotično doživetje zunaj religioznega življenjskega načrta zanj usodno. Na gradu je namreč spoznal tudi Heloizinega prijatelja, italijanskega alkimista, ki je svojo dušo očitno zapisal hudiču. Pevček ga sredi hude ure v gorah skuša rešiti pred smrtjo, a mu to ne uspe, nasprotno, še sam usodno zbolí. Začne se njegovo dolgotrajno umiranje. Zdaj se zvrsti več skorajda neverjetnih dogodkov, med temi je mimobežni prihod pevkove v resnici lahkožive matere, ki pa svojega hudo bolnega otroka zataji. To ga pahne v hudo duhovno krizo, v kateri se postopoma popolnoma prepusti Bogu. Ko se posloví še od svojega ljubljene glasbila - violine, je čutiti, da se je poslovil tudi od zemeljskega življenja, čeprav bi si bralec morda želel, da se zgodba konča optimistično.

Avtorica je svoj prvi roman pretkala s citati iz nekdanjega latinskega katoliškega bogoslužja in s številnimi opisi religioznih samostanskih obredov in navad. Še posebej se je poglobila v nekdanji samostanski šolski sistem in opisala v baroku razširjenje navade. Dobro so se ji posrečili tudi zaris dijaškega internatskega življenja pri samostanu z bolj ali manj strogimi učitelji ter njihovimi

vzgojnimi ukrepi in kaznovalnimi navadami. Vživela se je v mlado dušo ubogega pevčka brez staršev, ki je v samostanu našel pot v smiselno življenje pri Bogu. Na obrobju se je na kratko in nekako klišejsko dotaknila tudi slovenske koroške stvarnosti. Patrom in otrokom pomaga, kuha, čisti in gospodinji bleda, tiha, žalostna Slovenska Lilja in pater gvardijan ve ob tem povedati, da so Slovenske vajene opravljati težaška dela: "Saj delajo vse slovenske ženske kakor črna živina."

Ta svoj prvi roman je Dolores Viesèr napisala, ko je bila stara petindvajset let. Ob izidu leta 1928 je v tedanjem ozračju tradicionalnega avstrijskega katolicizma budil zelo pozitivne odmeve. Zdi se, da je v njem izpovedala tudi del svoje lastne mladostne usode. Že kot otrok je namreč izgubila očeta, pri šestnajstih letih pa še mater. Z bratoma je ostala brez dela in dóma, dokler ni zaslovela z romanom *Das Singerlein - Pevček*. Leta 1931 je o tem uspehu v tedanjem dnevniku *Slovenec* poročal koroški literarni zgodovinar in publicist Franc Sušnik. Leta 1934 se je pisateljica, ki se je s pravim imenom pisala Wilhelmine Wieser, poročila s posestnikom in pisateljem Ottonom Aichbichlerjem v Brückendorfu pri Launsdorfu na Koroškem. Njen drugi roman iz leta 1931, *Podkrnoški gospod*, je pred osmimi leti prav tako izšel v slovenščini pri celovski Mohorjevi založbi, še prej, v letih 1957 in 1958, pa pri isti založbi tudi njen obsežni zgodovinski roman o koroški plemkinji in svetnici *Hema Krška*. To delo je avtorica v nemškem izvirniku objavila leta 1938.

Nedavno je Dolores Viesèr, ki je lanskega septembra še kar zdrava obhajala šestindevetdeseti rojstni dan, izjavila, da je "tako rekoč preživela samo sebe". V enem svojih zadnjih del, romanu *Nočno bivališče*, je zapisala, da je "premagati ilovico najbolj težavna naloga". Toda ta naloga je pravzaprav tudi osrednja tema njenega prvega romana *Pevček*, dela, ki je kljub svojim dobrim sedemdesetim letom v tem pomenu (še) vedno aktualno.

Roman večkratne literarne odlikovanke - že leta 1934 je prejela nagrado Adalberta Stifterja, leta 1955 nagrado Handel-Mazzeti, leta 1974 pa tudi kulturno nagrado dežele Koroške - je poslovenil Janez Pucelj, številne opombe, ki se že razraščajo v manjše članke in komentarje, pa je zelo vestno sestavil Stanislav M. Maršič. Prevajalec je opravil obsežno delo razmeroma dobro. Glede na literarni okus sodobnega časa pa bi mu med drugim lahko očitali pretirano slovenjenje nemških lastnih, osebnih in tudi zemljepisnih imen. Nekako moti, da na primer znano saško mesto Dresden dosledno sloveni z njegovo morda staroslovansko varianto *Draždani*. In takih ali podobnih primerjav je še več.

JOŽE RANT

ZNANSTVENO DELO O SPE V ARGENTINI

Po osamosvojitvi Slovenije je bilo v domovini že veliko napisanega o SPE v Argentini. Vendar do zdaj še nismo imeli tako znanstvenega pristopa oz. prijema, kot je disertacija Zvoneta Žigona za doktorat iz politologije (politične antropologije) pod naslovom *Političnost kot polje ohranjanja etnične identitete v izseljenstvu – slovenska politična emigracija v Argentini*. Ta naslov tudi dobro izraža glavno postavko knjige, ki temelji na omenjeni razpravi.

Zvone Žigon
Iz spomina v prihodnost
Slovenska politična emigracija v Argentini
 Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
 Zbirka Migracije I - Založba ZRC
 Ljubljana 2001

Končno sem prišel do prepričanja, da nas res ni več veliko, sicer ne bi naprošali mene, naj pišem komentarje o knjigah, ki niso iz moje stroke. Res je pa, da je bolj temeljito branje kake knjige koristno.

Avtor se na začetku zahvaljuje "vsem, ki so pristali na pogovor in objavo svojih mnenj, prenašali moje tečnarjenje, mi svetovali, me svarili, spodbujali, kritizirali..."

Po predgovoru (*O trdo prigraranem "čudežu"*) in uvodu (11-14) razporeja Žigon vsebino na 4 dele:

A. s tremi poglavji *O delu, pojmih, procesih* (15-21), *Kaj je kaj ali pojmovni uvod* (22-35) in *Pojem političnega in politična identiteta* (35-51);

B. *Slovenska politična emigracija v Argentini* (52-156) s petero poglavij: *Oris izseljevanja Slovencev v Argentino* (52-69), *SPE od prihoda v Argentino do osamosvojitve* (70-111), *Političnost in*

ideološka usmerjenost (112-135), *Energija političnih mitov, rituala, simbolov* (136-148) in *SPE v Argentini po letu 1990 – Stiki s Slovenijo* (149-156). Če je prvi del važen zaradi omenjenih naslovov treh poglavij, je nedvomno dokazna podlaga razprave v drugem delu, srčika razprave pa je tretji del.

C. *Kaj je torej SPE?* (175-181). Ta del končuje pisec z dvema poglavjema: *Slovenija in izseljenstvo* (182) in *Sklep* (183).

D. *Dodatek* - ne pod črko Č! (189-368), čemur so dodani slovar kratic (369); angleški izvleček (Cvetka Puncer; 370-372), španski (Pablo Fajdiga; 273-375) in - kar je redko, a zelo primerno - slovenski (376-377). Poglavji *Viri in literatura* (378-389) ter *Imensko kazalo* (390-392) dopolnjujeta knjigo.

V uvodu v četrti, najdaljši del spisa, pravi Žigon, da ima ta del "predvsem dokumentarno vrednost", ker gre za odgovore, v katerih "začutimo tisto, o čemer smo se sprva zgolj informirali". Ta del sestavljajo poglavja, ki se med seboj ločijo predvsem po četverni metodologiji izdelave: I. *Pisni odgovori na vprašanja* (195-251); II. *Pogovori, opravljene v Sloveniji* (252-261); III. *Dnevnik študijskega potovanja* (262-270); IV. *Pogovori, opravljene v Argentini* (271-368).

Kdor bi hotel zvedeti za kratko vsebino knjige, bo to našel v slovenskem izvlečku, ki obsega komaj poldrugo stran. Predstavitev knjige na hrbtnem ovitku, ki jo je spisal prof. dr. Igor Lukšič, pa izredno dobro dopolnjuje povzetek knjige. Pravilno je prof. dr. Lukšič zapisal, da je avtor poskušal ohranjati sistematično "v sicer izrazito kompleksnem in v mnogočem še nedorečenem raziskovalnem polju", kar po drugi strani večkrat poudarja avtor sam.

* * *

Zlasti v prvem delu gre za precej "težko" branje. Ne vem zakaj, toda od začetka komunistične diktature in še zdaj v Sloveniji mislijo (ali vsaj tako delajo), da je treba pisati čim bolj temno in zamotano, v dolgoveznih stavkih in z mnogimi tujkami, ki naj kar mrgole in prevladujejo v vsem besedilu. Res je, da so mnogi študirali v tujini, ali da se (po vsej pravici in potrebi) zatekajo k bibliografiji v drugih jezikih. Toda kaže, kot da se malokdo potruži, da bi poiskal odgovarjajoči izraz v slovenščini, da bi šel pogledat v Slovar slovenskega jezika, ali da bi se obrnil na kakega jezikoslovca. Tako nastajajo celi stavki in odstavki, ki so (do neke mere) razumljivi samo tistim, ki

so "od stroke", ali pa znajo kak tuj jezik. Nasledek vsega tega je slog nasploh, ki nam ne diši po slovensko.⁽¹⁾

Tudi dr. Žigon se kljub prizadevanju ni mogel popolnoma izogniti tistemu, kar je stalnica v slovenski literarni proizvodnji. Vem, da se dr. Žigon skuša otresati tujk, vendar jih je kar preveč, čeprav je resda včasih težko najti odgovarjajoč slovenski izraz. Npr., nacija (nam.: državni oz. državotvorni narod, 27), alinea (nam.: nova vrsta ali odstavek, navadno s pomišljajem, 47), itd. Nekateri avtorjevi izrazi mi niso všeč, ker so dobesedni prevodi, čeprav jih doma zmerom bolj uporabljajo; npr., polje nam. področje (21 idr.). Nekoliko nemško zveni: "Skozi pogovore (...) sem se seznanil" (nam. morda: po pogovorih, 11; tudi 19 idr.)

Po Žigonu se SPE izraža v konservativni slovenščini. Seveda je živ jezik v stalnem razvoju. Sem pa prepričan, da današnji navidezni razvoj slovenščine doma ne vodi drugam, kakor v jezikovno smrt.⁽²⁾

Morda je treba pripisati tiskarskemu škratu, da se za argentinska izraza "porteños" (65) in "montoneros" (67) uporablja (in se ju sklanja) "portenosi", za drugega pa "montoñeros". Najbrž je tiskovna napaka tudi "encontra" nam. "encuentra" (373).⁽³⁾ Za argentinski "asador" (kdor peče meso na žaru), uporablja avtor nepoznani izraz "asadero" (264). Boli pa uporaba imena Falklandski otoki nam. Malvinski (65), kar tudi ni v skladu s stališčem ZN, ne le s kakim argentinskim šovinizmom.

Včasih se zazna kakšna pomembnejša (bržkone) tiskovna napaka; npr., manjka op. 103 (124)

PREDGOVOR, UVOD IN PRVI DEL

V predgovoru pravi Žigon, da njegovo delo "desmitificira podobo o čudežnosti in nevtralizira nekatere stigmatizacije". Drugje priznava, da je SPE sama zavračala trditev o "argentinskem čudežu", a le v delu nahajamo mesta, na katerih njegovo delo zavrača stigmatizacije. Žigon pripoveduje, kako je po prvem fizičnem stiku s svetom SPE, v letu 1990, od prvotnega vznichenja prešel na treznejše gledanje. Ostala pa je želja, da bi SPE na objektivni način predstavil slovenski javnosti. Toda "obširnost, zapletenost ter siceršnja občutljivost tematike, tako s slovenske kot 'argentinske' perspektive, so me navdajale z občutki strahospoštovanja in nekakšne nedotakljivosti." V

skici 2 (21) jasno prikazuje dolgo pot do tega dela: preko raziskave o dvojnosti etnične identitete (rezultat: diplomsko delo) in raziskave o ohranjenosti te identitete v Južni Ameriki (rezultat: magistrsko delo in knjiga *Otroci dveh domovin*) do končne raziskave o političnosti kot polju ohranjanja etnične identitete v izseljenstvu in o SPE v Argentini (neomenjeni rezultat: doktorska disertacija) in končno (v skici neomenjena) razširjena disertacija v obliki obravnavane knjige. V tej Žigon tudi kratko nakazuje svojo metodo: najprej zgodovinsko, za tem funkcionalno in končno strukturno analizo; nato sintezo in (po njem samem dvomljivo) prediktivnost z aplikativnostjo. Pri vsem tem uporablja opazovanja z udeležbo, pogovore, pisne izpovedi, dnevnik, arhivsko gradivo, literaturo in fotografije.

V Predgovoru nadaljuje, da ga je kot naključnega obiskovalca naprej pritegnila trenutna visoka stopnja ohranjenosti etnične identitete skupnosti in njenih posameznikov. Po pogovorih in literaturi se je seznanil s politično platjo problematike. Političnost da je prežemala vsak trenutek njegovega bivanja v skupnosti, zato je sklenil raziskati njeno funkcijo, vpliv na delovanje, vlogo, delež v etnični identiteti skupnosti in posameznika. Po petih obiskih in po skupaj devet mesecih bivanja med slovenskimi izseljenci v Argentini si upa trditi, da to skupnost pozna in čuti njeno čutenje, da pa se zaveda, da njegovo razumevanje ni in nikoli ne bo takšno, kot ga premorejo samo člani te skupnosti. Kar da je navsezadnje edino pravilno, saj bi bila položaja zunanjega opazovalca in neposrednega udeleženca zaradi objektivnosti nezdržljiva.⁽⁴⁾

Za Žigona je torej SPE "specifičen družbeni podsistem" s svojimi značilnostmi. Kot tak je predmet njegove razprave. Z njo bi naj bil "čudež" znanstveno pojasnjen, SPE pa bi naj s tem pred zunanjim opazovalcem dobila posebno priznanje zaradi njene dolgoletne prizadevnosti in kar garanjem njenih članov, kar ji "vmešavanje" nadnaravnega na nek način odvzema".⁽⁵⁾

V Uvodu Žigon izraža svoje prepričanje, da nihče doslej še ni obravnaval SPE kot predmet politološkega znanstvenega raziskovanja. Na kratko napove vsebino. Ta najprej obravnava uporabljane pojme (etničnost, socializacija, akulturacija itd.). Potem vzpostavi, da je leta 1998 razvil model gibljive vrste kvalitativnih stopenj občutenja primarne slovenske etnične identitete v izseljenstvu, v tem delu pa govori o gibljivi paleti ravní političnosti, kjer ne gre za lestvico, temveč za horizontalno razvrščene ravni. "Gre v bistvu za temeljne 'postulate', komponente, idejne premise SPE, kot so proti-

komunizem, katolicizem in nacionalizem, katerim lahko (...) pripojimo še pojem vključenosti v organizacijsko strukturo (...) in čustveno povezanost z zgodovino domobranstva (od bojevanja do povojnih pobojev) – slednje napaja skupnost z mitično energijo, zagotavlja ji za skupno identiteto nujno potreben zgodovinski spomin.“(14)⁽⁶⁾

* * *

Prvi del je pomemben, ker Žigon govori o svoji poti do knjige (metodologiji). Še bolj važen pa je zaradi razlage pojmov. V tem redno predstavlja razna mnenja, potem pa z njimi nekako sinkretistično popisuje SPE. Ne morem reči, da bi se v vsem strinjal z Žigonom oz. s tistimi, katerih mnenja navaja in sprejema. A pri tem gre morda bolj za izrazje (sintakso) kakor za pomen (semantiko). Npr., ni mi všeč pojem nacija nam. državni (ali državotvorni) narod; ni mi všeč razlikovanje med etnično, narodno in nacionalno identiteto, ker bi sam za nacionalno rajši uporabljal izraz (narodno)državno. Vendar bi kdorkoli težko bil nesoglasen z Žigonom v tem, kako opisuje političnost in politično identiteto, zlasti kako to obrača na SPE (41). Prav tako takrat, ko opredeljuje politično kulturo, politično socializacijo in versko identiteto.

Bolj vprašljiva – za nekatere naravnost sramotilna – pa bo razlaga SPE s pojmom ideologije in političnosti. Ideologija bi naj pomenila za SPE – posebno za njene višje, ožje kroge⁽⁷⁾ – nekaj pozitivnega, kot zvestobo ideji, “pri čemer jih ne moti nagnjenost ideologije k samozadostnosti in absolutiziranju, ki lahko hitro vodi k totalitarizaciji in črno-belemu (ali v našem primeru bolje: črno-rdečemu) ekskluzivizmu” (51). Vse to avtor krona s postavko, da je za SPE katolicizem “nadideologija”, “nekaka najvišja, nadzemeljska stopnja ideologije” (ib). Žigon si ves čas prizadeva biti nepristanski, a zdi se mi, da ga je na tem mestu nekoliko zaneslo. Kljub temu mislim, da je mogoče njegovo razlago pravilno razumevati, če se sprejme njegovo izrazje.

Čeravno mislim, da mi je zadosti poznano Žigonovo mišljenje, me moti delna neskladnost med avtorjevim (in splošnim) pomenom izraza “etničen” in Žigonovim razpravljanjem o “dvojnosti etnične identitete”. Če je etnično nekaj danega po rojstvu in okolju (socializacija), do tretjega rodu SPE pri večini ni mogoče govoriti o etnični dvojnosti. Zato bi v tem primeru sam rajši videl izraz dvojnost kulturne (ali politične) identitete.

* * *

Drugi del se začneja z zgodovinsko analizo. Avtor najprej kratko opiše zgodovino slovenskega izseljevanja v Argentino do prihoda SPE. Nato oriše vzroke povojne emigracije, govori o povojnih pobojih in organiziranju v taboriščih. Popiše tudi stanje v Argentini leta 1948, označi peronizem in posveti kratko poglavje "izseljencem prijazni državi". Sledi skržena zgodovina SPE do osamosvojitve Slovenije. Popis predvsem upošteva Veliki Buenos Aires, zato (in ker se mu zde delno drugačni) avtor posebej govori o Mendosi in Bariločah. Vsakdo bo moral priznati, da je Žigon v tem delu skušal biti do skrajnosti nepristranski. Četudi omenja malenkostne notranje spore v SPE, je prikaz vsekakor v korist SPE.

Zgodovinski popis rabi Žigonu za **strukturalno analizo** medsebojnega vplivanja med političnim, ideološkim in verskim področjem.⁽⁸⁾ Seveda je vse to raziskavanje usmerjeno v iskanje razlogov za tolikšno ohranjenost etnične in celo nacionalne identitete. Z drugo besedo: za vzroke, zaradi katerih je SPE ohranila svojo narodno zavest in celo poglobila željo pa hotenje do samostojne slovenske države. Pomembna so podpoglavja o zunanjem sovražniku, o odnosih do argentinskih oblasti, o sodelovanju z drugimi izseljenskimi skupinami, predvsem pa o slovenski samostojnosti.⁽⁹⁾ Morda sem pa tja kakšen popis ali razčlemba (analiza) komu v SPE ne bo všeč, vendar spet izražam svoje mnenje, da tudi v tem delu avtorju ni mogoče očitati nikakršne pristranosti.

Osebnostno se mi dozdeva eno izmed najbolj izvirnih, pomembnih, zanimivih in tudi utemeljenih delov knjige **razprava o energiji političnih mitov, rituala in simbolov**. Med mite SPE prišteva Žigon mit mučeništva in mit o vrnitvi. Pripominjam, da Žigon stavlja vse to v narekovaje in da za Žigona mit ni nekaj umišljenega in popolnoma nestvarnega. Pač pa mu obstoj takih mitov daje priložnost, da najde za SPE nek svojstven izvor – tako, kot si vsaka družba išče in najde svojega.⁽¹⁰⁾ Obredna dejanja (rituali) so za Žigona dviganje in spuščanje "obeh zastav", slovenske in argentinske, petje obeh himen, praznovanje narodnega praznika (zdaj Dneva slovenske državnosti) in Spominske proslave. S Th. Barfieldom (Antropološki slovar) sodi Žigon, da je "funkcija rituala v tem, da njegovi akterji in opazovalci z njim podoživljajo veljavne mite o izvoru skupnosti in na ta način priznavajo legitimnost družbe, v katero so vključeni." Prepričan sem, da je tudi v tem Žigon s svojo razlago v glavnem zadel.

Konec tega dela je posvečen SPE v Argentini po letu 1990 in o stikih s Slovenijo. Besedilo je kratko, govori pa predvsem

o vidnih spremembah v SPE; npr., o prizadevanju za ožje stike z domovino in za novo federativno organizacijo skupnosti. Poudarja pa nekaj "svežih dejstev"; npr., da je SPE podprla združevanje slovenskih strank SKD in SLS, ali da je bil 3. maja leta 2000 izvoljen za predsednika vlade RS dr. Andrej Bajuk.⁽¹¹⁾

* * *

V tretjem delu, kot odgovor na vprašanje **Kaj je torej SPE?**, avtor najprej poda pet razlogov za ohranjenost (ki jo imenuje tudi "zamrznjenost" v času, 157), za katere sodim, da so pravi. Tudi modelu ohranjanja skupnosti, ki ga hkrati dobro predoči s skico 4, nimam kaj očitati, celo nasprotno: zdi se mi, da doslej še nihče ni tako shematično predstavil sicer zamotano in dejavno razpletenost SPE, njenih nagibov, delovanja, namenov in dosežkov.⁽¹²⁾ Toda avtorjevo raziskovanje se ne omejuje samo na skupnost in njene ustanove, temveč se razširja tudi na posameznike. S tem v zvezi pravilno nakazuje na nekatere težave, prevsem za tretji in četrti rod, a začenši z drugim. Med temi težavami ne bi bila zadnja hudi, "nenaravni" pritisk slovenske politične socializacije, to se pravi, pritisk, da bi se mladi včlanili v skupnost SPE.

Razlaga in skica 5 prikazujeta **glavno strukturo**, razlaga in skica 6 razne **pod sisteme**, medtem ko razlaga in skica 7 kažeta, kako se do **doseganja etničnosti** v skupnosti prihaja po povezavi z vero, ideologijo protikomunizmom, politiko in mučeništvom. Vsem članom SPE morda ta del ne bo tako prijal kot kak drug; v bistvu pa ni zgrešen.⁽¹³⁾

Temu sledi razprava o **spremembah v SPE**. Avtor navaja 12 glavnih zasukov v delovanju, strukturi in celo identiteti SPE. Težko bi bilo tajiti njegove osrednje trditve. Posebno jasno popisuje Žigon v skicah 8a, 8b in 8c razmerje med naraščanjem in upadanjem kulturne in teritorialne identitete v 1., 2. in 3. rodu. V skici 9 dopolnjuje svoje raziskovanje s prikazom razmerja med naraščanjem in upadanjem etnične in politične identitete ter ohranjanjem jezika.

Pod zaglavjem **SPE jutri** avtor ugotavlja (kljub težavam, povezanih z napovedovanjem prihodnosti), da se z zmanjšanjem političnosti, s počasnim prevrednotenjem slovenskega jezika (od materinega do "drugega") in s časovno oddaljitvijo od zgodovinskega izvora manjša "emotivna energija skupnosti", čeprav bo političnost ostala (morda zelo majhen) del identitete. Glavna naloga SPE bi naj bila po avtorju v kratkem roku naučiti se

živeti brez zunanjega sovražnika in kljub temu ohraniti "kompaktnost"⁽¹⁴⁾ Ali je res, kar trdi avtor, da je ta SPE v Argentini še daleč od stopnje "identifikacijske, morda folklorno-simbolne identitete", na kateri so danes društva predvojnih izseljencev v Južni Ameriki in ZDA? Avtor zaključuje: "Ali bo kulturno-etnična zavest slovenstva svoje padanje pri tej skupnosti ustavila na višji ravni kot v primeru staronaseljencev, je odvisno tudi od slovenske države, ki bo morala najti učinkovite načine kontinuiranega komuniciranja in dejavnega sodelovanja..."

Ta izsledek vodi avtorja h kratkemu poglavju o **Sloveniji in izseljenstvu**, potem pa preide k **Sklepu**, v katerem povzema glavne dosežke svojega raziskovanja. SPE zdaj ni več tako "kompleksna, prepletena z vero, narodnostjo in protikomunistično ideologijo", pač pa je vidno: razločevanje na strankarsko politiko; načelno idejna usmerjenost h krščanstvu in zvestoba Cerkvi in ohranjanje mita (spomina) na mučeništvo. Vloga jezika pri ohranjanju etnične identitete ostaja nespremenjena, a funkcionalna podoba slovenskega jezika se predvsem v mlajših rodovih spreminja. Zato da se SPE počasi pripravlja na prevrednotenje pomena jezika, svojo identiteto pa gradi čedalje bolj zgolj na kulturni pripadnosti (zvestobi koreninam). Političnost se ohranja, a pri večini kot drugovrstna vrednota v smislu izvora skupnosti ali svetovnega nazora (mučeništvo, krščanstvo, proti-komunizem). Vse to za Žigona ne pomeni, da bi SPE umirala. Prav s krivuljami v skici 9 je skušal povedati, "da se po padanju v prihodnosti izravnajo v horizontalo, kar pomeni, da predvidevam ohranjanje slovenske kulturne, pa tudi specifične politične identitete v tej skupnosti še daleč v prihodnosti. Na to me napeljuje zgodovinski 'prerez' stanja v družtvih v Argentini in drugod." in spet dostavlja: "Od slovenske države je odvisno, koliko časa bo preteklo, preden se 'padanje' ustavi in na kakšni ravni kulturne identitete se bo to zgodilo."⁽¹⁵⁾

* * *

V uvodu v četrty del avtor daje razloge za vključitev tega dela. Zanimiv je njegov študijski dnevnik o njegovem zadnjem potovanju v Argentino v zvezi z razpravo. Namerno pa opuščam kakršnokoli pripombo k pisnim odgovorom na Žigonova vprašanja, ki jih je bil razposlal nekaterim članom skupnosti, kakor tudi k njegovim razgovorom z večjim številom oseb.

* * *

Ponavljam, da branje te knjige - razen četrtega poglavja, ki pa morda marsikomu ne bo všeč! - za večino ne bo lahko. Kdor pa bo pričel z branjem, bo premagal tudi te težave zaradi številnih zanimivih odlomkov drugih delov. To pa zato, ker ga bo privlekla vsebina, način obravnavanja, zaključki, veliko pekočih mest, še več pa tolažilnih, vzpodbudnih, pohvalnih... Pohvalo pa je treba izraziti predvsem dr. Žigonu. Ni si bil zastavil lahke naloge, rešil pa jo je izredno dobro. Zato se tudi ni čuditi, da je marca 2001 prejel Klinarjevo nagrado za najboljšo magistrske oz. doktorske disertacije.

Haedo, 15. oktobra 2001.

OPOMBE

1. Primerjajmo samo način pisanja, npr., *Dela*, zlasti v uvodnikih in komentarjih, z načinom pisanja argentinskega dnevnika *La Nación*, katerega stavki so kratki, vsem razumljivi, brez odvečnih "težkih" besed.
2. V svojem pisnem odgovoru na Žigonova vprašanja (219-249) sem zatrdil, da se vloga jezika manjša predvsem v domovini, kako bi se potem ne v tujini! Uporabljam to priložnost za popravo dveh napak (224): 1. Tothovi organizaciji dela (Arbeitsdienst), ne Titovi! 2. odstavek, ki se začneja "Angleži, s katerimi..." je treba povezati s prejšnjim, tako da bi se moral glasiti: "...dokler niso prišli 9.5. (in v večjem številu 10.5.) Angleži, s katerimi so partizanke..." Ker je Žigon objavil ta odgovor v celoti "zaradi njegove informativnosti in značilnosti", si dovoljujem ponoviti na tem mestu tisto, kar sem tam napisal: "Vse, kar pišem, pišem v naglici, ne da bi prej razmislil, in nameravam popraviti samo najhujše napake, sicer ne bi nič napisal ne oddal!" Zato tudi nisem ničesar spreminjal, ko me je Žigon prosil dovoljenja za objavo. Kljub temu, da bi po delu z zapuščino mojega brata Pavleta mogel kaj izpustiti, popraviti ali dostaviti. Kljub temu, da bi verjetno moral kakšen izraz ali sodbo omiliti. Naj bo to v moj zagovor in morebitno opravičilo.
3. Čudim se, da v španskem *Resumen* Pablo (sic!) Fajdiga sicer v narekovajih uporablja besedo "inmiscusión". Povratni glagol "vtikati se" oz. "vmešavati se" se prevaja z "inmiscuir", a *Diccionario de la Real Academia Española* (Slovar španske kraljeve akademije) v španščini ne pozna povratne (refleksivne) oblike "inmiscuirse". Tudi samostalnik "inmisión" ni isto kot poslabševalno "vtikanje" ali "vmešavanje". Resda argentinski otroci in najstniki včasih napačno uporabljajo izraz "inmiscución". Kadar ga kdo v obćilih, gre (celo tam!) vedno za norčevanje o zmotnem govorjenju. Jaz bi bil prevedel ali "intromisión" ali pa kar z glagolskim samostalnikom "el entrometerse", čeprav bi bilo mogoče govoriti tudi o "mezcla" ali celo "mezcolanza".

4. Prepričan sem, da s tem Žigon ni hotel trditi, da more biti objektivni samo zunanji opazovalec, v kolikor je sploh mogoče biti objektivni. Še manj, da vsak zunanji opazovalec; pomislimo samo na Čučka in na nekatere osebe v zadnjih petnajstih letih! Upam tudi, da skupnosti in njenim članom ne zanika zmogljivosti do neke mere objektivne sodbe o sebi, ali da bi ne bili sposobni in bi ne imeli pravice popravljati zmotne razlage o SPE.
5. Žigon s tem ne trdi, da bi večinsko verna skupnost ne pripisovala (upravičeno) svojih uspehov predvsem božji dobroti.
6. Masten tisk moj; v izvirniku so črke postrani (kurzive).
7. Kdo so ti, ne pove.
8. Sam bi rajši uporabljal izraz "strukturna" analiza.
9. Kar zadeva zunanjega sovražnika: Žigon sodi, da ga je SPE potrebovala zato, da je na ta način mogla ohraniti zvestobo svojim idealom in ostajati monolična. Taka podmena je precej splošna. Dejansko so tako ravnali nacisti z Judi, čeprav jo bolj uporabljajo samoimenovane "napredne" ali levičarske struje; bila pa je že od začetka svojska marksizmu.
Na s. 129 se navaja *Zbornik ZS* (s.163) in domnevne Krekove besede v prid samostojnosti. Toda prav v mojem odgovoru na Žigonova vprašanja (221) je omenjeno, da je tedanji predsednik ZS, Božidar Fink, želel popravek: besede da so bile njegove (predsednika ZS), ne pa predsednika NO dr. Kreka, čeprav mi je B. Fink sam priznal, da zapisnik ni jasen in da govori o teh besedah, kot da bi jih bil izrekel predsednik NO dr. Krek. B. Fink mi je poslal fotokopijo njegovega na roko spisanega govora, v katerem so te besede. Torej bi to moralo biti objavljeno v *Popravkih Zbornika*, o katerih pa zmerom bolj dvomim, da bi kdaj izšli.
10. Žigon je prvi, ki je pisno nakazal na precejšnjo zmotno na spomeniku v SH! V op. 114 (139) pravi, da pod oznako "Pr Jer Žal 5-53-8" v "Sv. pismu" ne najde tega verza, pač pa da bere ustrezen spev "v Žalostinkah preroka Jeremija III, 53-57". (Mimogrede: Kot skoraj vsi v domovini, tudi avtor – pod lektorjevim vplivom? – "Cerkev" vedno piše z malo začetnico, tudi kadar se nanaša na ustanovo; medtem pa izraz "sv. pismo" začenja z veliko začetnico; ta razlika bi se bolj skladala s t.i. evangelijskem gledanjem.) Kje je vzrok za tako hudo napako na spomeniku? Najprej v avtorju besedila, ki se je (v tem in drugje) čutil presvobodnega. Nato v premajhni skrbi in natančnosti tedanjega dušnega pastirstva. Delno v borčevski organizaciji, ki je postavila spomenik. Ne nazadnje pa v načinu zapisa, ki posnema starodavne spomenike. Vendar Žigon ne bi smel primerjati besedila s kasnejšim slovenskim prevodom, ker je besedilo na spomeniku iz prevoda dr. Slaviča (Založba lavantinski škofijski ordinariat, Maribor 1958, III. del, 352), ki se glasi: "Tedaj, Gospod, sem klical tvoje ime / iz pregloboke jame. / Slišal si moj klic: "Ne zatiskaj / svojega ušesa pred mojim vpitjem!" / Bil si mi blizu, ko sem klical, / rekel si (mi): "Ne boj se!" Kar je mastno tiskano, odgovarja svetemu pismu. Da je avtor besedila dodal "mi", se ni čuditi. To se pravi, da gre res za preroka Jeremija in sicer za Žalostinke (ki se jih pripisuje Jeremiji), kar pa ni pravilno zapisano na spomeniku; zadostovala bi kratica Žal. Pa tudi navedba bi morala biti drugačna in sicer: 3, 55 - 57. Zakaj so vključili tudi 58 vrstico, ne vemo. Koncem koncev pa številke niso važne: če se ne motim, je poglavja v SP vstavil šele kard. Štefan Langton v 12. stol., vrstice pa so iz 16. stoletja. Torej ne gre za po Bogu razodeto zadevo.

11. Žigon piše, da je ZS aprila 1991 (iz svojega občnega zbora) poslala pozdravno pismo predsedniku Izvršnega sveta RS, prof. Peterletu, in min. Dularju, "ne omenjajo pa več pozdrava Narodnemu odboru" (150). Primerno bi bilo, ako bi bil Žigon omenil vzrok (NO se je razpustil, tako kot politične stranke v emigraciji, potem ko je v svobodni domovini nastopila demokratska vlada), ker se sicer vzbudi dvom, da Žigon ni vedel za to ali pa da je pozabil.
12. Jasno je, da bo ta trditev veljavna le za tistega, ki bo prebral in premislil Žigonovo razpravo.
13. Moti me pa, npr., presplošna in neresnična trditev: "Biti član KA, je pomenilo najvišjo stopnjo identifikacije s skupnostjo in njeno idealno politično-ideološko podobo (vsiljuje se anekdotična primerjava s 'svinčenimi časi' v SRS in člani KP)." Z ozirom na prvi del trditve: morda je kdaj kak nadut in zagrizen član KA mislil tako, ne pa večina, še manj pa skupnost ali neprizadeti posamezniki. Četudi anekdotična primerjava s KP, je ta možna samo za tistega, ki kljub vsemu prizadevanju ni prišel do globljšega poznanja SPE. Sicer pa: ali se kak odbornik ali član društva ZS ni imel včasih za kaj več od tistih, ki niso bili člani? ali se nekateri bivši borci niso imeli za malo več kakor drugi? ali se kak član SKA ni kdaj tako izražal in počutil za malo več kot navadana raja? ali ni bilo opaziti stalnega prizadevanja za to, da bi ne razlikovali med (visoko) kulturo in nižjo (ljudsko ali prosveto)?
14. Kaže, kot bi da Žigon ne bil pomislil na to, da SPE še (ali spet) ima zunanjega nasprotnika. (Beseda "sovražnik" članom SPE ni pri srcu). Toda sam kasneje (187) zatrdi, da "pride politično dejavnemu delu SPE prav vsak politični zasuk na levo oziroma proti veri ali katoliški Cerkvi usmerjeno dejanje". Popravljam pisavo Cerkve z malo začetnico. Popravlil bi pa tudi, da to, kar kak nepridiprav doma blekne ali skrupca, ne pride prav samo politično dejavnemu delu SPE; to mi potrjuje moja lastna izkušnja z dopisi v *Svobodno Slovenijo*, za katere so mi pogosto čestitale ali se zahvalile osebe, ki jih sam ne poznam, po drugi strani pa skoraj nimajo drugega stika s skupnostjo kot po tem tedniku.
15. Če Žigon misli na kakršnokoli podporo od slovenske države, to le delno odgovarja dejanstvu. Seveda bodo različne podpore zmeraj bolj potrebne, a SPE je dolga desetletja živela in preživela sama brez take pomoči, kljub temu, da so jo LRS in njeni organi na različne načine preganjali. Ne izključujem torej denarne pomoči, ki bi bila celo nujna - denimo - v primeru trojezične šole za slovenski del, bodo pa zelo pomembni in nujni kulturni stiki z matičnimi ustanovami.

FRANC KRIŽNAR

SLOVENSKI KOMORNI ZBOR AVE NA PRVI TURNEJI PO JUŽNI AMERIKI (v Argentini in Čilu)

*Med glasbo in Slovenci, med kulturo in politiko
(od 9 do 30. avgusta 20001)*

II. DEL

Drugi del turneje se je spet začel v znamenju gostovanja pri Slovencih po svetu, udeležbo na festivalu in tekmovanju in z doseženim absolutnim prvenstvom na južnoameriški polobli. Veliki "Grand prix Mendoza 2000" pa je bil vsemu temu le krona celotne turneje.

Komorni zbor AVE je po uspešnih koncertih v Buenos Airesu, Mendози in Santiagu de Čile prvič gostoval na 2. mednarodnem zborovskem festivalu v San Juanu (19. - 22. avg.), mestecu dobrih 160 km severno od Mendoze. Na festivalu je tokrat sodelovalo osem zborov: štirje iz Argentine, pa še iz Čila, Mehike, Poljske in Slovenije. Ker festival za razliko od tekmovanja nima tekmovalnega značaja, so se vsi udeleženi zbori predstavili s po dvema povsem različnima sporedoma na vsega treh zaključnih celovečernih koncertih v izredno akustični dvorani-avditoriju "Ing. Juana Victorie". Tukaj so naši gostitelji Argentinci. S kolegom iz zбора, tenoristom Igorjem N. sva "dodeljena" družini enologa Daniela Pija in zdravnice Cecilije Meschini. Gre za argentinsko-italijanski zakonski par z dvema otrokoma. Živijo spet v razkošni vili zunaj San Juana tako, da sva jim bila ves ta čas tudi v breme glede prevozov in to tudi 2- do 3-krat dnevno: tja in nazaj. Kot se za enologa spodobi, ki potuje tudi po svetu - po vinskem sejmu pa pozna tudi Ljubljano - imajo hišo "tlakovano" s hrastovim parketom našega znanca iz Mendoze. G. Pi pozna g. Pavleta B. Tudi tukaj sledijo sprejemi, kosila in večerje ter seveda spet neugnani "asado": doma, na njihovem vrtu, na izletu k bližnjemu jezeru itd. Strašno so prijazni. Naš jezik sporazumevanja je tokrat nevtralen-angleški. Tudi s temi gostitelji si na koncu izmenjamo za to posebej pripravljena darila:

plošče, knjige, prospekti, vino AVE; in g. Pi seveda svoje: argentinsko vino, po katerem je San Juan še posebno znan. Puščavo so tako rekoč spremenili v en sam nasad trt in sadnega drevja vseh vrst, do koder ti seže oko. Vse je že v cvetju. Vodo so napeljali iz bližnjih Andov, kajti San Juan že leži v predandskem pasu, nekako na začetku Kordiljerov z argentinske strani proti Čilu.

Naš zbor je nastopil predzadnji in zadnji-zaključni večer ter ne glede na propozicije festivala pokazal na izredno kultivirano petje, raznolik spored, ki je sposoben konkurirati tudi argentinskim, torej špansko govorečim poslušalcem. Predvsem pa se je predstavil kot zbor, ki ima v svojih vrstah izjemne zboriste pa tudi soliste. V "zborovski šoli" Andraža Hauptmana, pa še v prispevkih nekaterih drugih solopevskih pedagogov (npr. Pije Bordnik), je zatorej še iskati nove dosežke slovenske vokalne reprodukcije, ki je bila seveda v tem primeru še dodatno mednarodno izmerjena. V obeh samostojnih nastopih je KZ AVE odpel dela skladateljev J. Brahmsa, J. Rheinbergerja, R. Thompsona, A. Brucknerja, D. Močnika, K. Pahorja, U. Vrabca, M. Hogana, J. Gallusa, F. Biebla in S. Vremšaka; v glavnem so bili to a cappella zbori. Posebnost finala tega mednarodnega zborovskega festivala v San Juanu pa je bila zaključna vokalno-instrumentalna Händlova *Hvalnica* št. 9 "*Slavite Gospoda z vsem spoštovanjem*", HWV 254 za sopran, tenor, bariton, zbor in orkester, v kateri se je združilo vseh 225 pevk in pevcev; igral pa je še njihov komorni orkester z organistko E. Peinado, sestavljen iz poklicnih glasbenikov akademskega orkestra pokrajine Cuyo-San Juan. V organizaciji Katoliške univerze San Juan je festival potekal odlično. V solističnem pevskem tercetu sta se od treh solistov izkazala kar dva člana našega KZ AVE: sopranistka Katarina Lenarčič in baritonist Primož Dekleva, z njima pa je pel še čilski tenorist Jaime Caicompai. Celotno predstavo zaključnega Händlovega finala je vodil ustanovitelj ter umetniški vodja festivala "KORAL 2000" v San Juanu skladatelj in dirigent Antonio Russo. Naš KZ AVE je v San Juanu požel enotne in odlične kritike tako strokovnih glasbenih ocenjevalcev kot številnega občinstva, ki je v Južni Ameriki fenomen svoje vrste; še več: KZ AVE je dobesedno postal ljubljenec te, z južnjaškim temperamentom navdahnjene publike. V San Juanu smo bili vsega slabe štiri dni oz. tri noči in se spet z avtobusom vrnili k našim ljubim Slovincem v Mendoza.

Potem, ko je KZ AVE zaključil svoje nastope v okviru zborovskega festivala v San Juanu, teh se je z vajami včasih

nabralo tudi za tri termine dnevno, se je spet vrnil v Mendoza. To je bilo ne vem že več katero potovanje, kajti do konca turneje, ki je bila večinoma "opremljena" z letalskimi prevozi (v rokah smo imeli 9 avionskih kart!), niso pa manjkali niti avtobus, metro, taksi in kombi, saj je ansambel prepotoval prek 33.000 kilometrov. Zlasti še za pevke in pevce, ki so bili takorekoč vsak dan na odru, ob številnih klimatskih in časovnih spremembah ter zamikih, nenehnih selitvah, je bilo vse to več kot naporno. Navkljub vsemu temu ni odpadel nobeden od napovedanih koncertov, nastopov, obiskov itd.; še več, marsikateri je bil še dodan. Ti so bili zlasti še pogosti pri Slovencih, ki imajo v Mendози v okviru Slovenskega doma tudi svoj zbor; vodi ga Roxana Muñoz, sestavlja pa ga vsega le 19 pevk in pevcev. Še predno so naši in njihovi pevci zapeli skupaj, smo bili spet gostje tokrat Slovencev iz Mendoze. Vodstvo je tokrat prevzel "moj" domačin g. Pavle B., in kot poznanavelec vin, nas je seveda popeljal tudi v vinsko klet, muzej, pokazal mesto, povzpeli pa smo se tudi na njihovo najvišjo razgledno točko. Kljub slabemu vremenu, ki pa ga na celi turneji ni bilo preveč, smo lahko dodobra obnovili svoja znanja o razsežnosti te dežele. Zanj je značilno, da ima namreč ob ok. 37 milijonih prebivalcev, skoncentrirano večino le-tega v mestih (Buenos Aires, 12 milijonov; Mendoza 1 milijon itd.), sicer pa je dežela prej prazna kot ne; razen seveda tistih 60 milijonov govedi za njihov znani "asado". Po dveh vajah so pevke in pevci obeh zborov nastopili posamično in skupaj (24. avg.). Naš zbor je spet nastopil pred nabito polno dvorano, spet seveda z izredno prebranim in ponovno več kot odlično odpetim sporedom slovenskih in argentinskih zborov. Maestro Andraž Hauptman seveda ve kaj hoče! Skupni nastop obeh zborov, torej prepevanje 50 zboristov, pa je z deli Foersterja, Jenka in Kremžarja-Ložarja spet pomenilo pravi vokalni "happening" tako za Slovence kot za Argentine; še sploh, ker je vodstvo tega skupnega zbora "začasno" prevzel Fernando Mejias, domačin iz Mendoze, sicer pa tudi stalni član KZ AVE v Ljubljani, kjer (začasno) stalno živi in deluje. Še posebej se mi je na tej turneji globoko vtisnila v spomin *Slovenija v svetu* skladatelja Draga Ložarja in pisca besedila Marka Kremžarja. Gre za res lep glasbeni etos do domovine, ki so jo različne generacije in smeri slovenske emigracije v Argentini uspele obdržati na zavidljivi ravni; tako tolerance bivanja, bitja in žitja, pa tudi v simbiozi z drugimi. Ker smo bili spet med "svojimi", torej Bajukovimi v Mendози, so se nam spet odprla slovenska srca in premlevanje številnih usod Slovenk in Slovencev "tam doli". Vsak zase so si tukaj ustvarili eksistenco, med njimi,

ki imajo sicer številne družine, ni revežev. Vsi po vrsti so pridni, zadnje generacije pa tudi že izšolani intelektualci. Vsi še govorijo slovensko, eni bolje, drugi slabše, tako slabo kot mi špansko, gotovo nihče slovensko. Vsi so si ustvarili svoj, individualni del eksistence (domove: hiše ali stanovanja,) poleg tega pa še številne skupne slovenske (kulturne) domove, nekakšne otočke ali kar otoke, za njih verjetno celine matične domovine v tujini, kjer njihove duše zažive čisto po slovensko ob večerih, nedeljah in praznikih. Njihov ekonomski fenomen je torej v svojem individualnem in skupnem-kolektivnem blagostanju. Za naše pogostitve so (slovenske) gospodinje od doma prinašale izgotovljena ali na pol izgotovljena jedila, moški pa pijačo, eno in drugo (npr. po nedeljskih mašah so prodajali "štrudel" oz. jabolčni zavitek in kavo, zase so kupovali vstopnice za javne prireditve in koncerte, ki so jih sami organizirali itd.); vse to so torej različne oblike njihovega skupnega ali "kolektivnega blagostanja", zaradi katerega so se tudi obdržali kot Slovenci. To je torej tisti tako drugačni argentinski fenomen Slovencev, ki ga sedaj že nekaj časa razlagam doma kot eno izmed ugotovitev te turneje. In to navkljub temu, da sem medtem slišal številne ekonomske in domobranske, s tem pa tudi politične zgodbe vsakega od posameznikov. Nekaj malega mi je bilo o vsem tem že znano, saj me je kot predstavnika povojne generacije doslej zanimala tako partizanska kot domobranska stran resnice enega in drugega. Mene je vse to sicer zanimalo ekskluzivno na področje glasbene zgodovine, pa sem se tako ali drugače tudi moral kdaj pa kdaj soočiti s tovrstnimi, za mene kot za šolanega muzikologa, t. j. glasbenega znanstvenika in novinarja po poklicu, tudi s prvinskimi elementi enega in drugega. Zdaj, v Argentini sem doživel še nove fenomene vseh tostranstev in onostranstev slovenskega domobranstva kot neke vrste svetovnega fenomena "kvizlinštva". Verjetno pa bom v tej zvezi še moral prebirati dela "našega" dr. Borisa Mlakarja in "vašega" g. Marijana Eiletza. Tudi o koncertu, ki je bil v Slovenskem domu v Mendozi, sem poročal za *Dogodke in odmeve* na Radio Slovenija (24. avg., 15.30. na vseh treh programih!): *"... Koncert je pravzaprav uvedel kar gostitelj, 19-članski slovenski mešani zbor z nekaterimi slovenskimi in argentinskimi deli. Sledil je osrednji koncertantni del – nastop našega odličnega zbora AVE, za katerega je maestro Hauptman spet izbral cvetober iz slovenske glasbene zakladnice; spet s številnimi pevskimi solisti. Eni kot drugi pa na turneji, ki se počasi izteka, še vedno briljirajo..."* Po koncertu pa je sledil še neke vrste zabavni ali promocijski nastop vokalno-instrumentalne kvinteta Bajda, ki ga sestavlja

zdaj že tretji rod Bajdovih. Vsi "teenagerji" so študentje na univerzi, ker pa se očitno niso zadovoljili ali s petjem v zboru ali s plesi pri folklori, so ubrali nekaj novega. Pri nas bi temu rekli novo komponirana etno-glasba; taka, ki jo pojejo V. Kreslin, Z. Predin in P. Lovšin, seveda skupinsko, ansambelsko; vsak pred dvema mikrofonoma: za glas in inštrument in vsi kostumirani v izvirno argentinsko folklorno obleko ali morda celo nekakšne novodobne gauče; z obvezno argentinsko rutico okrog vratu. Od gospe Fride in gospoda Pavleta B. se poslovim, kajti vsi skupaj se spet selimo (ne vem več že katerič?), tokrat v bližnji hotel Ejercito de los Andes.

Pred nami je v času od 24. pa do 27. avg. 1. mednarodno zborovsko tekmovanje "Felipe Vallesi" v Mendози. Tukaj je naš KZ AVE sodeloval v treh od štirih razpisanih tekmovalnih kategorijah: ženski in mešani zbori ter v folklori. Ansambel je kljub izredno optimističnim napovedim **zmagal kar v dveh** od treh izvedenih tekmovalnih kategorij - **ženski in mešani zbori**; v kategoriji komornih vokalnih skupin AVE ni tekmoval, kategorija ljudskih pesmi-folklore pa je bila izvedena le ne-tekmovalno-festivalsko. S tem je praktično presegel vsa najbolj optimistična pričakovanja. Mednarodna tri-članska žirija Argentinca (predsednik), Kubanke in Šveda je prisodila tako prvo mesto ženskemu sestavu KZ AVE, ki si ga je 16 pevk prislužilo s petjem zborov A. Balzanellija (obvezna skladba), J. Gallusa, R. Gobca in V. Tormisa, kot mešanemu - 31-članskemu KZ AVE (vse a cappella) z deli skladateljev A. Ginastere (obvezna skladba), J. Gallusa, J. Brahmsa in S.-D. Sandstršma. Če sta v kategoriji ženskih zborov tekmovala le dva dokaj izenačena ansambla, potem lahko zapišemo, da je bil "boj" v kategoriji mešanih zborov še težji: pet zborov iz Argentine, Kolumbije in Slovenije. V sporedih preostalih (argentinskih) zborov smo zasledili še edino "drugo" slovensko delo, *Alejujo* našega Roka Goloba. In če temu dodamo še dokaj razgibano in kvalitetno zborovsko kulturo Argentine ter prednosti domačinov, so doseženi tekmovalni rezultati na koncu tri-tedenske turneje še toliko bolj "zlati". Na zaključni nedeljski (27. avg.) prireditvi, ko so v avditoriju "Dr. Angela Bustela" nastopili nagrajenci, je čakalo naš Zbor AVE še novo presenečenje: prejeli so še **posebno priznanje** za najbolje izvedeno obvezno skladbo v kategoriji mešanih zborov (A. Ginastera, prva skladba iz *Jeremijevih lamentacij/O vos omnes qui transitis per vaim*) in hkrati postali **absolutni zmagovalec** 1. mednarodnega zborovskega tekmovanja "Felipe Vallesi" v Mendози, saj so prejeli za vse omenjene dosežke še veliki "Grand Prix" Mendoza 2000.

Zaključek te prireditve je bil res pompoz, saj je domači, moški del zbora scensko izvedel priredbo ženskega zbora A. Balzanellija *Crux fidelis*, to je prav tisto skladbo, s katero so v četrtek, 24. avg. tekmovalje tudi začeli: domači univerzitetni zbor z dirigentko-hčerko pokojnega argentinskega zborovodje Felipa Vallesija (1931-1997) - po katerem se to tekmovalje tudi imenuje - Silvano Vallesi. In še posebno presenečenje: naše pevce so ob odsotnosti slovenske zastave v pristnih narodnih nošah pozdravili ob prejemu tega odličja naši, slovenski rojaki. Edini, ki so bili seveda kot absolutni zmagovalci deležne tovrstne pozornosti. Spet seveda naši Slovenci, ki so drugačni, inovativni in sposobni samo v Argentini. Naslednje, podobno, 2. mednarodno zborovsko tekmovalje "Felipe Vallesi" bo v Mendози čez dve leti, leta 2002. S Slovenci pa smo se še srečevali, ko so že prihajali za nami v Mendozo novi umetniki. To sta bila naš dririgent-maestro Marko Munih in slovenski skladatelj, univerzitetni profesor za kompizicijo na ljubljanski Akademiji za glasbo ter moj nekdanji radijski uredniški kolega Pavel Mihelčič. Tako smo bili lahko zdaj v že razširjeni slovenski navezi več kot ponosni na ta enkratni zmagoviti glasbeni dogodek v oddaljeni Mendози. KZ AVE je v nedeljo (27. avg.) nastopil še pri slovenskem bogoslužju v Mendози in tik pred odhodom domov zapel še Slovincem v slovenskem domu Pristava v Buenos Airesu (28. avg.). Tudi tu se srečam (ponovno) s P. Mihelčičem, ki pride k maši. Spet smo skupaj z Bajdovimi, Bajukovimi, pa še g. Šmon, sicer elektroinženir po poklicu mi pove, da se tudi on kot intelektualec ukvarja z brezplačnim poučevanjem slovenščine. Pove mi še, da jim v tej oddaljeni Argentini zelo prav pridejo posnete avdio- in video-kasete RTV Slovenija, ki jih s posnetki oddaj (na našem prvem programu) za Slovence po svetu ureja ga. Maca Švabič. Kar toplo mi je pri srcu, ko slišim toliko pohval na naš. RTV-jevski račun. Sklenem, da ji vse to v Ljubljani sporočim. Spet še en nov fenomen Slovenstva v Argentini: brezplačno in to zavestno brezplačno poučevanje slovenščine vseh rodov, ki si to želijo. Še več: slovenščina tudi na ta način zelo nevsiljeno prodira v pare mešanih zakonov in tudi predstavnikov ter ljudi tako velikih narodov kot so Argentinci, Italijani, Španci itd. Argentina je zelo raznorodna dežela, ki za razliko od evropskega vedenja o emigrantstvu, le-te (vseh ras in rodov) sprejema z odprtih srcem. Tu je večnacionalna simbioza umevna sama po sebi. Pa še pristna individualna domobranska zgodba g. Namaniča (ki se med drugim poigra s svojim priimkom in poudari, da ima navkljub vsemu temu le še kaj!) iz Bele Krajine. Ne vem več, katera od različnih

in enakih zgodb teh razseljenih ljudi je sedaj že to? Vem, le, da je spet nova, malce drugačna, pa obenem, zlasti še sedaj, v tem širnem in prostranem svetu argentinske pampe, enaka. To pa je bil tudi statistično pogledano že 16. nastop KZ AVE na celotni turneji. Sledili pa so še novi prispevki-oddolžitve argentinskih Slovencev, tokrat pod "taktirko" Mari Keržič. To je tista Mari, ki nam je pred tedni s svojim možem že razkazala Buenos Aires. Spet se srečam z novimi slovenskimi obrazi, vsak ima spet svojo zgodbo, vsi so prijazni in gostoljubni, po koncertu, ki je bil priložnostne narave, v zboru že kdo manjka, kajti tale koncert je bil eden nenapovedanih in marsikdo si je zadnji večer v Buenos Airesu pred tem že zasebno zrežiral, pa vendarle spet: asado, vino in pesem. Z nami je še zadnjič g. M. Eiletz, ki je prišel na koncert in mi prinesel še eno številko *Meddobja/Entersigla*, ki mi ga menda na mojo željo še pošilja ga. Marija Fink-Geržinič. Tudi z njim si izmenjava vizitki in obljubi mi, da ko bo čez mesec dni v Ljubljani, in mi prinese novo številko te osrednje slovenske kulturne revije v Argentini. Besedo držil! Prvič berem to revijo, čeprav vem, da že nekaj desetletij izhaja v Buenos Airesu tudi z gmotno podporo domovine. Iz zadnje številke razberem, da imam v roki že njihov 34. letnik. Domovina je v zadnjih desetih letih več naredila za naše Slovence in Slovence v Argentini kot vsa dotedanja oblast (slovenska in jugoslovanska v predprejšnjih štirih desetletjih). Pa verjetno, če bi jih sedajle vprašal: še vedno ne dovolj in morda tudi ne pravično in ne pravilno! Tudi sam sklenem, da bom skušal obdržati stike z ljudmi, s katerimi sem se tam spoznal. Še več, vsakemu od njih medtem počasi že izpolnjujem njegove želje po ploščah, knjigah, tekstih, informacijah itd. Vsak seveda ne odgovarja več, nekateri pa že drugič, tretjič.

Slovenskega glasbenega deleža pa v Mendози s tem še ni bilo konec. Kajti po tem so v Mendози gostovali še pevski solist - bas-baritonist Marko Fink, dirigent Marko Munih in skladatelj Pavel Mihelčič, ki so čez teden dni (2. sept.) sodelovali na koncertu univerzitetnega simfoničnega orkestra z deli P. Mihelčiča (*Sen prve mladosti*), samospevi Antona Lajovca (v inštrumentaciji Lucijana Marije Škerjanca), Carlusa Guastavina (v priredbi Janija Goloba) in s Šostakovičevo *Prvo simfonijo*.

Mi seveda 29. avg. začnemo zadnje dejanje vrnitve: iz Ezeize, kamor smo prvič prileteli 10. avg., se torej prek Sao Paola, Ria de Janeira in Züricha vračamo v Ljubljano. Ker je bil let po njihovem času napovedan za 8. uro zjutraj, je bilo treba spet vstati zelo ugodaj, malo po 4. uri. Ker sem obljubil

našemu Slovincu g. Mariu B. za njegov radio še kratek zaključni intervju, se je to zgodilo kar ob jutranji kavi na letališču. Seveda se je le-ta razpotegnil v skoraj pol-urno "predavanje", kajti imel sem o čem govoriti, pa tudi moj sogovorec je bil kljub zgodnji jutranji uri tako kot večina nas, že povsem "pri sebi". Zame se seveda delo na tem projektu še vedno nadaljuje. Po mesecih še vedno ni končano. Najprej seveda prvi vtisi o vsem domačim, najbližjim, na Radiu in Televiziji, za časopise, potem seveda prijateljem in znancem, predvsem glasbenikom. Seveda me tudi v teh interpretacijah še vedno preveva fenomen Slovenstva, ki sem ga medtem skušal že počasi analizirati, da pa bi mu lahko odgovoril ali ga označil v enem samem stavku, tudi meni ne gre. Sedaj mi lahko dr. Zvone Ž. na ta račun "strga korenčka". Seveda je bila krona vse turneje gladka in več-kratna zmaga našega zbora v Mendози. Ta ni izgubila bleska na račun odpovedanih zborov-tekmovalcev, ker za vse sodelujoče lahko ugotovim, da je bilo njihovo petje odlično. Torej je bil v tem primeru naš KZ AVE več kot odličen. Pa ne samo zaradi mojih poročanj in podobnih besed v njih, pač pa zaradi samega petja našega zbora. V Zürichu še zadnje komunikacijske težave: če sem lahko doslej od koderkoli poročal po telefonu, se na ulici Buenos Airesa ali Mendoze, Santiaga de Čile ali kjerkoli za majhen denar poslužil njihovih komunikacijskih storitev (računalnik, tiskalnik, maili, faksi itd.) v njihovi izredno razvejani telekomunikacijski infrastrukturi v t. i. *Locutorio*, česa podobnega v Zürichu pri Swisscomu ni bilo mogoče dobiti; edinole še fax in ulični telefon. Tako sem prvič in zadnjič v življenju za naš Radio in aktualno oddajo *Glasbeni utrip* (sreda, 30. avg.) poročal z mobilnega telefona na züriški glavni ulici oziroma v zavetju manjše pošte, kjer se je slišalo odpiranje in zapiranje vrat, poštnih predalov itd. Zato pa nas je v lepem vremenu pričakala v Ljubljani ga. Majda Hauptman, mati našega maestra Andraža H. in vsakemu od nas poklonila cvet - sončnico. To pa je bilo tudi navkljub tako odličnim uvrstitvam in poslanstvu našega zbora tudi z naslova naše kompletne kulturno-politične srenje vse. Ga. Majda že ve, kako se tem rečem streže, saj še dandanes velja za veliko zborovsko in zborovodsko strokovnjakinjo. Majda H. je bila urednica za mladinsko zborovsko glasbo in petje na našem Radiu, vodila je številne (nagrajene) zборе pri nas, še vedno je članica številnih žirij pevskih tekmovalcev itd. Res, lahko bi jo označil za "prvo zborovsko damo" pri nas. Sedaj lahko tudi g. Božidar Bajuk prebere, da nas kljub takim ovacijam in zaslužnim kvaliteta ter na splošno dobro ocenjeni in tudi strokovno dobro načrtovani in še bolje izpeljani

akciji celotne turneje KZ AVE, na domačih tleh ni sprejel nihče iz naših najvišjih vrhov: "Nemo propheta in patria/Nihče ni prerok na domačih tleh".

Turneja KZ AVE, ki so jo podprli številni naši državni organi, ministrstva, podjetja, posamezniki doma in v tujini, med njimi tudi številni Slovenci po svetu - v Argentini, občine in še kdo, je tako navkljub nekaterim (morda celo strokovnim) dvomom doma - v Sloveniji, več kot uspela. KZ AVE, ki navkljub svoji nepoklicni obliki delovanja še vedno pomeni fenomen ali "ekselenco" naše, torej slovenske (profesionalne med "amaterji"!) vokalne poustvarjalnosti, pa je tako svojim že znanim in številnim dosežkom doma in v svetu, tokrat dodal še nove. Ti, doseženi na tej turneji, pa so v zborovi in dirigentovi (Andraž Hauptman) bibliografiji zagotovo najpomembnejši, in to z več vidikov; med njimi je na prvem mestu strokovni-glasbeni, vendar pa ni mogoče odmisлити kulturno-političnega in narodnostnega, ki ga Slovenci po svetu v teh in takih primerih kar vsrkavajo: kot suha puščava dež! Ansambel je na celotni turneji odpel za ok. 240 min. (ali štiri polne ure) programa, promoviral vseh šest cedejk, zlasti še zadnjo - noviteto s Sattnerjevo duhovno vokalno glasbo in zraven dodal še omenjene festivalske in tekmovalne dosežke.

Moje delo na tem projektu pa še kar traja. Poleg že omenjenih oglašanj sem še le od doma lahko oddal mail teksta o drugem delu turneje za Dnevnik-(ostal je neobjavljen!), kar mi seveda v že povedanem fragmentu na züriških ulicah tam ni uspelo. Vse digitalne kasete sem komaj uspel urediti, emitirali jih v naših oddajah, ki jih ureja kolegica, zborovska urednica Brigita Rovšek, še nismo, ker čakajo še na moje spremne komentarje, pogovore, ali ne vem še, kako se bo kolegica odločila vse skupaj spraviti v eter. Maili in pošta med menoj in "mojimi" argentinskimi Slovenci še kar krožijo in potujejo. Najbolj zahtevna je bil nočna oddaja 5.-6. sept. (med 24. in 5. uro zjutraj na našem 1. programu z naslovom *Nočni program*), kjer sem na Radiu Slovenija od vseh uspel dobiti pred mikrofonom v živo edinole maestra A. Hauptmana: Zvone Ž. je bil na morju, Mojca J. pa je še za teden dni ostala v Braziliji. Sledil je obširen zapis o turneji za *Naše zборе*, seveda izključno na strokovni, glasbeni ravni; še ni izšlo. Vsako od srečanj tako ali drugače z "našo" skupno turnejo je bilo prijetno. Menda se je turneja tudi v finančnem pogledu tako dobro izšla, da zboru po povratku ni bilo potrebno še dodatno peti; verjetno tudi zaradi finančnega deleža naših vrlih argentinskih Slovencev in ne samo njihove moralne podpore. Nazadnje smo se dobili z AVE-jevci v nedeljo

(24. sept.) v Ljubljani na njihovem občnem zboru, kjer smo si zmenjali ponovno vse te vtise: na fotkah. Kupil sem si CD-R z zbirko prek 300 fotk, oddal vse kopije svojih tekstov in nekaj malega posnetkov za njihov arhiv tako, da naše delo sedaj teče spet bolj vsakemu na svojem bregu kot ne. Pevke in pevce še srečujem po koncertih, na ulicah, postali in ostali smo prijatelji; še največ z Zvonetom Ž. Opozoril sem ga na obisk g. M. Eiletza, ki mi je prinesel že novo številko *Meddobja/Estresiglo*, najavil izid svoje knjige pri naši Mohorjevi založbi in tam smo se 23. okt. (na Svetovnem slovenskem kongresu), kjer je bil promocija njegove knjige "*Moje domobranstvo in pregnanstvo*" na vsega 254 straneh, spet srečali. Dobra knjiga, zanimivi in novi podatki, meni pomenijo neke vrste novo obujanje argentinskih spominov. Knjigo sta poleg avtorja M. Eiletza predstavila še urednik pri Mohorjevi dr. Janez Dular in dramski igralec Janez Albreht. Tiskovka se je sicer na koncu koncev sprevrgla v neke vrste domobranski miting, na katerem sem imel občutek, da si še zdaleč niso enotni. Nekaj podobnega kot npr. v partizanstvu, kjer je sedaj po 2. svetovnem holokavstu že tudi toliko zgodb kot je še živih govorečih ali pišočih partizanov. Maili in pošta še kar prihajajo, sicer ne od vseh. Skušam sproti odgovarjati in se truditi, da ostanem zvest svoji obljubi, da skušam vsakemu po svojih močeh ustreči. Z gospo Marijo Fink-Geržinič sva si medtem že dvakrat izmenjala pošto, Mirko Vasle mi nazadnje sporoča po mailu, da jih zanima (za njihov radio) dvojna cedejka in knjižna monografija o našem slavnem tenoristu Jožetu Gostiču, katerega 100. obletnico rojstva praznujemo prav letos. Že sem v stikih s Kulturnim društvom "*Jože Gostič*" v Radomljah pri Domžalah, kjer je imel J. Gostič svoj dom, sedaj je tam ulica in spomenik po njem. Predsednik društva g. Borut Jenko mi obljubi, da mi verjetno pri tej želji "*mojih*" Slovencev v Argentini ne bo delal težav. Torej dobim knjigo in ploščo gratis, potem pa bo vse skupaj (slab kilogram teže!) potrebno seveda spraviti "*čez lužo*". Toda tam, kjer so volja, ljubezen in poštenje, kjer so se spletli pristni odnosi med ljudmi, ki se nismo nikoli pred tem poznali, kjer sta čustvo in razum prerasla vse ovire: od nazorskih, prek generacijskih, geografskih, tudi komunikacijske ne morejo biti ovira za naše nadaljnje sodelovanje.

Naj zaključim tale esej z zadnjim delom prvič objavljene pesmi z naslovom *Ave-ju v popotnico*, ki jo je ob "*slovesu*" od zбора napisal naš maestro in kjer se še posebej dotika "*naše*" skupne argentinske turneje:

Za konec te zgodbe še zadnja turneja,
jo pridno beležila naša je Teja.
Je svoje zapiske lepo uredila,
jih vestno na strani interneta shranila.

Poplava koncertov, asado in vino,
pa Händel, pa Bach in posebej še Pino.
Med drugim še rahla sprememba imena,
sem "Peczka", ne Hauptman, to živa je scena.

Bil z nami vseskozi je Križnarjev Franci,
poročal na radio je v strašni briljanci.
In Zvone, motorček celotne turneje,
se z ženo in Zvonko zdaj v postelji greje.

Je Schubert pri puncah kot "Dulce de Leche",
ob njihovem Holstu ti solza priteče.
Ne morem, da ne bi omenil "živali",
ob njunem rjovenju še poden drhti.
V tej zgodbi želel bi se vseh dotakniti,
nikogar zdaj ne bi hotel preskočiti.
A pesem bila bi predolge dolžine,
če zdaj bi našteval vse vaše vrline.

To dete sem vzgajal od rojstva naprej,
in z njim veselil se uspehov brez mej.
Prišel pa je čas samostojnosti zdaj,
pogumno k uspehom se novim podaj.

Zatorej zaključim naj tole pripoved,
in upam, da vseč vam bila je izpoved.
Prav vsem vam izražam iskreno zahvalo,
in vem, da beseda je HVALA premalo.

Vaš maestro Andraž Hauptman-Peczka

EDO ŠKULJ

SLOVENSKE PROTESTANTSKE PESMARICE

(Ob 450-letnici prve slovenske knjige)

Slovenski protestantski voditelji so v kratkem obdobju 45 let (1550–1595) natisnili nič manj kot 56 knjig,⁽¹⁾ večinoma verske vsebine, med drugim leta 1584 celotno Sveto pismo v dokončnem prevodu Jurija Dalmatina. Od teh 56 knjig jih kar osem ima glasbene note, kar je natanko ena sedmina vseh tiskov. Še več: že prva slovenska knjiga, *Catechismus* iz leta 1550, ima šest katekizemskih pesmi in litanije, vse z notami. Teh osem knjig z notami je zelo različnih. Že na prvi pogled jih lahko razdelimo na dve enaki skupini. V prvi skupini so priložnostni tiski ali tiski z drugim, ne prvotno glasbenim namenom, ki imajo tudi pesmi z notami; v drugi skupini pa so prave pesmarice, čeprav naslov knjige tega povsem natančno vedno ne izda.

V tem sestavku bi predstavili vseh osem tiskov z notami s posebnim poudarkom na pravih pesmaricah.

1. CATECHISMUS 1550

Prva slovenska knjiga, ki je hkrati tudi prva slovenska knjiga z notami, ima nemški naslov: *Catechismus In der Windischenn Sprach, sambt einer kürtzen Außlegung in gesang weiß. Item die Litanai und ein predig vom rechten Glauben, gestelt, durch Philopatridum Illiricum*. Pod njim je slovenski naslov: *Anu kratku Podvučene s katerim vsaki človik more v nebu priti [...]* Pod ilustracijama – Kristus na vrtu Getsemani in binškošni prizor – je latinski moto: »*Reminiscentur et convertentur ad Dominum universi fines terrae*« ali v prevodu: »Spomnili se bodo in se vernili h Gospodu vsi konci zemlje« (Ps 22,28).

Iz poznejših virov zvemo, a) da se pod psevdonomom »Philopatridum Illiricum« skriva Primož Trubar, utemeljitelj slovenske protestantske Cerkve; b) da je knjiga izšla leta 1550; c) da je bila tiskana v Tübingenu, čeprav v knjigi sami piše, da je bila

»Gedruckt In Sybenburgen«, kar je bila hotena desinformacija; d) da jo je tiskal Ulrich Morhart, ki je premogel notni tisk.⁽²⁾

Prvi del – katekizem sam – obsega 144 strani priročne velikosti. Na zadnji strani so popravki. Zdi se, da je bil s tem prvi načrt sklenjen. Pesmarica sama pa obsega točno še sto strani, vendar so tiskarske pole znova označene od A naprej. Iz tega bi se dalo sklepati, da je neke vrste dodatek, ki ga v prvotnem načrtu ni bilo. Tudi latinski naslov drugega dela bi na to navajal: *Sequuntur nunc breves totius Catechismi expositiones numerose seu rhythmicæ, a quodam Christi exule, digestæ*. Kot že nemški naslov knjige in podobno gornji latinski naslov povesta, je teh šest pesmi »eine kürtze Außlegung in gesang weiß«. Če primerjamo naslove in vsebino posameznih pesmi s poglavji prvega dela knjige, ugotovimo, da se razporeditev gradiva ujema. Pesmi imajo najprej latinski, nato šele slovenski naslov: *Ana peisen, iz stariga svetiga pisma, kakovi je ta človik od Buga prvič stvarjen, koku je potle iskažen in spet ponovlen; Islaga tih deset zapuvidi; Ana kratka islaga te Vere; Islaga tiga Oča Naša; Od koga inu zakaj je ta pridiga inu ta kerst postavljen; Od te Večerje ali prave Maše Jezuseve, Du in koku je to isto postavil inu koku se ima deržati*.

Čeprav imajo »prave« protestantske pesmarice v naslovu besedo katekizem, je verjetno od izdaj z notami pravi katekizem le prvi iz leta 1550. Ostale pesmarice so služile bogoslužju, le v *Catechismusu* 1550 so pesmi sestavljene z namenom, da bi se utrdil nauk v vernikih. »Trubar je v verzih ponovil, kar je prej povedal v prozi.«⁽³⁾ Trubar jasno naroča »farmoštrom, pridigarjem in šulmaštre«, naj preproste ljudi učijo »le-te štuke naše prave krščanske vere«, in sicer »v cerkvi, v šuli, doma«. Vendar ne misli, da bi jih peli v cerkvi pri bogoslužju, temveč pri tako imenovanem krščanskem nauku. »V vseh poznejših slovenskih protestantskih pesmaricah [...] je teh šest pesmi vedno na začetku knjige, podobno kot so nemški protestanti delali z Lutrovimi pesmimi. V ponatisih so tudi zapisali, da so to Trubarjeve pesmi, kajti *Catechismus* je bil še anonimen.«⁽⁴⁾ Še dve zanimivosti. *Catechismus* 1550 je edina knjiga, ki je tiskana v gotici, vse ostale so v latinici, razen posvetil v nemščini, ki so seveda tiskani v gotici. Vendar so tudi v prvi knjigi latinski naslovi tiskani v latinici. Druga zanimivost so pa note. Note v prvi knjigi so pravi lesorezi; to pomeni, da so črtovje, ključiči in note vrezani v les. V ostali pesmaricah je običajni enoglasni

notni stavek, ki je tako značilen za 2. polovico 16. stoletja. V vseh pesmaricah je prva kitica pod notami, le v prvi zaradi lesoreza je besedilo samo nakazano s prvo vrstico.

Catechismus 1550 je ohranjen v enem samem izvodu, in sicer na Dunaju v Državni knjižnici (sig. 18.Z.44). Prvi poskus reprinta je bil leta 1935, ki se zaradi še ne dovolj razvite tiskarske tehnike ni posrečil, drugi pa leta 1970.

2. ENA DUHOVSKA PEJSEN 1567

Druga knjiga z notami slovenskih protestantov ima naslednji naslov: *Ena duhovska pejsen zuper Turke inu vse sovražnike te Cerkve Božje, enu opominane h pokuri inu k molitvi, s. Daniela inu druge molitve, skuzi P. Truberja zložene inu tolmačene [...] V Tibingi, 1567*. Vmes je naslov v nemščini: *Ein Christlich Lied, Ermanung zur Buß, Danielis unnd andere Gebett wider die Türcken und alle Feind der rechten alten Catholischen Kirchen*.

Zdi se, da je knjižica *Ena duhovska pejsen 1567* »nastala kot priložnostni poskus pred natisom obsežnejše pesmarice«. ⁽⁵⁾ Pesem, ki je prost prevod Lutrove *Gott der Vater wohn uns bey*, je izšla v vseh naslednjih pesmaricah, verjetno že leta 1567. Morda pa je hotel Trubar popraviti slab prevod iz breznotne pesmarice iz leta 1563. Za molitvami, ki so napovedane že v naslovu, je tudi Morchartovo celostransko tiskarsko znamenje: lesorez z velikonočnim jagnjetom in napisom: »Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi, Joan 1« oziroma v prevodu: »Glejte, Božje Jagnje, ki odvzema greh sveta« (Jn 1,29).

Ena duhovska pejsen 1567 je ohranjena v enem samem izvodu, ki ga hrani Mestna knjižnica v Schaffhausnu (sig. Z A 151) in je privezan Trubarjevemu *Ta celi catechismus 1567* in njegovemu *Abecedariumu 1566*.

3. ENI PSALMI, TA CELI CATEHISMUS 1567

Tretja knjiga z notami slovenskih protestantov – prva prava pesmarica – ima najprej slovenski naslov: *Eni psalmi, ta celi catechismus inu tih vekših godij stare inu nove krščanske pejsni od P. Truberja, S. Krelja inu od drugih zložene, druguč popravljene inu pobulšane [...] V Tibingi M. D. LXVII*. Vmes je naslov v nemščini in v gotici: *Der gantz Catechismus, ettlich Psalm*,

Christliche Gesäng, die man auff den fürnembsten Festen singet, in der Windischen Sprach, zum andern Corrigirt unnd gemehret. Pod nemškim naslovom je latinski moto iz Pete Mojzesove knjige: »Deut. 31. Scribite vobis canticum istud, et docete filios Israel: ut memoriter teneant, et ore decantent, et sit mihi carmen istud pro testimonio inter filios Israel« oziroma v prevodu: »Zdaj si torej napišite to pesem in nauči jo Izraelove sinove, položi jim jo v usta, da mi bo ta pesem za pričo proti Izraelovim sinovom« (5 Mz 31,19).

Najprej je kratek slovenski uvod v latinici, nato pa daljše nemško posvetilo Juriju Kislu v gotici. V prvem delu govori Trubar o vlogi glasbe. Med drugim je večkrat naveden stavek: »In kadarkoli so v Ljubljani v cerkvi peli Nun bitten wir den heiligen Geyst ali Oča, Sin, Duh, nebeški Kral itd. peteroglasno ob spremljavi regala, pozavne, cinka in šalmaja, sem vsakokrat v sebi občutil posebno veselje, pobožnost, ljubezen, željo in resnobo do pridiganja in molitve.« Proti koncu posvetila, mu pove, kako sta že njegov stari oče in oče skrbela za vse umetnosti, posebno za cerkveno glasbo: »In nato, moj v Kristusu predragi gospodič Jurij, Tvoj pobožni in zelo razumevajoči gospod stari oče, plemeniti in spoštovani gospod Vid Khisl itd., je gojil veliko ljubezen do Božje besede, do vseh kreposti in do vseh svobodnih umetnosti, posebej do glasbe [...] Tako je Tvoj dragi oče [...] imel veliko vnemo Božjo besedo poslušati in brati, in posebno veselje do glasbe.« Posvetilo je »zapisano v Derendignu na dan sv. Jurija leta 1567«.

Eni psalmi, ta celi catechismus 1567 je ohranjeno v enem samem nepopolnem izvodu, ki ga hrani župnijska knjižnica St. Mang v Kemptnu. Ohranjeni sta le prva in šesta tiskarska pola po 16 strani. Na 1. strani je naslovnica, na 2. slovenski uvod, na straneh 3–7 je nemško posvetilo, 8. stran pa je prazna. Nato začne številčenje, ki gre od 1 do 8. Na straneh 1–2 je prva pesem iz *Catechismus 1550*, ki se zdaj imenuje *Ena pejsen iz s. Stariga Pisma*, na straneh 6–8 pa druga pesem, ki ima zdaj naslov *Te stare deset zapuvidi*. Strani 9–72 niso ohranjene. Šesta pola ima oštevilčene strani od 73 do 88. Na strani 73 je konec neke molitve; na straneh 74–87 je himna *S. Ambroža inu Avguština vera inu hvala božja*, na strani 88 pa je začetek pesmi *Na božični dan, od Kristusovega rojstva*. To je vse.

4. TA CELI CATEHISMUS 1574

Četrta knjiga z notami slovenskih protestantov – druga prava pesmarica – ima najprej slovenski naslov: *Ta celi catehismus, eni psalmi inu teh vekših godij stare in nove krščanske pejsni od P. Truberja, S. Krelja inu od drugih zložene, tretič popravlene inu pobulšane [...]* V Tibingi 1574. Vmes je nemški naslov: *Der gantz Catechismus, etliche Psalmen, und Christliche Gesäng, die man auff den fürnembsten Festen singet, in der Windischen Sprach. Zum dritten mal corrigiert und gemehrt.* Pod nemškim naslovom je latinski moto iz Pete Mojzesove knjige: »Deut. 31. Scribite vobis canticum istud, et docete filios Israel: ut memoriter teneant, et ore decantent. Et sit mihi carmen istud pro testimonio inter filios Israel« ali v prevodu: »Zdaj si torej napišite to pesem in nauči jo Izraelove sinove, položi jim jo v usta, da mi bo ta pesem za pričo proti Izraelovim sinovom« (5 Mz 31,19).

Iz vsega besedila je jasno, da sta obe naslovnici popolnoma enaki razen tega, da leta 1567 pravi »zum andern corrigirt«, leta 1574 pa piše »zum dritten mal corrigiert«. Sicer pa sploh ni jasno, kdaj so bile leta 1567 pesmi drugič in leta 1574 tretjič popravljene. Zaenkrat je edina rešitev ta, da je Trubar kot prvo popravljanje ali sploh izdajanje šteje pač *Catechismus* 1550.

Obe izdaji – 1567 in 1574 – sta popolnoma enaki, saj so iste pesmi na istih straneh, kar je razvidno iz ohranjene pol starejše pesmarice. Vendar ne gre za ponatis, kot da bi bil ohranjen tiskarski stavek, ampak je na novo postavljen. To je razvidno iz različnih črk in tudi iz popravkov, npr. omenjena »corrigirt« in »corrigiert«.

Tudi v tej pesmarici naslovnici sledi slovenski uvod v latinici, nato nemško posvetilo v gotici. Zanimivo, da je ohranjen celo stari datum: »Zapisano v Derendignu na dan sv. Jurija leta 1567.« Manjša razlika je samo pri Trubarjevem podpisu, ki ima v novejši izdaji dostavek: »Kranjec, tukajšnji župnik.« Pač pa je nov Trubarjev esej na straneh 9–16 o vlogi cerkvenega petja: *Pričovane, de tu petje v cerkvi, kadar se zastopnu iz srca poje, Bogu dopade inu je pridnu tim mladim ludem.* To *Pričovane* bosta iz spoštovanja do Trubarja nespremenjeno ponatisnili obe naslednji pesmarici: 1584 in 1595.⁽⁶⁾

Pesmarica obsega 169 strani. Na 169. strani začne *Register*, ki se nadaljuje do 171. strani. Na straneh 172–174 je *Pregledane, v tim drukanu*. Najprej je nekaj tiskarskih popravkov. Nato Trubar roti slovenski knjigarjarje: »Inu jest te bukarje, kir take bukve vežejo, prosim inu zvejstu opominam, de vzamo od nih pravi spodobni lon, de ne bodo sakrilegi, cerkovni tatje, s katerimi se Bug silnu srđi inu nee na tim svejtu inu v pekli ostru štrajfa.«

Pesmarica obsega 36 pesmi z napevi, štiri pesmi nimajo napevov, vendar je nakazano, po katerem napevu naj se pojejo, dve pa še tega nimajo, in sicer: *Ta stara velikanočna pejsen hudurajmana* in *Ta stara pejsen od S. Duha*. Očitno sta ti dve pesmi predreformacijski; ker jih je ljudstvo znalo na pamet, napev ni bil potreben.⁽⁷⁾ Skupaj je torej 42 pesmi.

Poleg šest katekizemskih in litanij iz *Catechismus* 1550 je še ena veroizpoved in *Doktorja Martina Luterja vera*. Nato so še ene litanije s tremi prošnjami in zahvalna pesem *S. Ambroža inu Avguština vera inu hvala božja*. Sledijo pesmi svetih časov, čeprav ne v povsem smiselnem redu. Zanimivo, da ni nobene adventne, pač pa so štiri božične; pozneje je znana pesem *Media vita in morte sumus* (brez slovenskega podnaslova), ki bi lahko veljala za postno; dve velikonočni, poleg omenjene brez not;⁽⁸⁾ dve binkoštni, od katerih ena je omenjena brez not. Sledijo splošne pesmi, predvsem prepesnitve psalmov, npr. *Molitov izpuvid Davida* (Ps 51) ali *Ta CXXX. Psalm*, ali obredne, npr. za pogreb. Zanimivo, da so tri himne iz *Molitvenega bogoslužja*, kot se po bogoslužni prenovi Drugega vatikanskega koncila imenuje oficij: *Moja duša za večernice*, *Hvaljen za hvalnice in Zdaj odpuščaš* za sklepnice. To pomeni, da so te dele oficija peli skupaj v cerkvi.

Ta celi catechismus 1574 je ohranjen v enem samem izvodu. Unikat hranijo v univerzitetni knjižnici v Tübingenu (sig. Gi 377).

5. TRI DUHOVSKE PEJSNI 1575

Peta knjiga z notami slovenskih protestantov ima naslov: *Tri duhovske pejsni. V ti eni je té Cerkve Božje zuper nee sovražnike tožba inu molitov, v ti drugi inu tretji se vuči inu prav od prida inu dobrute Kristuseviga goriustanena inu hojena v nebesa, od Primoža Truberja v nega vnuvični dolgi, težki bolezní složene. Per*

tim so eni psalmi inu ena božična pejsen od Jurja Dalmatina inu Janža Švagerja tolmačeni [...] V Tibingi M. D. LXXV. Vmes je nemško besedilo, ki je po eni strani skrajšan naslov, po drugi pa dopolnilo: *Ettliche Geistliche Gesäng zuvor nicht gedruckt*. Predvsem je pomembna opomba, da te pesmi še niso bile tiskane. Zato lahko imamo to »pesmaričico«, kot jo imenuje Josip Mantuani,⁽⁹⁾ kot dopolnilo *Der gantz Catechismus* 1574. Te pesmi so bile ponatisnjene v tretji in četrti pesmarici.⁽¹⁰⁾

Kot je že iz slovenskega naslova razvidno, je prva pesem *Te Cerkve Božje zuper nee sovražnike tožba inu molitov*, druga je velikonočna *Jezus je v smrti ječi bil*, tretja pa je vnebohodna *Kadar je Jezus v nebu šal*. Kljub naslovu o treh pesmih ima knjižica še četrti napev, in sicer večerno molitev z latinskim naslovom *Completa* in besedilom *Criste, kir si imenovan*. Poleg tega ima še šest pesmi brez napeva, med njimi najbolj slavni protestantski koral *Naša bramba je Gospud Bug*. Tudi te pesmi brez napevov so bile v poznejših pesmaricah ponatisnjene, nekatere tudi z napevom.

Knjižica *Tri duhovske pejsni* je ohranjena v dveh izvodih: enega hrani dunajska Državna knjižnica (sig. 396057-L), drugega pa univerzitetna knjižnica v Tübingenu (sig. Gi 377).

6. TA PERVI PSALM 1579

Šesta knjižica z notami slovenskih protestantov ima naslov: *Ta pervi psalm ž nega trijemi izlagami, h troštu vsem kerščenicom, kir od Turkov inu papežnikov sijlo trpe, de se v ti nih pravi veri ne zblasnijo inu od neje ne pado [...] M. D. LXXIX*. Vmes je latinski navedek: »Psal. I. Novit Dominus viam iustorum, ac iter impiorum peribit« oziroma v prevodu: »Zakaj Gospod pozna pot pravičnih, pot krivičnih pa vodi v pogubo« (Ps 1,6). Za njim je nemški naslov v gotici: *Der erst Psalm Davids, mit dreyen Ausslegungen, zum Trost den betrübten Christen, so von Turcken unnd Papisten verfolget, in Gesangweiss gestellt*.

Na 2. strani je *Tiga perviga psalma bessede same* oziroma *Textus*; na 3. strani začne *Tiga perviga psalma perva* izlaga ali *Paraphrasis*; na tem mestu so note; na 5. strani je *Tiga perviga psalma druga* izlaga ali *Explicatio*; na 6. strani pa je *Tretja izlaga* ali *Allegoria*. Na 8. strani spodaj je skrivni podpis: »Škrjanec in Kukovec, zgurana in dulana Krajncja zložila.« Ob tem najboljši poznavalec slovenskega protestantskega slovstva Mirko Rupel meni: »Za

tema psevdonimoma se brez dvoma skriva Primož Trubar, ne morda zato, ker je že v svoji prvi knjigi uporabil Škrjanca – tam je s tem izmišljenim imenom kril tiskarja Morharta – temveč zlati zato, ker kaže ves način pisave in izražanja, pa tudi spretna verzifikacija na očeta slovenske knjige.«⁽¹¹⁾ *Paraphrasis*, ki ne vsebuje mnogo polemičnega, je izšla v izdajah cerkvene pesmarice 1584 in 1595, in sicer s Trubarjevim imenom.

Knjižica se je ohranila do naših dni v univerzitetni knjižnici v Tübingenu (sig. Gi 377). V njej so zvezane tri redkosti: *Ta celi catehismus* 1574, *Ta prvi psalm* 1579 in *Tri duhovske pejsni* 1575. Res so redkosti, zakaj prva dva tiska sta unikata, tretji pa je znan samo v dveh izvodih.

7. TA CELI CATEHISMUS 1584

Sedma knjiga z notami slovenskih protestantov – tretja prava pesmarica – ima slovenski naslov: *Ta celi catehismus, eni psalmi inu teh vekših godov stare in nove kerščanske pejsni od P. Truberja, S. Krelja inu od drugih zložena inu z dostemi lepimi duhovnimi pejsmi pobulšane [...] V Bitembergi, Anno M. D. LXXXIII. Vmes je vrstica iz Pisma Kološanom: »Coloss: 3. Verbum Christi habitet in vobis abundanter: in omni sapientia, docentes et commonentes vosmetipsos in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia canentes in cordibus vestri Deo« oziroma v prevodu: »Kristusova beseda naj bogato prebiva med vami. V vsej modrosti se med seboj poučujte in spodbujajte. S psalmi, hvalnicami in duhovnimi pesmimi v svojih srcih hvaležno prepevajte Bogu« (Kol 3,16). Zanimivo, da pesmarica nima nemškega podnaslova. Avtor sicer na naslovnici ni naveden, vendar je jasno, da je Jurij Dalmatin, ki je podpisan pod nemškim posvetilom Juriju Kislju.*

Potem, ko mu našteje vse naslove in mu želi »milost in mir od Boga Očeta po Jezusu Kristusu in Svetem Duhu«, tudi Dalmatin najprej razlaga vlogo glasbe pri bogoslužju. Svoje razmišljanje naveže na stavek iz naslovnice. Po daljšem razpravljanju se naveže na Trubarjevo pesmarico: »Kajti ko je častiti in v Bogu učeni gospod Primož Trubar, moj ljubljeni gospod, patron in oče v Kristusu, še pred mnogimi leti spravil ves katekizem v imenitne slovenske rime, v ljubke melodije in napeve, ter ga nato pomnožil z nekaterimi slovenskimi psalmi in duhov-

nimi pesmimi, ki jih je pred 17 leti izdal v imenu Vašega blagorodja [...]« Očitno se z omembo števila let Dalmatin navezuje na izdajo iz leta 1567. To pa je nekoliko neobičajno. Po vsej logiki bi moral omeniti deset let staro izdajo iz leta 1574. Da je ne bi poznal, ni verjetno. Sicer vprašanje ni bistveno, ker – kot smo videli – sta obe izdaji enaki, zanimivo je pa le.

Nato omenja, katere pesmi so se verniki naučili. Pri tem omenja predvsem katekizemske pesmi iz *Catechismus* 1550: »[...] se je pokazala pri nas korist ne samo v tem, da so povsod, kjer so omenjene slovenske pesmi prišle v rabo, večinoma izginile druge nepotrebne in pohujšljive zaljubljene popevke, marveč so se mnogi imenitno poučili v vsem krščanskem nauku razen s pridigo čiste Božje besede tudi s tem koristnim sredstvom: naučili so se deset Božjih zapovedi, ki jih prej niso znali, vere in očenaša, ki jih niso razumeli, poučili so se glede poglavja o sv. krstu in sv. zakramentu pravega telesa in krvi Jezusa Kristusa, ki jim prave rabe in koristi niso poznali. Nekateri od teh so nato srečno v Kristusu umrli, drugi, še živeči, se iskreno zahvaljujejo Bogu za to njegovo milost in dobroto.«

Nato pravi, da se je po zgledu Primoža Trubarja odločil, da bo tudi sam prevajal pesmi iz nemščine in latinščine, in sicer tiste, ki so v rabi v Svetem rimskem cesarstvu in v Cerkvi augsburške veroizpovedi. Nato spet omenja starejšo Trubarjevo pesmarico: »Izvodi pesmarice večkrat omenjenega gospoda Trubarja, ki so izšli v tisku leta 67-ega v slavnem imenu Vašega blagorodja, pa so že zdavnaj pošli; zbral sem torej večji del starih in novih slovenskih pesmi in ker se mi je tukaj ponudila prilika, sem jih z lepimi podobami, okvirji, notami in pisavo dal natisniti na svoje stroške in jih pokorno posvetil Vašemu blagorodju: ne samo zato, ker je prejšnja slovenska pesmarica gospoda Primoža bila posvečena Vašemu blagorodju in se torej že zato spodobi, da izide ta povečana in pomnožena zopet pod istim krščanskim slavnim imenom Vašega blagorodja kot njenega pravega lastnika in patrona [...]«

Posebej je treba omeniti, da je s tiskarskega vidika Dalmatinova pesmarica daleč najlepša med vsemi slovenskimi protestantskimi tiski z notami, prav zaradi lepih podob in okvirjev, ki krasijo vsako stran.

Po pozdravih v obliki blagoslova sklene posvetilo, ki je »dano v Wittenbergu, na novega leta dan v začetku 84-ega leta«, s podpisom »M[agister] Jurij Dalmatin«.

Dalmatinova pesmarica ima 62 napevov. Iz pesmarice 1574, ki je imela 36 napevov, je sprejel 29. Zanimivo, da je izpustil sedem napevov, ki so tako samo v pesmarici 1574. Sicer pa je sprejel vseh sedem napevov iz *Catechismus 1550* in še *Ena duhovska pejsen 1567*, ki so že bili v pesmarici 1574. Na novo pa je sprejel vse štiri napeve iz *Tri duhovske pejsni 1575* in *Ta prvi psalm 1579*. Tako imamo 34 napevov, kar 28 pa je novih! To pa je skoraj polovica. Tričetr novih napevov, to je 21, ima Dalmatinovo besedilo. Ostali so anonimni, eden je prevod iz stare srednjeveške himne *Patris sapientia*. Vsi napevi iz pesmarice 1584 so prišli v pesmarico 1595. Tako je pesmarica 1584 do tistega trenutka najbolj popolna slovenska protestantska pesmarica. Tudi iz jezikovnega in glasbenega vidika je bila najboljša pesmarica.

Ta celi catechismus 1584 je ohranjen v 11 izvodih, dva v Ljubljani, po eden pa v naslednjih mestih: Berlin,⁽¹²⁾ Bruselj, Dresden, Kšbenhaven, London, München, Wittenberg, Wolfenbüttel, Zagreb. Leta 1984 – ob 400-letnici – je izšel v Ljubljani ponatis.

8. TA CELI CATEHISMUS 1595

Osma knjiga z notami slovenskih protestantov – četrta prava pesmarica – ima slovenski naslov: *Ta celi catechismus, eni psalmi inu teh vekših godov, stare in nove kerščanske peisni od P. Truberja, S. Krelja, Jurja Dalmatina inu od drugih zložena inu z dostemi lepimi duhovnimi pejsmi pobulšane [...] Tubingen, Skuzi Geoga Gruppenbacha, Anno 1595*. Naslov je pravzaprav enak onemu iz prejšnje pesmarice, le da je dodan Jurij Dalmatin. Vmes je kot v prejšnji pesmarici vrstica iz Pisma Kološanom: »Coloss: 3. Verbum Christi habitet in vobis abundanter: in omni sapientia, docentes et componentes vosmetipsos in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia canentes in cordibus vestri Deo« oziroma v prevodu: »Kristusova beseda naj bogato prebiva med vami. V vsej modrosti se med seboj poučujte in spodbujajte. S psalmi, hvalnicami in duhovnimi pesmimi v svojih srcih hvaležno prepevajte Bogu« (Kol 3,16). Tudi ta kot pesmarica 1584 nima nemškega podnaslova. Kot v prejšnji pesmarici avtor na naslovnici ni naveden, vendar je jasno, da je Felicijan Trubar, Primožev sin, ki je podpisan pod v nemščini napisanem posvetilu Juriju Kislu.

Že prvi odstavek posvetila je zanimiv, ker nam pove, kako hitro so bile razprodane razne izdaje pesmaric, čeprav ne vemo

za naklado: »Blagorodni baron, milostni gospod! Tale knjižica psalmov, ki jo je prvotno priredil moj dragi oče v slovenskem jeziku po nemških duhovnih pesmih presvetlega Božjega moža, gospoda Martina Lutra, in drugih pobožnih mož ter jo posvetil Vaši milosti, je pošla ob velikem veselju in koristi.«

Po daljšem razpravljanju o pomenu glasbe omenja Dalmatinovo izdajo: »Taki in podobni vzroki so napotili častitega gospoda, pokojnega magistra Jurija Dalmatina, da je na novo dal v tisk pesmarico zgoraj omenjenega mojega pokojnega očeta, dodavši ji še nekaj drugih duhovnih pesmi. Prav kakor moj oče jo je vdano posvetil Vaši milosti.«

Ne samo Trubarjeva, ampak tudi Dalmatinova izdaja pesmarice je hitro pošla. Zato se je Felicijan Trubar lotil nove izdaje: »Ko pa so tudi ti primerki po večini in ne brez koristi za Cerkev pošli, sem menil, da bi bilo zelo potrebno in v prid Cerkvi, zbrani v slovenskem jeziku za gospoda Kristusa, če bi ob priložnosti, ki se mi je ponudila, izdal pesmaričico zdaj tretjič v tisku in jo pomnožil z mnogimi lepimi duhovnimi pesmimi.« Posvetilo je »dano v Tübingenu, na dan sv. Katarine 1595«. Podpisan pa je »M[agister] Felicijan Trubar«.

Sledi Trubarjevo *Pričovane* o cerkvenem petju, nato pa takoj začetek prve pesmi iz *Catechismus* 1550. Paginacija začne na tem mestu in gre do CCCLV. Notni tisk je jasnejši, črke so večje, zato pa je celotna pesmarica nekoliko manj pregledna.

Felicijan Trubar je sprejel vseh 62 napevov iz Dalmatinove pesmarice 1584 ter dodal sedem novih. Tako je skupaj 69 napevov. Med novimi napevi je *Marija dečla žegnana*, ki so jo leta 1678 sprejele *Bratovske bukvice* Matija Kastelca, ki je prvi katoliški molitvenik s šestimi napevi. Prva prava katoliška pesmarica je izšla šele leta 1729. Tako Marijina pesem *Marija dečla žegnana*, ki je prepesnjen Magnificat, pne most med protestantskimi in katoliškimi pesmaricami; še več: med zadnjo protestantsko in prvo katoliško pesmarico!

Ta celi catechismus 1595 je ohranjen vsaj v dveh izvodih, od katerih je eden v Ljubljani, drugi pa v Gorici.

SKLEP

Slovenski protestantski voditelji so snov za svoje pesmi črpali iz nemških predlog, in sicer tako po literarni kot po glasbeni

plati. Razlika je v tem, da so bili na literarni plati precej bolj samostojni kot pa na glasbeni. Večina pesmi so samostojne pesnitve. To velja tudi za tiste pesmi, ki imajo na začetku latinški ali nemški naslov. »Trubar vzame iz nemških pesmaric tekst, ga prevede in brez napeva priobči v slovenski pesmarici; k napevu pa zloži novo, smiselno sorodno pesem, tako da imamo pri teh napevih dvojno besedilo, prevod in samostojno pesnitev.«⁽¹³⁾ Slovenski reformatorji niso samo utemeljitelji knjižnega jezika in spretni prevajalci, ampak tudi samostojni pesniki. Zato lahko mnogo besedil slovenskih protestantskih pesmi imamo za izvirne pesnitve. Kakšno delo je opravil Trubar predvsem v prvi knjigi *Catechismus* 1550, lepo oceni M. Smolik: »Pomisliti moramo, koliko truda je stalo Trubarja, da je oblikoval v teh pesmih kar 500 (504) verzov v štirih različnih oblikah kitic. Res, da so bile vse povzete po nemških vzorcih, a koliko je bilo treba poskušanja in brušenja posameznih besed, da so se zstile v pesem, ki jo je bilo mogoče peti in ki je bila zvesta tudi hoteni verski vsebini.«⁽¹⁴⁾

Mnogo manj samostojni so bili na glasbenem področju. Vsi tisti, ki so do zdaj proučevali slovenske protestantske napeve, so prišli do istih sklepov: Theodor Elze (1884),⁽¹⁵⁾ Evgen Lampe (1894),⁽¹⁶⁾ Josip Mantuani (1908),⁽¹⁷⁾ predvsem pa Josip Čerin (1908), ki je na Dunaju doktoriral ravno s to tematiko. Obdelal je pesmarico 1595 in ugotovil, da so vsi napevi vzeti iz nemških predlog, predvsem iz pesmarice Valentina Babsta iz leta 1545. Kljub temu, da je bil Primož Trubar glasbeno dovolj izobražen,⁽¹⁸⁾ ne moremo o njem in njegovih sodelavcih govoriti, da bi bili tudi melodisti oziroma skladatelji. »Melodije slovenskih protestantskih pesmaric namreč niso domače slovenske, temveč so brez izjeme vzete iz nemškega protestantskega cerkvenega petja, najsi imajo potem svoj izvor v katoliškem cerkvenem ali pa v nemškem ali češkem narodnem petju. Teh melodij, ki bi bile brezdvomno postale prvi temelj našemu samotvornemu muzikalnemu razvoju, da jih ni ognju izročila protireformacija, slovenska glasbena literatura torej ne more smatrati za svoje.«⁽¹⁹⁾

Andrej Rijavec se dotakne istega vprašanja z drugega, narodnostnega zornega kota: »Tako obstaja eno izmed ključnih vprašanj te glasbeno sicer vsestransko razgibane dobe do nadaljnega odprto. Če bi bilo reformaciji usojeno daljše življenje, bi glasbena umetnost na Slovenskem doživela svojo slovenstvo in svojo slovenskost prej, vsekakor pred 19. stoletjem, ko se je

samostojna slovenska glasbena kultura v ožjem in zaostrenem pomenu besede začela oblikovati v popolnoma spremenjenih idejnih, družbenih in umetnostnih razmerah.«⁽²⁰⁾

OPOMBE

1. Prim. B. Berčič, *Das slowenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts*, v: *Abhandlungen über die slowenische Reformation*, München 1968, 152–265.
2. Enciklopedija *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG) samo enkrat omenja tega tiskarja, in sicer pri skladbi »Der gantz Psalter Davids [...] gesetzt durch Sigmund Hemmeln [...] Mit einer Vorred der [...] Lucas Osiander), Tübingen 1569, U. Morharts Wittib«; prim. U. Siegele, *Osiander Lucas*, v: MGG; W. Brennecke, *Hemmel Sigmund*, v: MGG.
3. J. Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*, Ljubljana 1977, 29; prim. F. Oražem, *Trubarjeve pesmi*, v: *Cerkveni glasbenik* 79 (1986), 35–38.
4. M. Smolik, *Trubarjeve katekizemske pesmi*, v: *Cerkveni glasbenik* 79 (1986), 38.
5. B. Berčič, *Spremna beseda*, v: *Ena duhovska pejsen*, V Tibingi 1567 (Reprint 1967).
6. Prim. Evgenij [E. Lampe], *Najstarejše slovenske pesmarice*, v: *Cerkveni glasbenik* 17 (1894), 41–44, kjer je *Pričovane* po protestantskem obdobju prvič ponatisnjeno.
7. Prim. Z. Kumer, *Predreformacijsko izročilo v slovenskih protestantskih pesmaricah in poznejšem razvoju*, v: *Slovenski etnolog* 13 (1960), 41–64; 14 (1961), 115–130.
8. Prim. I. Grafenauer, *Ta stara velikonočna pesem*, v: *Čas* 36 (1942), 91–93.
9. Prim. J. Mantuani, *Slovenska pesmaričica: »Tri duhovske pesni«*, v: *Cerkveni glasbenik* 31 (1908), 44.
10. Prim. I. Florjanc – E. Škulj, *Slovenski protestantski napevi*, Ljubljana 1996, VI–VII.
11. M. Rupel, *Spremna beseda*, v: *Ta prvi psalm, 1579* (reprint: Ljubljana 1957).
12. Prim. *Pripombe dr. Ilešiča po beležkah gosp. ravnatelja Mateja Hubada*, v: *Trubarjev zbornik* (Zbornik Matice slovenske X.), Ljubljana 1908, 241: »O rabi in priljubljenosti poedinih pesmi nas nekoliko poučuje primerek izdaje 1584, ki ga hrani kr. dvorna knjižnica v Berlinu. Knjiga je močno obrabljena (zadnjih listov nekaj že manjka), zlasti na straneh s pesmijo 'Vetus Slavorum Decalogus' (Kir hzhe Bogu slushiti) – list s str. XI. XII. in pa prejšnji list sta tam iztrgana, ker ju je držala desna ozir. leva roka; iz tega se da sklepati, da se je baš ta pesem največ pela. Slično obrabljen in iztrgan je list z Bohoričevo pesmijo 'Minila je že' (št. 60) in pa zadnja: 'Kaj žaluješ srce moje' (št. 69). Precej obrabljen je nadalje list s Trubarjevim 'Očenašem', Klinčeva božična, manj Dalmatinova božična in ostale božične. V obče so več trpeli listi s pesmimi, ki imajo melodije. Izmed psalmov je bolj rabljen Kreljev: 'O Bug ne spi' (št. 46). Precej so rabljene naše številke 56, 57, 58, 65, posebno obrabljena pa je Schweigerjeva 'Ena lepa duhovna peissen' ('Hvala Bogu'), precej tudi pogrebna in adventna (št. 68).«

13. Prim. J. Čerin, *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih*, v: Trubarjev zbornik (Zbornik Matice slovenske X.), Ljubljana 1908, 133-134.
14. M. Smolik, n. d., 45.
15. Prim. T. Elze, *Die slovenischen protestantischen Gesangbücher*, v: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich 5 (1884), 1-39.
16. Prim. E. Lampe, n. d.
17. Prim. J. Mantuani, n. d.
18. Prim. E. Škulj, *Oče prve slovenske pesmarice*, v: Cerkveni glasbenik 79 (1986), 33-34.
19. Prim. J. Čerin, n. d.
20. A. Rijavec, *Primož Trubar in glasba protestantizma na Slovenskem*, v: Cerkveni glasbenik 78 (1985), 16.